

НАШ УКРАЇНСЬКИЙ ДІМ

Науково-популярний часопис
для вчителів України та діаспори

№ 1

Ніжин – 2015

Науково-популярний часопис
для вчителів України та
діаспори
"Наш український дім"
№ 1, 2015 рік.

Свідоцтво про державну
реєстрацію
друкованого засобу масової
інформації
від 06.03.2007 р.

Рекомендовано до друку
Вченою радою Ніжинського
державного університету
імені Миколи Гоголя.
Протокол № 11 від 25.06.2015 р.

Засновник:

Центр гуманітарної співпраці з
українською діаспорою
Ніжинського державного
університету
імені Миколи Гоголя
(Ніжин, Україна).

Склад редакції:

Бойко О. Д.,
докт. політ. наук, проф.;
Мельничук О. В.,
докт. фіз.-мат. наук, проф.;
Астаф'єв О. Г.,
докт. філол. наук, проф.;
Михед П. В.,
докт. філол. наук, проф.;
Онищенко Н. П.,
член Нац. спілки журн. України;
Самойленко Г. В.,
докт. філол. наук, проф.;
Сидоренко В. О.,
канд. філол. наук, доц.;

Овдієнко О. І.,
фахівець Центру

Верстка, макетування:

Овдієнко О. І.,
Косяк В. М.

Літературний редактор:

Лісовець О. М.

Коректор:

Конівненко А. М.

З м і с т

Українознавство

Демченко Н. Проблема створення підручників на
національній основі (др. пол. XIX – поч. XX ст.)4

Наукові розвідки

Пасік Н. Вербалізація акустичної парадигми в акварелі
Михайла Коцюбинського "На камені"10
Шевченко С., Шultzга Н. Сучасний антропонімікон
Чернігівщини.....14
Качуровський І. Про деякі прикрі провали.....20
Скиба Т. Ямби в ліричній та ліро-епічній творчості
Максима Рильського 1910–1929 років.....26
Дорошенко К. Акросонети Маріанни Кіяновської як гра
жанрами.....31
Гаврилюк Н. Поезія другого ступеня: екфразис.....33
Костенко Н. Елементи тонічного і силабічного
віршування в думовому вірші Т. Г. Шевченка.....38
Моціяка П. Історико-філологічне товариство в Інституті
князя Безбородька в Ніжині (1894–1918 рр.)41

Методичні матеріали

Драчук Л. Проблеми морально-етичного виховання учнів
у процесі вивчення літератури.....45
Парубець Г. Від обслуговування – до служіння.....51
Лукач С. Розмовляємо й читаємо українською.....54
Клунко Р. Педагогічні умови підготовки майбутніх
учителів до виховної діяльності.....74

Поезія, проза, переклади, рецензії

Онищенко Н. Тарасів біль наснажує творчість його
нащадків.....77
Фінке М. Микола Васильович Гоголь і його
репрезентація в німецькомовних працях з історії
літератури (*Переклад Роліка А.*).....80
Онищенко Н. Українське око в Європу.....86
Ромащенко Л. Кобзаревими стежками
Санкт-Петербурга.....89

Шановні добродіі!

Часопис, який Ви тримаєте в руках, є науково-популярним виданням, що може бути цікавим не тільки учителям-практикам, а й усім, хто причетний до вивчення та викладання української мови, літератури, історії, культури в Україні та поза її межами.

На нашу думку, на сьогодні вже назріла потреба в періодичних виданнях такого типу, оскільки вони надають можливість обмінюватися думками, ділитися досвідом із фахівцями з діаспори, які довгий час були відірвані від України, проте завжди переймалися проблемами українознавства.

Публікації, які представлені в нашому часописі, охоплюють доволі цікаве коло питань, актуальних і водночас проблемних: наукові розвідки, методичні матеріали для шкільництва, поетичні, прозові та драматичні твори й переклади сучасних маловідомих авторів. Маємо надію, що в нашому журналі Ви знайдете відповіді на свої запитання та зможете використати його у своїй практичній діяльності, пропагуючи ідею українства.

Будемо щиро вдячні за співпрацю з нами, за надіслані матеріали для публікації, за висловлені побажання та пропозиції щодо роботи редакції.

З повагою, редакційна колегія

Наталія Демченко

**ПРОБЛЕМА СТВОРЕННЯ ПІДРУЧНИКІВ НА НАЦІОНАЛЬНІЙ ОСНОВІ
(др. пол. XIX – поч. XX ст.)**

Вітчизняні мовознавці та літературознавці другої половини XIX – початку XX століття вважали мову найвищим витвором нації, національну ж мову називали одним із визначальних засобів формування особистості та її національної самосвідомості. Знищення мови вони ототожнювали зі знищенням народу як культурно-історичної спільноти. Ось чому проблеми створення шкільних підручників на національній основі та розробки єдиних вимог до національної навчальної літератури набували важливого значення в теоретичній спадщині Б. Грінченка, О. Кониського, О. Потебні, М. Сумцова. Адже навчання рідною мовою, крім дидактичної мети, має ще й морально-виховний аспект, оскільки діти, легко засвоюючи зрозумілі й близькі їм поняття та образи, вчать любові до свого родоvodu, батьків, народу, своєї країни.

Одним із головних завдань, що їх ставили перед собою вчені-просвітники другої половини XIX – початку XX століття, було створення підручників із різних галузей знань рідною мовою. На перше місце вони ставили букварі й читанки, оскільки виходили з потреби навчити елементарної грамоти, читати й писати. Так, Н. Побірченко зазначає, спираючись на досвід написання подібної навчальної літератури для опанування російської азбуки, що автори українських підручників зробили вагомий внесок як у методику початкового навчання (започаткувавши створення інтегрованих підручників на національній основі), так і в українську філологію [7, с. 262].

Метою нашої статті є висвітлення проблеми необхідності створення національної навчальної літератури в теоретичних працях і педагогічній спадщині вітчизняних мовознавців та літературознавців Лівобережної України другої половини XIX – початку XX століття.

О. Вихрущ зазначає, що, на думку сучасних дослідників, навчальна література, яка широко використовувалась у другій половині XIX сторіччя, відрізнялася низьким методичним рівнем, слабкою науковою базою, відсутністю логічного зв'язку між розділами, безсистемністю поданого матеріалу. Вчені пояснюють це тим, що творцями вітчизняних національних підручників були прогресивні люди, які щиро прагнули створення української народної школи і навчальної книги для неї, але не володіли необхідними для цього спеціальними знаннями й засобами [1, с. 158].

Звертаючись до проблеми створення навчальної книги, що відповідала б потребам вітчизняної початкової школи, український педагог, літературознавець, директор Білоцерківської гімназії М. Чалий стверджував, що вона має бути написана місцевою говіркою, оскільки предмети, які належать до домашнього побуту, явища природи, рослини і тварини у різних місцевостях Росії мають особливі назви. Педагог доводив, що чим ближче до великоросійської народної говірки буде написана книга для читання, тим більш недоступною буде вона для малоросіян або білорусів. Отже, навчальна література для початкової школи має бути створена на національній основі й видана рідною мовою.

Сформулював свої вимоги до написання навчальної літератури і П. Житецький – український педагог, мовознавець та фольклорист, автор таких підручників, як "Теория сочинения с хрестоматией", "Теория поэзии" та "Очерки из истории поэзии" для середніх шкіл. У листі до О. Пипіна він писав: "У друкований підручник всього себе не вкласти, бо головна вартість його – стислість. Та це ще не біда, але крім стислості вимагається багато іншого – ясність, і логічна витонченість, і правильність у розміщенні навчального матеріалу, і повна гармонійність його з наукою. Це вже мистецтво, на якому можна ногу зламати" [3, арк. 1–3]. Як бачимо, вчений, розглядаючи підручник як один із головних засобів навчання, вимагав від творців навчальної літератури компактності, лаконічності, ясності, систематичності та науковості викладу матеріалу. Також він був переконаний, що педагог, який береться за написання підручників має бути не тільки фахівцем в окремій галузі, але й добре знати вікову психологію та методику викладання предмета.

Вимоги щодо рідномовних підручників, які перегукуються з сучасними вимогами до шкільних навчальних книг, ставив і професор російської словесності І. Срезневський. Учений вважав, що в підручнику, особливо з мови, потрібно вміщувати матеріал, викладений у суворому порядку, системно, з чіткими і

лаконічними визначеннями; навчальний матеріал необхідно подавати певними порціями. Водночас він повинен стимулювати розумовий розвиток дитини, привчати учнів думати, а не заучувати напам'ять.

Щодо букваря як першого шкільного підручника дитини, то І. Срезневський приділив першочергову увагу наявності в ньому етичних норм і законів поведінки. Необхідним видається йому розміщення в букварі національно спрямованого матеріалу, такого як народні прислів'я, приказки тощо. Інформаційну цінність букваря, на думку фахівця, мають також підвищити вміщені в ньому відомості як про рідну країну, так і про інші народи та країни.

Актуальним не лише для другої половини ХІХ століття, але й в умовах сучасності є запропонований І. Срезневським принцип варіативності підручників з мови. Як методист він зазначав, що вчитель повинен мати можливість вибирати підручник із ряду інших з урахуванням місцевих мовних особливостей. Оскільки підручник з мови, який би мав спільну основу і кілька варіантів (з урахуванням діалектних особливостей) повинен мати позитивний вплив на засвоєння знань з рідної мови, стверджував педагог.

1857 року виходить "Грамматика" П. Куліша, яка була і букварем, і читанкою, і підручником із арифметики. Необхідність створення комплексного підручника просвітителю пояснював відсутністю в школах України граматик і букварів, написаних рідною мовою і придатних "для першої науки письменства". У "Граматиці" П. Куліш спростив правопис української мови (на основі полтавсько-чигиринського діалекту), уніфікував мовні та писемні правила. Відкривалася вона вступною статтею про стан шкільної справи в Україні. Книга містила азбуку, маленьку азбуку, прописну азбуку, стрічну (рядкову) азбуку, криву (прописну) азбуку. Крім азбуки, подавалися розроблені автором шість уроків для засвоєння складів, їх різновидів та розділи: "Читання по верхам", "Прислів'я", "Яка була доля нашого народу од найдавніших часів", "Арифметика", "Слово для письменних". Розділи "Прислів'я" та "Яка була доля нашого народу од найдавніших часів" призначалися педагогом для читання й були національно спрямованими. Так, наприклад, розділ "Яка була доля нашого народу од найдавніших часів" містив коротку історію України й характеристику її політичного устрою, опис багатовікової боротьби українського народу за незалежність, географічні замальовки українських земель. Розділ "Слово для письменних" написаний у вигляді звернення автора до вчителів. Він містив заклик П. Куліша до розвитку рідної мови і формування національної свідомості українських дітей. Оскільки мова, на думку просвітника, є виразником особливостей народу і тому глибоко пов'язується з інтелектуальним та духовним життям людини і народу.

Таким чином, зміст української "Граматики" П. Куліша був спрямований на виховання в дітей любові до рідного краю, українського народу, його історії й культури. Досягненню поставленої мети сприяв підібраний автором змістовний дидактичний матеріал: оповідання про славне минуле українського народу, відомості про видатних історичних осіб, уривки з пам'яток культури і фольклору тощо.

Помітним явищем став вихід у світ "Домашньої науки" К. Шейковського, що складалася з двох частин – "Перші початки" (1860) й "Вищі початки" (1861) [12; 13]. "Вищі початки" К. Шейковського починалися вступним словом автора у формі звернення до вчителів. У ньому він радив педагогам активізувати пізнавальну діяльність учнів запитаннями й завданнями. Також наводив приклади запитань для бесіди, оскільки вважав її одним із найефективніших методів реалізації такого дидактичного принципу навчання, як принцип свідомості й активності. Вчений підкреслював: "Як ученик не здуха відповідати на яке питання, то вчитель повинен напровадити його" [12, с. 4].

Навчальний матеріал підготовленого К. Шейковським підручника "Вищі початки" окрім статті про користь навчання, містить такі загальноосвітні теми, як "Чи все воно так є, як нам здається?", "Земля", "Про думки", "Про казки" та інші. Автор книги вважав, що кожній людині, зокрема й молодшим школярам, необхідні наукові уявлення про світ та людину в ньому: "Хто учиться, той до чогось довчиться, щось зрозуміє і дійде до пуття" [12, с. 5].

Дидактичний матеріал, використаний К. Шейковським для створення рідномовного підручника для початкового навчання українських дітей, становили віршики, що діти співають граючись: колядки, думи, приказки, прислів'я, які діти чули від батьків, дідусів і бабусь вдома. Джерелом формування почуття патріотизму педагог вважав любов дитини до батьків, рідної домівки, оскільки саме у сім'ї вона усвідомлює себе невід'ємною частиною певної спільноти. Любов до всього рідного має величезний вплив на розвиток внутрішнього світу, духовних ідеалів дитини, формуючи уявлення про честь, вірність, відданість національним і загальнолюдським ідеалам. Також зміст підручника мав сприяти легкості й доступності сприйняття українськими дітьми навчального матеріалу "Домашньої науки".

Таким чином, поява підручника К. Шейковського "Домашня наука" стала помітним явищем не лише для української педагогіки й методики початкового навчання грамоти другої половини ХІХ сторіччя, а й для українського мовознавства та суспільного життя в цілому. Основана на старосвітському способі навчання дітей і дорослих грамоти, навчальна книга водночас мала відповідний тогочасним

вимогам науковий рівень, оскільки, створивши рідномовний підручник для молодших школярів, К. Шейковський мав на меті не тільки навчити українських дітей читати й писати, але й подати їм систему знань із українознавства, особистісно задіяти дітей у систему національних цінностей та домогтися їх духовного осмислення кожною дитиною.

1862 року в журналі "Основа" О. Кониський опублікував свою статтю "Наські Граматки", в якій проаналізував уже створені українські підручники для навчання грамоти й сформулював вимоги до їх створення. Автор розглянув два способи навчання дітей та дорослих грамоти – старосвітський та Золотовський. Він довів, що граматка, написана будь-яким способом, повинна вести до своєї мети якнайлегше, починаючи від слів легких, поступово переходячи до важчих. О. Кониський сформулював конкретні вимоги до художнього оформлення граматики, які враховували вікові особливості: ілюстрації повинні бути цікавими, ненав'язливими, допомагати дитині встановлювати асоціації з образом букви, тобто мати асоціативний характер; малюнок повинен точно відбивати характеристики відповідного об'єкта, бути предметним; не представляти частину або елемент чогось; назва зображеного об'єкта повинна легко прочитуватися і не бути багатозначною; малюнок повинен бути сам по собі, а не складовою більшого; зображення кількох предметів одночасно повинно передбачати збільшення одного з них, а інших – менших – позаду [5, с. 73].

Педагог вважав, що у змісті та оформленні української граматики повинен відчуватися український дух, оскільки ті, хто навчають, – знають українську мову, а ті, що вчаться – тільки її і знають; до змісту слід включати більше літературного матеріалу, створеного самим народом; використовувати найкращі пісні та прислів'я різних регіонів України; за найкращу мову вважати полтавсько-чигиринську; брати азбуку, "писання і письмо", так, щоб учні не витрачали на засвоєння багато часу; введення "нашої словесності" до її повного вноормування вимагає дуже обережного її впровадження на перших етапах навчання [5, с. 77].

Таким чином, за твердженням О. Кониського, серед наявних граматок жодна не відповідала цим вимогам. Водночас педагог усвідомлював, що подібні зміни вимагають часу і належним чином підготовлених вчителів, яких на той час просто не було.

1862 року вийшли друком "Українські прописи" О. Кониського – відомого письменника, педагога й громадського діяча. Важливість і необхідність створення даного підручника вчений аргументував у листі від 5 червня 1862 року до Петербурзького комітету грамотності: "Наблюдения мои указали, – писав він, – что не только писать, но и читать должно учить на природном языке, и притом с таких слов, которые легко понимают учащиеся. Вследствие чего я составил украинские прописи, которые ныне и изданы по возможно дешёвой цене. Представляя в Комитет грамотности экземпляр этих "Прописей", покорнейше прошу передать в Комиссию, избранную для рецензии народных изданий с тем, чтобы Комиссия откровенно высказала недостатки "Прописей", дабы избежать их при другом издании; если же Комиссия одобрит прописи, то внести их в каталог одобренных Комитетом грамотности народных изданий. В случае если "Украинские прописи" нужны для продажи в Петербурге, то прошу известить, сколько экземпляров и кому выслать".

Петербурзький комітет грамотності визнав видані "Українські прописи" справою незадовільною, проте ввів їх до каталогу рекомендованих для шкіл книг і попросив надіслати 50 екземплярів. Головними недоліками "Прописів" комітет визнав незадовільний рівень видання, погану літографію та недотримання певної методи. Проте цей підручник використовували вчителі недільних шкіл багатьох міст України [10, с. 121–125].

У Києві 1882 року О. Кониському вдалося видати свою "Граматку або першу читанку для початкового навчання" [4]. Епіграфом до підручника автор обрав слова Т. Шевченка "Учітєся, брати мої". "Граматка" складалася з власне букваря, текстів для читання, зразків каліграфії та граматичних вправ, пов'язаних із перекладом з української на російську мову. Призначалася книга для навчання грамоти українських (переважно сільських) дітей російської азбуки.

Позитивним у підручнику О. Кониського є наявність загадок, які урізноманітнюють процес навчання грамоти і вносять у нього елементи гри. Загадки, дібрані автором підручника, цікаві, змушують дитину логічно мислити і можуть бути використані при навчанні грамоти сучасних дітей, наприклад: "Ой, за лісом, за пролісом золота діжа сходить (Місяць)", "Сидить півень на вербі, спустить крила до землі (Дощ)", "Біля прорубу сидять білі голуби (Зуби в роті)", "У воді кохається, а кинь у воду – злякається (Сіль)".

Тексти для читання, запропоновані О. Кониським, – це, переважно, оповідання з народного життя, науково-пізнавальні статті, а також художні твори Л. Глібова, Т. Шевченка та самого О. Кониського. Вони відповідали дитячим інтересам і були доступними для їхнього сприймання. Зміст художніх творів, поданих у "Граматці", дозволяв здійснювати моральне та естетичне виховання. Такі вірші, як "Село", "Сиротина"

О. Кониського, уривок із "Псалмів Давидових" Т. Шевченка виховували любов до Батьківщини, до своєї землі, до українського народу. Такі вірші, як "Вечір" Т. Шевченка, "Сон", "Весна", "Літом", "Обжинки", "Осінь" О. Кониського, розкривали красу української природи в різні пори року і прилучали учнів до мистецького світосприйняття. Крім віршів, для навчання дібрані також і байки ("Віл та Жаба" Л. Глібова, "Бджола і Мухи", "Хазяїн та Шкапа"), які висміювали заздрисність та хвастощі, виховували любов до Батьківщини.

Підібрані автором тексти для читання містили частини, що мали родинно-побутовий характер, наприклад: "У тата у хаті баба, а у баби є хліб і буба", "Баба говіє, тато говів і я говів", "Дідова вава вже заживає", "Я їв кашу і квашу", "Учора увечері гарно ченці в церкві співали". Педагог вважав, що національне виховання починається саме в родині, бо саме батьки власним прикладом закладають в душу дитини основи поваги, відданості та любові до Батьківщини.

Підручник містив також відомості з математики ("Лічба", "Лічба грошей", "Вага", "Міра", "Лічба часу"), географії та природознавства ("Дніпро", "Про землю і воду", "Весна") та тексти, призначені для загального розвитку ("Тиждень", "Розмова про сорочку", "Розмова про дороги"). Не обділив своєю увагою автор і релігійну тематику, включивши в зміст підручника молитви ("Молитва Пресвятої Троице", "Молитва Святому Духу", "Молитва Господня") та календар церковних свят.

У "Граматці", поряд із українськими текстами, надруковано і тексти російською мовою, які містять інформацію про свійських тварин, про міста в Російській імперії, інформацію про закони та права громадян. Перед прочитанням текстів російською мовою О. Кониський пояснював незрозумілі слова, переклавши їх на рідну мову. Необхідно зазначити, що певні розділи з цих текстів містять специфічну інформацію і тому важкі для дитячого сприймання.

Отож, працюючи над підручником "Граматка або перша читанка для початкового навчання", О. Кониський мав за мету не тільки ознайомити дітей із навколишнім світом, але й навчити їх логічно мислити, естетично та морально розвинути дитину, сформувані філософське світосприймання школяра та його національну самосвідомість. Крім того, книга була покликана формувати уміння осмислено читати, збагачувати мовлення учнів, сприяти загальному розвитку і вихованню українських дітей.

Одночасно з "Прописами" О. Кониського 1862 року видатний вітчизняний мовознавець, професор Харківського університету О. Потебня склав підручник "Руководства к обучению грамоте", який призначався для навчання дорослих у малоросійських недільних школах. За свого життя О. Потебні не вдалося надрукувати буквар. Рукопис зберіг один з його учнів – В. Гавриш і опублікував у журналі "Киевская старина" лише після смерті автора 1899 року.

Буквар написаний українською мовою. О. Потебня завжди обстоював право кожного народу навчати дітей у школі рідною мовою, оскільки розглядав мову як універсальний засіб вираження внутрішнього світу людини. Будучи засобом спілкування, вважав учений, мова забезпечує процес єднання людей, становлення людських спільнот і найперше – нації, можливість засвоєння національних цінностей шляхом оволодіння культурними надбаннями попередніх поколінь. Завдяки мові людина одержує можливість вбирати і засвоювати дух предків, а відтак передавати свої думки, прагнення та ідеї нащадкам.

Відстоюючи необхідність викладання в школі рідною мовою, О. Потебня займає передові позиції і в розумінні дидактичних принципів навчання. Створений ним підручник передбачає доступність, поступовість, систематичне закріплення й повторення пройденого. Від літери до літери матеріал зростає кількісно й ускладнюється.

Цілком природно, що спроба знайти знайомий, доступний і легкий для учнів матеріал привела вченого до української народної творчості, зокрема до прислів'їв, приказок, загадок. Народна фразеологія склала основу дидактичного матеріалу букваря: в ньому понад 200 прислів'їв і приказок, 30 загадок. Також автор надавав важливого значення вивченню фразеології, маючи на увазі її виховний характер. Добір матеріалу виразно свідчить про його симпатії, наприклад: "Ворон ворону око не виклює", "Багато панів, а на греблю – нікому", "Найнявся – продався", "Поневолі пані ходить у жупані, бо свити катма", "Казав пан – кожух дам, та й слово його тепле", "Половина світу плаче, половина світу скаче", "На чийм возі сидиш, того й волю чиниш".

На відміну від більшості тогочасних українських букварів, що містили молитви, псалми та уривки із Священного Письма, підручник О. Потебні мав світський характер.

Слід зазначити, що видання "Руководства к обучению грамоте" О. Потебні мало важливе практичне значення для авторів майбутніх грамоток. Струнка система викладу дидактичного матеріалу, вдала методична побудова його підручника вплинули на букварі, що з'явилися після революції 1905 року. Праця видатного мовознавця й педагога прискорила процес підготовки рідномовної навчальної літератури і певним чином вплинула на розвиток методики навчання грамоти українською мовою.

Як ми вже зазначали, процес створення україномовних авторських підручників активізувався після 1905 року. В російській Україні в цей період виходять "Українська граматка до науки читання і писання" Б. Грінченка (1907), яка початково була складена автором для власної дитини ще 1888 року, "Український букварь" С. Русової, перероблений з букваря О. Потебні для недільних шкіл Києва та Харкова, "Граматка" Норця (1906) та інші.

Аналіз вітчизняної навчальної літератури у статті "Огляд українських шкільних підручників", що вийшла друком 1911 року, зробив Ф. Слюсар. Він підкреслив особливе значення книг для початкового навчання грамоти та сформулював вимоги щодо придатності українських букварів та граматок для використання в школі: "щоб розпорядок вивчення звуків починався од звуків легких для вивчення до важчих; щоб був добрий матеріал для поборювання техніки читання й писання; щоб не було ніяких помилок" [9, с. 32]. Найбільше цим вимогам, на думку автора "Огляду", відповідала "Українська граматка до науки читання й писання" (1907) українського письменника й педагога Б. Грінченка.

Підручник Б. Грінченка складався з трьох розділів: букварної частини, матеріалу для закріплення абеткових навичок – "Читання після азбуки" та зразків каліграфії. Спрямовуючу роль у книзі виконувало звернення "До вчителів". Воно ознайомлювало їх із методичною суттю пропонованої автором праці з вивчення української граматики. З загальнодидактичної точки зору привертає увагу педагогічна доцільність побудови і змісту книги: чітка обґрунтована система подачі матеріалу, яка забезпечувала послідовність і ґрунтовність його засвоєння; доцільне ілюстрування не тільки яскравими виразними малюнками, але й фольклорним матеріалом, зокрема народними прислів'ями, що наближувало процес засвоєння мови до життя дитини ("Роби добре, то й матимеш, посій жито, то й жатимеш", "Зі спання не купиш коня, а з лежі не справиш одежі" тощо); виховна спрямованість кожного тексту.

Букварна частина "Української граматки", побудована на основі розробленого К. Ушинським звукового аналітико-синтетичного методу навчання грамоти, була поділена на 29 параграфів, кожен з яких містив малюнок, слово-підпис, окремі слова та речення для вивчення нової літери.

В основу цього підручника покладено фонетичний принцип. Автор починає навчання дітей грамоти з відомостей про звуки, які становлять основу будь-якої мови. "Діти спочатку навчалися розкладати слова на склади й на окремі звуки, а потім доходило до того, що з показаних їм звуків самі складали слова. Все це я робив із самими звуками, зовсім поки що не говорячи з дітьми про літери", – пише Грінченко [2, с. 61]. Одночасно з цією роботою діти вчилися писати елементи літер. Таким чином Б. Грінченко уникав типової помилки вчителів, які, одночасно навчаючи дітей і звуків, і букв, сприяли тому, що дитина одержувала неправильне уявлення "літера – тверда, м'яка", ототожнювала звук і букву або не вміла зливати звук із звуком, вимовляючи їх окремо.

Після засвоєння звукової системи української мови розпочинали роботу над читанням і писанням. Спочатку засвоювалися шість малих букв (о, с, а, х, л, м) (які Б. Грінченко рекомендує вивчати за допомогою рухомого алфавіту, не використовуючи підручник), вводилися і відповідні великі букви. Пізніше використовувався і підручник, у якому, як уже зазначалося, кожна буква ілюструвалася відповідним малюнком. Діти мали назвати зображення, прочитували підпис, знаходили в ньому нову літеру, але вже знаючи, як її треба вимовляти. Надруковані курсивом вправи з'являлися в "Українській граматці" з 11 параграфа. Кожна вправа починалася із зразка, до того ж автор рекомендував учителям частину вправи спочатку виконувати усно.

Грінченко запропонував ретельно продуману і доцільну методику підготовки до диктантів. До їх написання дітей підводила низка послідовних операцій: засвоєння прописних літер, запис окремих слів, речень, запис тексту диктанта. Великого значення в даній книзі надавалося вправам із граматики, виконуючи які учні повинні були замість крапок відшукати потрібну граматичну форму, що змушувало їх більш свідомо використовувати рідну мову, забезпечувало практичний характер її вивчення.

Поставивши собі за мету "давати матеріал цілком дітям зрозумілий, йдучи від легшого до важчого, і інтересний за змістом", Б. Грінченко відповідально поставився до відбору матеріалу для читання, керуючись насамперед його педагогічною доцільністю. Автор широко використовував різноманітні форми усної творчості: від знайомих учням загадок, прислів'їв, дотепів та жартів до байок, пісень, народних віршів, оповідань та казок. Широке застосування в підручнику уривків фольклорних творів сприяло не лише поліпшенню техніки читання, а й розвитку логічного та образного мислення, вихованню поваги до свого народу та його традицій, формуванню моральних якостей особистості.

Рідною для українських дітей мовою промовляли до них твори для читання, авторами яких були Т. Шевченко ("Учітеся", "Дівчина", "Діти на Великдень"), Л. Глібов ("Хто вона", "Чиж і голуб"), П. Куліш ("Бабуся"), Є. Гребінка ("Лебідь та гуси") та інші.

Книга Б. Грінченка "Українська граматка", на відміну від багатьох інших шкільних книг кінця XIX – початку XX століття, була складена на високому педагогічному, психологічному і методичному рівні. Про це свідчить не тільки вибрана автором більш прогресивна методична система, але й введення під час ознайомлення теми "Наголос" (один із параграфів автор присвятив правильному користуванню наголосом, незнання якого нерідко спотворювало українську мову); правопис, який прийняла для "Словаря української мови" Російська академія наук; дух патріотизму, яким проникнута праця Б. Грінченка. Все це відповідало прагненням передової педагогічної інтелігенції створити національну українську школу.

Наприкінці XIX – на початку XX століття допуск у заклади освіти навчальної літератури суворо контролювало Міністерство Народної Освіти, проте рекомендовані ним підручники не завжди відповідали потребам української школи. За таких умов гостро постало питання про необхідність створення на національній основі підручників із різних галузей знань для українських дітей, оскільки таких навчальних книг, крім граматок і читанок, фактично не існувало.

Таким чином, педагоги другої половини XIX – початку XX століття намагалися з'ясувати ефективність навчальних підручників в освітньому процесі, визначити функції навчальної літератури та вимоги щодо їх створення. Комплексний аналіз теоретичної спадщини словесників Лівобережжя цього періоду дає можливість виокремити сформульовані ними вимоги до навчальної літератури, які можна згрупувати в два блоки: до змістового наповнення та до оформлення.

П. Житецький, О. Кониський, І. Срезневський, М. Чалий відзначали, що зміст вітчизняних букварів, граматик, підручників повинен формуватися з урахуванням принципів науковості, доступності, систематичності, логічної послідовності та наступності. Вони переконливо доводили, що підручники, які мають використовуватись у навчальному процесі, повинні не лише містити достатній обсяг теоретичної інформації, але й широко впливати на формування світогляду, морально-духовних якостей дитини, а отже, виконувати як розвивальну, так і виховну функції.

Однією з головних вимог щодо навчальної літератури педагоги визначали необхідність створення підручників рідною мовою. В цьому контексті на окрему увагу заслуговує ідея І. Срезневського щодо варіативності підручників.

Виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів поставленої проблеми. Актуальними та перспективними вбачаємо дослідження тенденцій еволюції змісту вітчизняної навчальної літератури другої половини XIX – початку XX століття.

Література

1. Вихрущ О. Дидактична думка в Україні (друга половина XIX – початок XX століття): проблеми розвитку теорії : в 2 ч. / за ред. Л. П. Вовк. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2000. Ч. I. – 2000. – 433 с.
2. Грінченко Б. Українська граматика / Б. Грінченко. – К. : Друк. II Київської друкарської спілки, 1917. – 137 с.
3. Житецький П. Лист до О. Пипіна / П. Житецький. – ІР НБУ ім. В. І. Вернадського, ф. 53, № 269, арк. 1–3.
4. Кониський О. Граматка або перша читанка за для початку вчення / О. Кониський. – К. : 1982. – 48 с.
5. Кониський О. Наські Граматки / О. Кониський // Основа. – 1862. – № 1. – С. 64– 82.
6. Кузьменко Н. М. Національна спрямованість змісту українських шкільних підручників з читання для молодших школярів (1857–1997) : автореф. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Кузьменко Н. М. ; Київський університет імені Тараса Шевченка. – К., 1999. – 21 с.
7. Побірченко Н. С. Питання національної освіти та виховання в діяльності українських громад (друга половина XIX – початок XX століття) : монографія / Н. С. Побірченко. – К. : Науковий світ, 2002. – 331 с.
8. Руководство к обучению грамоте, составленное для малорусских воскресных школ А. А. Потебней. – К., 1883. – 16 с.
9. Слюсар Ф. Огляд українських шкільних підручників / Ф. Слюсар // Світло. – 1911. – № 2. – С. 30–34.
10. Україна. – 1927. – Кн. VI. – С. 121–125.
11. Франчук В. Ю. Олександр Опанасович Потебня / В. Ю. Франчук. – К. : Наукова думка, 1985. – 168 с.
12. Шейковський К. Домашня наука. Вищі початки / К. Шейковський. – К. : Друкарня І. і А. Давиденко, 1861. Ч. 2. – 1861. – 16 с.
13. Шейковський К. Домашня наука / К. Шейковський. – К. : Друкарня І. і А. Давиденко, 1860. Ч. 1. Початки. – 1860. – 13 с.

НАУКОВІ РОЗВІДКИ

Надія Пасік

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ АКУСТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ В АКВАРЕЛІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО "НА КАМЕНІ"

Естетика мови белетристики формується під впливом художньої, стильової та ідіолектної норм, співвідношення і взаємодія яких визначає індивідуальні особливості мовомислення письменника, моделює простір його образної уяви. Авторська мовна картина світу значною мірою детермінована стильовою нормою, зокрема ознаками літературного напрямку, стильової течії, що визначають певний спосіб художнього бачення й забезпечують гомогенність естетичного відтворення дійсності. Цю тезу показово демонструє ідіостиль Михайла Коцюбинського – яскравого представника українського психологічного імпресіонізму.

Поетика письменника неодноразово потрапляла в поле зору багатьох літературознавців та лінгвістів, зокрема О. Черненко, В. Агеєвої, М. Грицюті, І. Денисюка, Н. Калениченко, М. Костенка, Ю. Кузнецова, Т. Саяпіної, Г. Сохань, С. Павличко, М. Моклиці, Л. Паламарчука, Т. Матвєєвої та ін. Дослідники слушно відзначають ряд виразних мовностильових ознак новел М. Коцюбинського, детермінованих імпресіоністичними принципами безпосередньої фіксації спостережень, вражень і переживань. Специфіка естетики зображення базується на ущільненні й подрібненні часопростору, акцентуванні відбитих у свідомості персонажа уривчастих фрагментів [6, с. 11]. Функціональність візуальних словесно-художніх образів як найбільш виразних репрезентантів психічно напруженого внутрішнього світу людини незаперечна. Однак, за Ю. Кузнецовим, структуротвірна категорія переживання здатна продукувати в імпресіоністичному літературному творі цілу систему художніх засобів [4, с. 14], пов'язаних з іншими сенсорними виявами. У когнітивному стилі М. Коцюбинського предметно-чуттєвий ряд зорових образів корелює зі звуковими – такі комплементарні відношення сприяють більш делікатній фіксації вражень. Подібна манера синкретичного представлення й системної організації інформації пов'язана зі специфічною вибіркою когнітивних операцій і/або переважним використанням їх під час побудови тексту [3, с. 80] і репрезентує самотність словесно-художньої індивідуальної діяльності мовної особистості.

Гармонія візуального, акустичного та психологічного представлена і в акварелі "На камені". Тут, як і в інших новелах, письменник актуалізує техніку зображення фрагментів довкілля крізь призму внутрішніх переживань героїв, а образний потенціал зорового й слухового досвіду підсилює ефект враження. Акустичні словообрази стали доміантною деталлю мовної картини світу письменника. Безсумнівно, вони кількісно поступаються візуальним, однак функційно-прагматична значущість їх не менш показова. Вербальні форми передачі слухових вражень формують у межах тексту акустичну парадигму, експліковану засобами різних мовних рівнів: логіко-поняттєва та емоційно-оцінна вербалізація дійсності пов'язані з лексико-семантичною та морфологічною системами мови, сенсорно-рецептивна вербалізація забезпечується елементами фонетичної системи в її проекції на морфологічний і лексичний рівні, морально-ціннісна реалізується синтаксичним мовним рівнем і рівнем дискурсу [1, с. 25].

Текстова акустична парадигма акварелі "На камені" інтегрує дієслова, іменники, прикметники, прислівники та інтер'єктиви, семантична структура яких містить ядерний компонент 'звук' або ж ця латентна сема актуалізується під впливом синтагматичного оточення й асоціативної співтворчості читача.

В аналізованому тексті продуктивні словообрази, репрезентовані іменниковими акустемами, прямі чи переносні значення яких безпосередньо пов'язані із сенсорними виявами об'єктивного світу: *голос* 'сукупність різних щодо висоти, сили і тембру звуків, які видає людина за допомогою голосового апарата' [5, т. 2, с. 115]; *рев* 'звуки, що нагадують гучний, протяжливий крик тварини; сильний шум, гуркіт' [5, т. 8, с. 469]; *тріск* 'різкий звук, який утворюється, коли щось ламається, лопається, тріскає, розривається' [5, т. 10, с. 274]. На перший погляд, ці деталі не розгортаються, тільки заявляють про присутність звукового вияву, який, проте, стає знаковим у контексті когнітивного стилю письменника і в рамках твору: *Голос ішов зверху, з даху...* [2, с. 152]; *За ревом моря Алі ледве дочув* [2, с. 146]; *Раптом татари почули тріск* [2, с. 147].

Асоціативне багатство, синкретизм мовомислення М. Коцюбинського експліковані комплексним уживанням самобутніх порівнянь, метафор та епітетів, які конкретизують субстантиви, актуалізуючи їх акустичну семантику й вибудовуючи фонічне тло тексту, як-от: *Мов привиди, блукали вони з Алі серед водяного пилу, **сердитого бухання та сильного запаху моря, що проймав їх наскрізь*** [2, с. 147]; ... ***хвиля змішаних звуків ... йшла на втікачів*** [2, с. 157]; *Без слів, без наради татари підняли тіло Алі, поклали його в човен і при **тривожних жіночих криках, що неслись із села, з пласких дахів, як зойк наляканих чайок, дружно зіпхнули човен у море*** [2, с. 159]. Логічне зміщення мінімізує мовні ресурси, інтегруючи візуальну й акустичну площини.

Прикметникові акустеми індивідуалізують образи, розгортають психологічні, емотивні асоціації, пов'язані зі стильовою домінантою. Цікаво, що в схожих словесно-художніх образах *зойк наляканих чайок* і *крик сполоханих чайок* формальна заміна іменникового та прикметникового компонента за помітних семантичних нюансів (*крик* 'про різкі звуки тварин, птахів' [5, т. 4, с. 344] – *зойк* 'крик, квиління (птахів)' [5, т. 3, с. 679]; *наляканий* 'якого налякали, який виражає переляк' [5, т. 5, с. 123] – *сполоханий* 'якого сполохали, сигнали з місця; сповнений тривоги, переляку' [5, т. 9, с. 567]) не змінює емотивно-рефлексивного забарвлення: *Синій халат в жовті півмісяці нахилився і зник серед **крику сполоханих чайок...*** [2, с. 157].

Часто контекстуальне нарощення іменника іншої лексико-семантичної групи тропами з акустичною семантикою актуалізує в ньому латентну сему звуку, напр.: *Він бачив їх скрізь: і в прозорій, як скло, та, **як скло, дзвінкій хвилі, і на гарячому, блискучому на сонці камені*** [2, с. 150]. Тут лексема *хвиля* 'водяний вал, що утворюється від коливання водної поверхні' [5, т. 11, с. 41] експлікує слухові асоціації контекстуально, за рахунок фонових знань про об'єкт на основі опосередкованого логічного зв'язку з художньою акустичною ознакою *дзвінкий* 'який голосно і чітко звучить' [5, т. 2, с. 264], конкретизованою порівнянням. Представлений у фрагменті синкретизм сенсуальних сфер – візуальної, акустичної, тактильної – дає змогу панорамно, рельєсно вербалізувати зображуване. Така мовленнєва поведінка автора, індивідуальні особливості концептуалізації світу формують специфіку когнітивного стилю М. Коцюбинського.

Як показало дослідження, динамізації художнього образу, передачі модуляції почуттів, фіксації гри душевних станів в ідіостилі Великого Сонцепоклонника сприяє експлікація іменникових словообразів прикметниковими акустемами: ***Монотонний, ритмічний гомін хвиль перейшов у бухання. Спочатку глухе, як важке сапання, а далі сильне і коротке, як далекий стріл гармати*** [2, с. 145]. Комплементарність виявляється в кількаразовій актуалізації значеннєвого компонента 'звук', конкретизованого й уточненого в семантичній структурі слів *гомін* 'безладний шум; гамір' [5, т. 2, с. 121], *бухання* 'глухі, уривчасті звуки' [5, т. 1, с. 267], *сапання* 'свистячі звуки, утворені внаслідок важкого дихання' [5, т. 9, с. 56], *стріл* 'звук від вибуху порохового заряду в каналі ствола вогнепальної зброї' [5, т. 7, с. 381], *монотонний* 'однотонний, однозвучний' [5, т. 4, с. 797], *ритмічний* 'який повторюється через рівні проміжки часу; рівномірний' [5, т. 8, с. 543], *глухий* 'який нечітко чується; приглушений (про звуки)' [5, т. 2, с. 88], *далекий* 'який доноситься, лине здалека' [5, т. 2, с. 207]. Майстерна комунікативна організація семантично пов'язаної лексики формує відповідні емотивні й аксіологічні конотації щодо розгорнутого акустичного образу.

Звукописне світосприймання допомагають відтворити дієслова й дієслівні словосполучення з відповідним семантичним наповненням, детально уточнені обставинними компонентами чи підрядними частинами: ***Шурхнув по камінцях човен, плюснула хвиля, загойдався на ній баркас і став*** [2, с. 159]; ... *вночі воно **дихає, як слаба людина...** В годину **дратус** своїм **спокоєм**, в негоду **плює** на берег, і **б'ється, і реве, як звір, і не дає спати...*** [2, с. 151]; ... ***хвиля викидала зо дна моря на берег каміння і, тікаючи назад, волікла їх по дну з таким гуркотом, наче там щось велике скреготало зубами й гарчало*** [2, с. 144]. Персоніфікація та уособлення з акцентованим звукописом асоціативно вербалізують імпресіоністичну образність, фіксують враження, сценізують зображуване.

Шкала фонічної інтенсивності в акварелі заявлена в динаміці: простежуємо модуляції від абсолютної тиші до потужного звучання. Такий діапазон корелює з гамою почуттів і переживань героїв, їх характерами, передбачає розвиток подій за принципом антиципації, напр.: *Море **дедалі втрачало спокій. Чайки знімались із одиноких берегових скель, припадали грудьми до хвилі і плакали над морем. Море потемніло, змінилось. Дрібні хвилі зливались до купи і, мов брили зеленкуватого скла, **непомітно підкрадались до берега, падали на пісок і розбивались на білу піну. Під човном **клекотіло, кипіло, шумувало, а він підсакував і плигав, немов нісся кудись на білогривих звірах******* [2, с. 144]. Подібні пейзажні замальовки в дусі імпресіоністичної поезики демонструють гармонійну єдність побаченого та почутого й виразно репрезентують індивідуально-авторську структуру художнього мислення.

Показовою ілюстрацією синкретичного осмислення психологічного через акустичне, тактильне й візуальне є словесно-художній образ психофізичного стану героя: **Кров бухала йому до голови, як морська хвиля** [2, с. 152]. У синтезі сенсорних відчуттів заявлена авторська суб'єктивна модальність та імпресіоністське тяжіння до компактності образу, конденсації думки.

Для парадигми засобів творення акустичних образів в акварелі М. Коцюбинського характерний процес атракції, за якої в текстове тематичне поле втягуються одиниці інших лексико-семантичних груп, формуються нові синтетичні засоби й способи метафоричності. Декодування таких словообразів опирається на фонові знання про об'єкти довкілля, враження від них та асоціативні зв'язки між ними. Так, дієслова стану й руху актуалізують у контексті латентну фоносемантику й породжують відповідні рецепції: ... **дрібні колючі камінці сипались їм з-під ніг** [2, с. 156]; **Синя хвиля скипала молоком біля їх ніг, а відтак танула і шипіла на піску, тікаючи в море** [2, с. 143]; **Синє море хвилювалось і кипіло на березі піною. Баркас підсакував на місці, хлюпав, як риба, і не міг пристати до берега** [2, с. 143]; **Він стояв, а хвиля гралась навкруги його, плюскала в боки, бризкала піною і потиху, ледве помітно односила в море** [2, с. 159]; **Тим часом море йшло... Розгойдане море, вже брудне й темне, наскakuвало на берег і покривало скелі, по яких потому стікали патьоки брудної з піною води** [2, с. 145]. Синтагматично підтримані прямими звукономінаціями, ці лексеми продукують яскраві акустичні образи, відтворюють реальність у її рухливості й мінливості.

Сенсуальна образність у рамках акустичної парадигми експлікована не тільки назвами природних дій і процесів, супроводжуваних звуком, але й номінаціями, що акустично деталізують людське мовлення. Відповідні дієслова й конкретизатори при них указують на фонічні параметри мовлення, передають багату емотивну палітру внутрішнього світу людини, корелюють із семантичною психологічною домінантою тексту, напр.: **Передні мовчали, і тільки ззаду рядка сусіди перекидались словами** [2, с. 155]; **Дівчата ... шептались поміж себе** [2, с. 150]; **курникав монотонну, як прибий моря, пісню** [2, с. 147]; **Фатьма ... скрикнула** [2, с. 157]; **Мемет стиха рикнув** [2, с. 156]; **хазяїн кав'ярні ... кидає ... братові** [2, с. 142]; **хрипів грек** [2, с. 142]; **татари гули** [2, с. 154]; **кричав Мемет** [2, с. 142]; **гукнув щосили Нурла** [2, с. 145]; **гукає він не своїм голосом** [2, с. 154] тощо.

Лексичні репрезентанти акустичної парадигми корелюють із синтаксичними засобами й прийомами – завдяки міжрівневим зв'язкам автор переносить акцент на акустичну сферу для передачі психологізму: **Грек підбіг до човна і ахнув: у човні була діра. Він кричав од горя, лаявся, плакав – та рев моря покривав його лемент** [2, с. 147]. Синтаксичне моделювання комунікативної ситуації через ампліфікацію і градацію дієслів, асиндетон і контраст, чітко окреслені протиставні логіко-граматичні відношення між предикативними частинами останнього речення детерміноване авторською стильовою тенденцією до безпосередньої фіксації спостережень, вражень, переживань і спрямоване на вираження наростання психологічної напруги та формування стильової домінанти фатальності буття. Останній чинник зумовив і контекстуальне протиставлення двох звуколексем – **лемент** 'крик від болю, страждання або волання про допомогу' [5, т. 4, с. 475] і **рев** 'сильний шум, гуркіт' [5, т. 8, с. 469] – за інтенсивністю вияву акустичної ознаки, що корелює з названою змістовою та емоційною тональністю.

Потужний сплав візуальних та акустичних образів, підсилений ампліфікацією та градацією, показовий для імпресіоністичної техніки словесного живопису цього письменника, продукує синтетичні форми метафоричності, естетично суголосні з драматичними ситуаціями: **Сполох літає над селом, знімається взору, до верхніх хатин, скочувався вниз, скакає з покрівлі на покрівлю і збирає народ** [2, с. 154]. Такий вербалізований психологічний згусток з акцентом на акустичному механізмі декодування художнього мислення мовної особистості – один із фрагментів цілісного текстового ланцюга з конструктивною опорою на синкретизм відчуттів і пов'язані з цим емоційно-оцінні рефлексії.

Панорамності художнього зображення в М. Коцюбинського сприяє не тільки монтаж фрагментів із граматично й семантично різноплановими засобами розгортання звукового поля, а й нелінійні мовні ресурси: – **Осма-ан! – крикнув він хриплим голосом, приклавши долоні до рота. – Са-алі! Джеб-ар! Бекір! Кель мунда-а! – Він обертався на всі сторони і скликав, як на пожежу: – Усе-ін! Муста-фа-а-а!** [2, с. 154]. Включення просодичних засобів, передусім інтонації та емпатичного наголосу, сценізує зображуване, занурює реципієнта в дискурс. Міжрівневі відношення забезпечують системну організацію окремих фрагментів і цілого тексту з орієнтацією на певний когнітивний стиль.

Прислівникові акустеми експлікують звукове тло як рефлексивну перспекцію. Семантично їх тональність, як, власне, й прикметників та дієслів, детермінована психологічною характеристикою героя, скажімо, Фатьма **тихо** проходила [2, с. 149]; **тихо** ступали жовті патинки [2, с. 149]; **спускалась тихо** [2, с. 149]; **пройшла далі тихо й спокійно, як єгипетська жриця** [2, с. 149]; характеристики Мемета вибудовані на інших акустичних асоціаціях: **наказував різким, скрипучим голосом, коротко і**

владно, як пан служебці [2, с. 149]. Прислівники реалізують значеннєвий компонент 'звук' переважно незалежно від контексту, увиразнюючи інший акустичний словесно-художній образ через указівку на спосіб чи ступінь дії, стану, як видно з попередніх прикладів, або актуалізуючи не пов'язану зі звуками дію, напр.: *Купка зігнутих і мокрих татар галасливо витягала з моря, серед клекоту піни, чорний баркас, немов якусь морську потвору або величезного дельфіна* [2, с. 145].

Домінування звукової сенсорики як віддзеркалення душевного стану героїв спостерігаємо в багатьох фрагментах акварелі, де акустичні акценти формують архітектонічний каркас, наскрізно пронизують текст у такт із психологічним планом і настроєвою гамою, як-от: *Алі виймає свою зурну, привезену з-під Смірни, примощувався під кав'ярню або деінде і розмовляв з рідним краєм сумними, хапаючими за серце звуками. ... зурна повторяла один і той самий голос, монотонний, невизрачний, безконечний, як пісня цвіркуна, аж робилось млосно, аж починало під серцем свербіти, й запаморочені татари підхоплювали в такт пісні:*

– *О-ля-ля... о-на-на...*

З одного боку дрімає таємний світ чорних велетнів гір, з другого – лягло долі погідне море й зітхало крізь сон, як мала дитина, і тремтіло під місяцем золотою дорогою...

– *О-ля-ля... о-на-на...*

Ті, що дивились згори, із своїх кам'яних гнізд, бачили часом простягнену руку, що попадала під промінь місяця, або тремтячі у танці плечі і слухали одноманітний, в'їдливий приспів до зурни:

– *О-ля-ля... о-на-на...* [2, с. 150–151];

... здається, нема його [моря. – Н. П.], щезло, а під туманом усе-таки б'ється, стогне, зітхає... Ось як тепер, о!..

– *Бу-ух!.. бу-ух!.. бу-ух!..*

– *О-ля-ля... о-на-на...*

... Б'ється під туманом, як дитина в пелюшках, а потому скидає їх із себе... [2, с. 151].

Очевидно, що складний комплекс суб'єктивно-оцінних змістів репрезентований синтезом авторської мови з акцентом на словесних звукообразах та прямої мови – звукоімітації, яка функціонує як лейтмотив, каталізатор психологічного нагнітання. Синтаксичні повтори в наведеному фрагменті поліфункціональні: вони виконують роль архітектонічного каркасу, слугують чинником змістової організації акварелі, маркером тонкої психологізації. Прийом емпізи акцентує акустичну семантику, не даючи читачеві можливості відволікати увагу на інші елементи.

Таким чином, ключову роль у формуванні імпресіоністичної образно-естетичної системи в художньому мовленні М. Коцюбинського, зокрема в акварелі "На камені", поряд із візуальною відіграє акустична парадигма. Експлікацію асоціативно-звукової площини забезпечує взаємодія засобів лексико-семантичного, морфологічного, фонетичного й синтаксичного рівнів. Ядро текстової парадигми формує лексика, що, актуалізуючи в синтагматичному ряду ядерну чи латентну сему звучання, корелює з емотивно-психологічною площиною авторської суб'єктивної модальності. Когнітивний стиль письменника, позначений ідіосинкразією, увагою до деталі, що фіксує враження, виявляє здатність мовної особистості до креативності, уникнення мовних стереотипів, створення власної виражально-зображальної системи. Естетичні принципи психологічного імпресіонізму детермінують синкретизм візуальних та акустичних асоціацій, здатних моделювати цілісне світосприйняття фрагментів світу.

Література

1. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу : монографія / І. О. Голубовська. – 2-ге вид., випр. і доповн. – К. : Логос, 2004. – 284 с.
2. Коцюбинський М. Хвала життю : новели, повість / М. Коцюбинський. – К. : Дніпро, 1991. – 427 с.
3. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац и др. ; под общ. ред. Е. С. Кубряковой. – М. : МГУ, 1997. – 245 с.
4. Кузнецов Ю. Б. Импрессионизм в украинській прозі кінця XIX – початку XX ст. (проблеми естетики і поетики) : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. д-ра філол. наук / НАН України, Інститут літератури ім. Т. Шевченка ; Ю. Б. Кузнецов. – К., 2004. – 40 с.
5. Словник української мови : в 11 т. / за заг. ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980.
6. Черненко О. Михайло Коцюбинський – імпресіоніст : образ людини в творчості письменника / О. Черненко. – Мюнхен : Сучасність, 1977. – 143 с.

СУЧАСНИЙ АНТРОПОНІМІКОН ЧЕРНІГІВЩИНИ

Поряд із загальними назвами в кожній мові є власні назви. Їх використовують для називання людей, географічних і космічних об'єктів, тварин, різних об'єктів матеріальної і духовної культури. Функціональну й мовну своєрідність власних назв вивчає особлива галузь мовознавства – ономастика. Ця назва походить від грецького "onomastike" – "мистецтво давати ім'я". Ономастика включає в себе антропоніміку (від гр. anthros – людина і onoma – ім'я) – науку, яка вивчає власні імена людей, прізвища, імена по батькові й псевдоніми.

Наукова розробка антропонімічних проблем почалася давно. Але довгий час нею займалися окремі вчені. Як особлива галузь науки українська антропоніміка почала складатися в середині ХХ століття, коли були введені в обіг матеріали сучасних та діахронічних досліджень. Але й за цей час вона досягла значних успіхів. Так, учені Інституту мовознавства ім. О. Потебні НАН України підготували шість видань словників власних імен. Останнє видання словника відрізняється від попередніх тим, що в ньому вміщено більшу кількість найменувань і до кожного з них подано можливі пестливі форми [14]. Крім того, видано кілька фундаментальних монографічних досліджень з української антропоніміки, зокрема: "Антропонімія Закарпаття" П. Чучки, "Українська антропонімія 16 ст. Чоловічі іменування" Р. Керсти, "З історії української антропонімії" М. Худаша тощо. У мовознавчих виданнях опубліковано низку досліджень з антропоніміки М. Демчука, І. Железняк, П. Чучки, О. Касіма, С. Наливайко, Л. Белея та інших авторів. Проте актуальним є вивчення системи власних особових назв окремих регіонів початку ХХІ століття.

Об'єктом нашого дослідження є сучасний антропонімікон Чернігівської області. Предметом вивчення стали чоловічі та жіночі імена, які давали новонародженим за останні шість років. Джерельною базою стали фонди РАГСу Чернігівської області за 2009–2014 рр.

Мета розвідки – проаналізувати власні імена, уживані на території Чернігівської області за останні шість років, виявити тенденції найменування осіб чоловічої та жіночої статі. Поставлена мета передбачає реалізацію таких завдань:

1. Опрацювати лінгвістичні праці з антропоніміки, систематизувати основні погляди мовознавців на різні групи власних особових назв.
2. Методом суцільної вибірки вилучити задокументовані власні особові імена з фондів РАГСу Чернігівської області за 2009–2014 рр.
3. Укласти картотеку антропонімів за хронологічним та алфавітним принципами.
4. Покласифікувати чоловічі та жіночі імена за походженням.
5. Проаналізувати найуживаніші в регіоні оніми за останні шість років.
6. Виявити реліктові антропоніми Чернігівщини, якими найменували новонароджених у досліджуваній період.

Під час аналізу мовних фактів застосовано описовий та статистичний методи наукового дослідження.

Особове ім'я – юридично зафіксоване слово, за допомогою якого (разом із формою імені по батькові та прізвищем) здійснюється індивідуалізація особи. За законами, що існують у нашій державі, батьки зобов'язані зареєструвати дитину протягом одного місяця від дня її народження. Зафіксована в актовій книзі та у свідоцтві про народження тричленна формула має бути точно відтворена в наступних документах особи. Варто пам'ятати, що працівники РАГСу не мають права виправляти ім'я немовляти в актових книгах і свідоцтвах про народження в тих випадках, коли батьки спершу за взаємною згодою обрали ім'я дитині, а згодом розчарувалися в ньому.

На сучасному етапі переважна кількість антропонімів, якими називають новонароджених, належить до системи традиційних імен, успадкованої від попередніх поколінь, але естетично удосконаленої.

Варто зауважити, що імена в залежності від ситуації мовлення можуть виступати в найрізноманітніших видозмінах. Поруч із офіційними повними документальними іменами існують розмовно-побутові (скорочені, чи усічені, здрібно-пестливі та зрубіло-зневажливі) їх варіанти. Явище дублетності (варіантності) властиве й документальним іменам. Загальнонаціональні варіанти документальних імен, ужитих за останні шість років у Чернігівській області, виникли в процесі засвоєння запозичень і відображають взаємодію літературно-книжної та усно-розмовної традиції розвитку української мови. Можна виділити такі основні фонетико-морфологічні явища у варіантах цього типу:

- а) чергування голосних звуків (**Єфрем – Охрім, Влас – Улас, Орина – Ірина, Уляна – Юліана**);
- б) чергування приголосних звуків (**Стефан – Степан, Микола – Ніколай, Микита – Нікіта**);
- в) скорочення початку чи кінцівки імені (**Ігнатій – Ігнат, Анастасія – Ася, Арсеній – Арсен, Софія – Соня, Артемій – Артем, Максиміліан – Максим**).

Дослідники зауважують, що варіанти чоловічих імен (частина з них належить до розмовного фонду) поповнюють типові для української мови утворення на **-а, -о, -ко, -аш (-яш), -ош**. У жіночих документальних іменах найпоширеніше варіювання закінчень **-ія, -а (-я)** [14, с. 123].

Корпус проаналізованих у статті одиниць складає триста антропонімів. Так, зокрема, новонароджених чоловічої статі у 2009–2014 роках на Чернігівщині іменували так: **Адам, Адріан, Аким, Аллан, Амір, Анастас, Антип, Антоан, Антоній, Арвін, Аристарх, Аріан, Арсен, Арсеній, Артем, Артемії; Борис, Борислав, Братислав; Варлам, Варфоломій, Вільгельм, Владислав, Влас, Властімир; Георгій, Георгій-атаман, Герман, Герман-Камілл, Гліб, Гордій, Григорій; Давид, Дамір, Данило, Данііл, Даніель, Дарій, Даромир, Демид, Дем'ян, Джастін, Діамід, Дмитро, Домінік, Евфемій, Едуард, Емір, Ентоні, Ерін, Ернест; Єлизар, Єлісей, Єнусей, Єфрем; Ждан; Захар; Іван, Ігнат, Ігнатій, Ілай, Іларіон, Ілля, Іоанн; Кай, Карім, Кирило, Клім, Климентій, Корній, Корнілій; Лаврентій, Лев, Леон, Лесьяр, Лука, Лукіан, Любомир; Макар, Макарій, Максим, Максиміліан, Марат, Маркс, Мартін, Мар'ян, Матвій, Матео-Авет, Мелан, Микита, Миколай, Мир, Мирон, Мирослав, Михайло, Михаель, Мілан; Наум, Нікіта, Ніколай; Олександр, Опанас, Орест, Оскар, Остап; Платон, Прохор; Радовіт, Радомир, Рамир, Ратмир, Рейнард, Ренат, Роберт, Родіон, Роман, Рустам, Рустам-Микола; Сабір, Савелій, Самір, Самсон, Самуїл, Себастьян, Семен, Серафим, Симіон, Спартак, Ставр, Стас, Степан, Стефан; Тигран, Тимофій, Тимур, Тухін, Тухон; Улас, Устін; Феодосій, Філіп; Яків, Ян, Яромир.**

Систему жіночих власних особових назв Чернігівської області аналізованого періоду складають такі імена: **Агата, Аделіна, Адель, Аїда, Аксінья, Алевтина, Александріна, Алєся, Алісія, Аллана, Альбіна, Амалия, Амелія, Аміла, Аміна, Аміра, Анастасія, Анна-Марія, Ангеліна, Анжеліка, Анжеліна, Аніта, Антоніна, Аристіна, Аріадна, Аріана, Аріна, Ася; Божена; Валеміра, Ванеса, Варвара, Василіса, Ведослава, Вера-Лаура, Вероніка, Версавія, Віолетта, Вілена, Віола, Віталіна, В'ячеслава; Глафіра; Дана, Дарія, Дар'я, Дар'яна, Даяна, Домініка, Дорохея; Евеліна, Елеонора, Еліза, Еліна, Ельвіна, Ельвіра, Емелія, Емілія, Емілі, Естель; Єва, Євангеліна, Євдокія, Єлена, Єлизавета, Єлизавета-Марія, Ємілія, Єсенія; Жанна; Златослава, Зореслава, Зоряна; Іванна, Іларія, Ілона, Іонна, Ірім; Каміла, Карнела, Кароліна, Квітка, Кіара, Кіра, Кіріанна, Крістіанна, Корнелія; Лада, Лала, Леонелла, Ліка, Ліліана, Лія, Лукерія, Любава, Ляля; Магдаліна, Майя, Маргарита, Маріам, Маріємна, Марічка, Марія, Марта, Мар'яна, Меланія, Михайліна, Мікоела, Мілада, Мілана, Мілена, Міра, Міранда, Міроліка, Мірона, Міра, Мірра, Мія, Моніка; Неллі, Ніка, Ніколіна, Ніколь, Нонна; Олександра, Олівія, Орина; Поліна; Радміла, Раміна, Рита, Ревека, Регіна, Романа; Сабіна, Сабріна, Саша, Серафима, Слава, Соломія, Соня, Софія, Софія-Вероніка, Стелла, Стефанія; Таміла, Тат'яна, Тіна; Уляна; Фьокла, Ферран; Юліанна, Юстіна; Яніна, Ярина.**

Генетичний склад проаналізованого антропонімікону неоднорідний. Дослідники виділяють кілька шарів власних особових назв за походженням. Розгляньмо кожен із них.

Першу групу репрезентують візантійські найменування, зафіксовані в церковному календарі, по ява яких зумовлена прийняттям християнства на Русі в X столітті. Канонізовані церквою та зафіксовані в спеціальних книгах імена давалися новонародженим під час хрещення. Крім давньогрецьких, до них зараховують давньоримські й давньоєврейські антропоніми, а також незначну частину імен тих народів, із якими греки візантійської епохи підтримували торговельні й культурні зв'язки [14]. В аналізованому онімному корпусі виділяємо грецизми **Арсеній** (мужній), **Тимофій** (богобоязливий), **Остап** (щасливий), **Платон** (плечистий), **Григорій** (той, хто пильнує), **Степан** (вінок), **Дем'ян** (приборкую), **Артемії** (здоровий), **Аристарх** (найкращий), **Демид** (божественний), **Макарій** (блаженний), **Феодосій** (Божий дар), **Опанас** (безсмертя), **Олександр** (захисник людей), **Кирило** (володар), **Антип** (усякий), **Арсен** (мужній), **Іларіон** (веселощі), **Дарій** (той, хто володіє), **Микита** (перемагаю), **Влас** (кривоногий), **Варфоломій** ("син бородатого"), **Дмитро** (від Деметри – богині хліборобства), **Варлам** (шановний), **Софія** (мудрість), **Дар'я** (володарка), **Меланія** (чорна), **Варвара** (чужоземна), **Кіра** (сила), **Фьокла** (слава), **Стефанія** (вінок), **Аріадна** (вірна своєму чоловікові), **Орина** (мир), **Ангеліна** (вісник), **Олександра** (мужність), **Вероніка** ("несу перемогу"), **Іларія** (радісна), **Алевтина** (відбиваю), **Анастасія** (воскресіння), **Євдокія** (благовоління), **Дорохея** (дар) тощо.

До цієї групи зараховуємо й давньоєврейські імена, широко використовувані в сучасному антропоніміконі Чернігівщини: **Ілля** (між Бог), **Матвій** (Божа людина), **Серафим** (полум'яний), **Данило** (Божий суд), **Давид** (коханий), **Єлісей** (врятований Богом), **Семен** (слухати), **Савелій** (жаданий), **Іван** (дар богів), **Самсон** (сонячний), **Єлизар** (Божа допомога), **Наум** (розрадник), **Михайло** (рівний Богові), **Лія** (антілопа), **Соломія** (мир), **Маріам** (чинити опір), **Єлизавета** (клятва), **Марія** (бажана), **Єва** (жива) та ін.

Запозичення з латинської мови становлять значну частину власних імен християнського періоду. Вони стали загальноновживаними на теренах України й дотепер, як-от поширені на Чернігівщині чоловічі імена: **Роман** (римський), **Корнілій** (можливо), **Лаврентій** (житель міста Лаврента), **Герман** (рідний),

Климентій (милосердний), **Антоній** (вступаю в бій), **Мартін** (присвячений Марсові), **Лука** (світло), **Спартак** (той, хто відбиває списи), **Мар'ян** (море), **Максиміліан** (найбільший), **Адріан** (житель Адрії), **Ігнатій** (вогненний), а також жіночі наймення: **Домініка** (панська), **Сабіна** (сабінянка), **Каміла** (молода людина із знатної родини), **Юстина** (справедлива), **Романа** (римлянка), **Альбіна** (білий), **Віталіна** (життєва), **Мар'яна** (море), **Регіна** (цариця), **Маргарита** (перлина) тощо. На українському мовному ґрунті візантійські імена набули специфічного звукового оформлення, унаслідок чого виникли їх різноманітні варіанти, які вже давно не сприймаються як запозичені. Канонізовані церквою назви осіб на території сучасної України приживалися поступово. "Незважаючи на поширеність церковних імен у XIV–XV столітті, – пише дослідниця словотвору актової мови Л. Гумецька, – слов'янські особові назви не виходять з ужитку. Іноді одна й та сама особа є носієм церковного і слов'янського імені" [5, с. 28].

Другу (менш чисельну) групу антропонімів складають давньоукраїнські імена. Ономасти зараховують до них кальки з грецької мови й окремі імена скандинавського походження, що побутували в Давній Русі, як-от: **Всеволод** (володіти), **Лев**, **Леон**, **Родіон** (троянда), **Мирон** (плачу), **Ніка** (перемога), **Майя** (богиня весни), **Нікіта**, **Гліб** і под. Зафіксований у реєстрі антропонім **Нікіта** є ненормативним, тому що порушує лексичні норми української мови: його можна кваліфікувати як лексичний росіянізм. Вибір варіанта **Нікіта** замість **Микита**, на нашу думку, зумовлений екстралінгвальними чинниками: модними тенденціями, невмотивованою думкою про милозвучніше звучання російського варіанта, можливо, недостатнім рівнем мовної культури батьків, які обирають ім'я своєму синуві.

Третя група репрезентована іменами, запозиченими із західнослов'янських і південнослов'янських мов, порівняймо: **Яромір** (мирний), **Лада** (мила, любя), **Мирослав** (мир і слава), **Любомір** (любов і мир), **Златослава** (злато й слава), **Ян** (Божа благодать), **Борислав** (боротися й слава), **В'ячеслава** (більше й слава), **Зоряна**, **Зореслава** (зоря й слава), **Владислав** (влада й слава), **Любава** (любов), **Мілан** (милий), **Стас** (стати), **Таміла** (мучити), **Ілона** (сонячне світло) та ін.

До четвертої групи належать новіші імена, які почали з'являтися після 1917 року, коли церква була відокремлена від держави й батьки здобули право давати дітям імена, що виходили за межі канонічних. Такі особові назви відображали революційні поняття, події, повторювали імена та прізвиська вождів, закарбували події та явища нового суспільного буття. Сучасний антропонімікон Чернігівщини містить кілька таких імен, як-от: **Слава**, **Маркс**, **Мир**, **Вілена**.

П'ята група представлена іменами, запозиченими із західноєвропейських мов. До неї зараховуємо такі чоловічі антропоніми: **Марат**, **Джастін**, **Даніель**, **Оскар**, **Домінік**, **Михаель**, **Ентоні**, **Вільгельм**; та жіночі особові назви: **Ванеса**, **Ніколіна**, **Моніка**, **Адель**, **Естель**, **Анжеліка**, **Поліна**, **Еліна**, **Ревека**, **Юліанна**, **Олівія**, **Ніколь**, **Даяна**. Уважаємо, що їх поширенню сприяли твори зарубіжної художньої літератури, преса, радіо й кіно. Дослідники відзначають, що надмірне захоплення іншомовними іменами було характерне для українського антропонімікону 20–30-х років ХХ століття, проте вже в 40-х роках їх активність різко спадає. На початку ХХІ століття помічаємо тенденцію до збільшення частотності вживання таких власних особових назв під впливом популярних телесеріалів, бестселерів, рекламної продукції тощо.

До шостої групи зараховуємо індивідуальні новотвори. Це переважно антропоніми, створені батьками, які не дійшли згоди щодо найменування своєї дитини. Так, ім'я чернігівки **Вальжанна** утворилося складанням двох одиниць: **Валя** (розмовний варіант жіночого антропоніма **Валентина**) й **Жанна**. Аналогічно утворені імена **Міроліка** (**Міра** й **Ліка**), **Дар'яна** (**Дар'я** та **Яна**), **Кіріана** (**Кіра** й **Анна**); у новотворі порушено орфографічні норми сучасної літературної української мови), **Крістіанна** (**Крістіна** – калька з російської мови; **Анна**), **Валеміра** (**Валя** – усічений розмовний варіант жіночого імені **Валентина** і **Міра**). Серед досліджуваних онімів досить популярним є власне особове наймення **Євангеліна**. Його кваліфікуємо як композит, який складається з імен **Єва** і **Ангеліна**. Але можна припустити, що таке ім'я є похідним від назви "Євангеліє".

Дослідники зазначають, що "інкультурація чи адаптація чужомовних християнських імен в українській мові іноді супроводилася курйозними випадками, спричиненими як неухважністю священиків, так і їхнім слабким рівнем знань церковнослов'янської та грецької мов" [4, с. 27]. Починаючи з князівської доби, церква канонізувала святих, що йменувалися християнськими іменами. Адаптувавшись на українському мовному ґрунті, чужомовні за походженням християнські імена починають дедалі більше уподібнюватися питомим українським найменуванням. Варто зауважити, що, набуваючи супровідних емоційно-оцінних конотацій, такі антропоніми зазнають ускладнення семантики. Їхня структура під впливом цього процесу варіює.

На тлі спільних східнослов'янських тенденцій сучасного найменування можна виділити особливості, притаманні українському антропонімікону. Так, подружні пари надають перевагу жіночим іменам, утвореним від чоловічих, як-от: **Олександра**, **Саша**, **Меланія**, **Анастасія**, **Михайлина**, **Уляна**, **В'ячеслава**, **Віталіна**, **Серафима**, **Дар'я**, **Василіса**, **Романа**. Останнім часом активізується вибір слов'янських

складних імен із компонентами *-мир, -слав*, наприклад: *Властимир, Златослава, Борислав, Мирослав, Братислав, Зореслава, Любомир*. В український знімний репертуар активно входять імена, пов'язані з конкретними історичними особами, із видатними діячами української культури тощо. "Поряд з іншими галузями естетики існує також естетика слова, імені. Вона формується на основі історичного досвіду, історичних емоцій, під впливом кращих зразків художньої літератури, мистецтва, національних традицій, культури народів світу, тобто спадщини інтернаціонального характеру. І ця мовна естетика ні в якому разі не повинна обмежуватися вузьким колом. Часом більшість батьків називають своїх нащадків лише "по-модному" [14, с. 13]. До таких імен зараховуємо антропоніми *Даніель, Кароліна, Кіра, Ніка, Каміла, Матвій, Амалія, Давид, Євангеліна, Джастін, Марат, Ілона, Поліна, Кирило, Данило, Софія, Микита, Даніїл*. Крім того, під час аналізу помічено тенденцію до творення власних особових назв морфологічним способом словоскладання, наприклад: *Рустам-Микола, Анна-Марія, Георгій-атаман, Герман-Камілл, Матео-Авет, Вера-Лаура, Софія-Вероніка*.

Особливий різновид сучасної системи власних імен Чернігівщини становлять східні запозичення. Цей процес відбиває загальнодержавну тенденцію: активізація економічних, політичних та культурних контактів України з державами Сходу зумовила появу в національному антропоніміконі таких особових назв: *Самір, Аллан, Тигран, Ренат, Аллана, Сабір, Тимур, Марат, Ерін, Амір, Дамір, Рустам, Амалія, Мілена, Карим, Матео-Авет, Мілада, Карнела, Естель* та ін.

Слід підкреслити, що естетика імені передбачає не лише розмаїття імен, красу їх звукової оболонки, багатство похідних варіантів, якими можна висловити ніжність до своїх дітей, а й те, як поєднується обране ім'я з батьківським, як пасує до прізвища. Важко, зокрема, припасувати іншомовне чи "поетичне" ім'я до вітчизняних форм імені по батькові та колоритних прізвищ, і це стає об'єктом дошкульного глузування. Варто також приглядатися, чи не викликає небажаних асоціацій поєднання ініціальних літер і, звичайно ж, слід пильно стежити за тим, щоб у документи не потрапляли імена, імена по батькові та прізвища, написані без дотримання правил правопису.

Під час дослідження помічено різну частотність уживання чоловічих і жіночих особових найменувань. Великою фонетичною та словотвірною різноманітністю відзначаються розмовно-побутові варіанти імен. На різних територіях України, крім спільного фонду цих варіантів, якими користуються всі представники нації, існує і свій набір скорочених, здрібніло-пестливих та згрубіло-зневажливих найменувань. Здатність імен до варіювання не завжди береться до уваги під час оформлення документів, що викликає низку небажаних явищ. У межах певної території (області) й навіть у кожному населеному пункті можна виділити певні тенденції називання осіб чоловічої та жіночої статі. Основними мотивами, які в наш час визначають вибір імені для немовляти, є передусім родинна традиція, за якою дитину називають іменем батька, дідуся, матері, бабусі чи когось із близьких родичів; ушанування іменем видатних осіб, літературних персонажів, кіногероїв, спортсменів тощо; милозвучність імені й простота його вимови.

Досліджуваний антропонімікон Чернігівщини включає 145 чоловічих і 155 жіночих імен. Простежимо частоту їх уживання впродовж 2009–2014 років. Так, серед чоловічих особових назв частовживаними є *Арсеній, Ілля, Тимофій, Роман, Матвій, Іван, Данило, Нікіта, Олександр, Артем, Кирило, Микита, Даніїл, Владислав, Михайло, Дмитро, Максим*.

Динаміка вживання чоловічих імен

№	Рік		2009	2010	2011	2012	2013	2014
	Ім'я							
1.	Арсеній							
2.	Ілля							
3.	Тимофій							
4.	Роман							
5.	Матвій							
6.	Данило							
7.	Нікіта							
8.	Олександр							
9.	Артем							
10.	Кирило							
11.	Микита							
12.	Даніїл							
13.	Владислав							
14.	Михайло							
15.	Дмитро							
16.	Максим							
17.	Іван							

Отже, найбільш популярними в Чернігівській області впродовж аналізованого періоду були такі чоловічі імена: **Іван** (2009, 2011, 2013, 2014 роки), **Кирило** (2011–2014 роки), **Ілля** (2009–2011 роки), **Матвій** (2009, 2011–2012 роки), **Данило** (2010, 2013–2014 роки), **Олександр** (2011–2013 роки), **Артем** (2011–2013 роки) і **Нікіта** (2010, 2013–2014 роки).

У системі досліджуваних онімів найуживанішими є такі жіночі особові назви: **Софія, Поліна, Анастасія, Рита, Дар'я, Кіра, Ангеліна, Олександра, Єлизавета, Марія, Вероніка, Мілана**.

Динаміка вживання жіночих імен

№	Рік		2009	2010	2011	2012	2013	2014
	Ім'я							
1.	Поліна							
2.	Олександра							
3.	Рита							
4.	Дар'я							
5.	Анастасія							
6.	Марія							
7.	Софія							
8.	Кіра							
9.	Ангеліна							
10.	Єлизавета							
11.	Вероніка							
12.	Мілана							

Отже, найпопулярнішими в 2009–2014 роках на Чернігівщині були такі жіночі імена: **Поліна** (2009–2014 роки), **Софія** (2009–2011, 2013–2014 роки), **Олександра** (2011–2014 роки), **Дар'я** (2009, 2013 роки), **Анастасія** (2009, 2013 роки), **Марія** (2012–2013 роки), **Єлизавета** (2011–2012 роки).

Сучасні словники подають понад дві тисячі особових назв, проте запропонований вокабулярій не є універсальним. "Не задовольняє українців насамперед набір охоплених імен і способи представлення їх у словнику. Адже переважну кількість їх лише умовно (історично) можна вважати українськими" [22, с. 19]. Генетично такі найменування не є українськими: фактично, це слова іншомовного походження, краще або гірше адаптовані до фонетики й граматики нашої мови. Власне українських, тобто генетично слов'янських, в Україні лишилося менше п'яти відсотків від загальної кількості тих, які дозволяє чи рекомендує вживати чинний нормативний словник. Решта ж – це новіший чужомовний набуток. Це переважно арамейські, давньоєврейські, давньогрецькі, латинські, варязькі, тюркські, германські, романські та інші західноєвропейські імена, як-от: **Оскар, Елеонора, Гліб, Ліліана, Неллі, Емілія, Тимур, Марат, Ілона, Едуард, Еліна, Роберт, Аїда, Анжеліна**.

Під українським особовим іменем розуміємо не будь-яку особову назву, частіше чи рідше вживану нині в межах України, а тільки традиційне власне особове ім'я, яке створили українці або їх давніші східнослов'янські предки зі слов'янськомовного матеріалу засобами й способами слов'янського назвотворення, тобто ім'я, котре було вже в загальноукраїнському антропоніміконі.

Сьогодні оперує більшістю антропонімів, якими називають новонароджених, що належать до системи традиційних найменувань, успадкованих від попередніх поколінь. Проте батьки використовують надане державою право називати дитину за власним бажанням і документують екзотичні, новітні та створені самостійно імена, скажімо: **Іоанн, Діамід, Аким, Аллан, Аристіна, Аріна, Міроліка, Аміна, Єсенія, Ємілія, Амалія, Дар'яна, Тигран, Симіон, Ернест, Алесь, Мірона, Дана, Радміла, Ніколь, Олександріна, Даяна, Аллана, Джастін, Аріан, Квітка, Мир, Лесьяр, Леонелла, Тіна, Аріанна, Мікоела, Божена, Мірра, Ілай, Евфимій, Ніколай, Нікіта, Кай, Матео-Авет, Георгій-атаман, Тат'яна, Раміна, Мілада, Антоан, Ферран, Адель, Ніколіна**. Зауважмо, що в більшості таких імен порушено орфографічні й лексичні норми сучасної української літературної мови.

Провівши наукове дослідження, можемо зробити такі висновки:

1. Сучасний антропонімікон Чернігівської області складають переважно особові чоловічі й жіночі особові назви, які належать до системи традиційних найменувань. Проте усталена система антропонімів урізноманітнюється, доповнюючись новотворами, слов'янськими й іншомовними запозиченнями.

2. Залежно від ситуації мовлення особові найменування можуть виступати в найрізноманітніших видозмінах. Поруч із офіційними повними документальними іменами існують розмовно-побутові їх варіанти (консонантні й локалізовані скорочення тощо).

3. Серед проаналізованих одиниць за походженням виділяємо візантійські християнські імена, які ввійшли до церковного календаря; давньоукраїнські особові назви, у тому числі кальки з грецької мови й окремі імена скандинавського походження; найменування, запозичені із західнослов'янських і південнослов'янських мов; антропоніми, які виникли у 20-і роки ХХ століття, коли церква була відокремлена від держави й батьки здобули право давати дітям імена, що виходили за межі канонічних; особові назви, запозичені із західноєвропейських та східних мов; індивідуальні імена-новотвори, які притаманні окремим родинам.

4. Помічено певні тенденції вживання власних особових назв упродовж 2009–2014 років, які відбивають загальноукраїнські й регіональні особливості. Так, подружні пари досить часто послуговуються жіночими іменами, утвореними від чоловічих, частіше обирають чоловічі слов'янські складні імена з компонентами **-мир і -слав**. Незважаючи на загальноприйняту традиційну систему найменувань, батьки надають перевагу "модним" антропонімам, які можемо кваліфікувати як екзотичні, новітні та створені самостійно імена.

Література

1. Бурячок А. А. Правописний словник імен і найпоширеніших прізвищ / А. А. Бурячок. – К. : Манускрипт, 1996. – 150 с.
2. Белей Л. Українські імена перед викликами ХХІ ст. / Л. Белей // Дивослово. – 2011. – № 9. – С. 40–45.
3. Белей Л. Українські імена перед викликами ХХІ ст. / Л. Белей // Дивослово. – 2011. – № 10. – С. 38–43.
4. Белей Л. Християнські імена в українській антропонімній системі. / Л. Белей // Дивослово. – 2009. – № 12. – С. 26–30.
5. Гумецька Л. Л. Нарис словотворчої системи української актової мови 14–15 ст. / Л. Л. Гумецька. – К., 1958. – 278 с.
6. Демчук М. О. До питання генезису слов'янських антропонімічних утворень / М. О. Демчук // Мовознавство. – 1987. – № 3. – С. 54–57.
7. Історія української мови. Лексика і фразеологія. – К. : Наукова думка, 1983. – 744 с.
8. Літературна ономастика української і російської мов: взаємодія, взаємозв'язки : збірник наукових праць. – К. : НМКВО, 1992. – 235 с.
9. Карпенко Ю. О. Антропоніміка / Ю. О. Карпенко // Українська мова : енциклопедія. – К. : Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. – С. 404–405.
10. Питання сучасної ономастики : статті та тези за матеріалами конференції. – Дніпропетровськ, 1997. – 235 с.
11. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская. – М., 1978. – 198 с.
12. Проблеми слов'янської ономастики : збірник наукових праць. – Ужгород, 1999. – 202 с.
13. Редько Ю. К. Довідник українських прізвищ / Ю. К. Редько. – К., 1969. – 255 с.
14. Скрипник Л. Г. Власні імена людей : словник-довідник / Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська. – К. : Наукова думка, 1986. – 308 с.
15. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. – К., 1974. – 775 с.
16. Словник української мови : в 11 т. – К. : Наукова думка, 1970–1980.
17. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М., 1973. – 365 с.
18. Українська мова : енциклопедія. – К. : Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. – 752 с.
19. Українська пропріальна лексика : матеріали наукового семінару 13–14 вересня 2000 р. – К. : Київ, 2000. – 190 с.
20. Українська Радянська Енциклопедія: у 17-ти т. / голов. ред. колегія: М. П. Бажан, О. І. Білецький, І. К. Білодід та ін. : – К. : УРЕ, 1960–1965.
21. Чучка П. Власні українські особові імена / П. Чучка // Дивослово. – 2004. – № 4. – С. 19–22.
22. Чучка П. Глобальні, національні та регіональні ознаки прізвищ українців / П. Чучка // Дивослово. – 2003. – № 10. – С. 23–25.

ПРО ДЕЯКІ ПРИКРІ ПРОВАЛИ

У розвідці про "Клуб творчої молоді" Сергій Білокінь цитує щоденник Леся Танюка:

У хлопців провали...

Далі пояснено, що мова не лише про стару історію, а також і про двадцять роки.

Я на те сказав би, що провалами рясніє не лише українська, а також і світова історія, а щодо красною письменства й лінгвістики як точної науки, то там порожнечі завалено мотлохом.

Яких сімдесят років тому доцент, який читав курс мовознавства (було це в Курському педінституті), казав нам, що італійська мова має сталий наголос на передостанньому складі слів, бо це ствердив колись сам Ломоносов. Хоча насправді в цій мові є слова окситонні (себто з наголосом на складі останньому), парокситонні (на передостанньому) та пропарокситонні (на третьому з кінця).

Ломоносов висловив своє переконання яких двісті п'ятдесят років тому, коли наука про мову робила перші кроки. Але його погляди залишилися як догма в Росії й на Україні.

Тож нещодавно один наш молодий науковець зробив мені заувагу, що, мовляв, у моєму перекладі одного із сонетів Ередія неправильний наголос: треба, мовляв, подЕста, а в мене стоїть подестА (як бачите, не за Ломоносовим...).

Я намагався пояснити, але він прийняв це за особисту образу – і наше листування урвалося...

А оце недавно у віршознавчому збірнику прочитав я про "антиватиканське" спрямування 138-го сонета Петрарки. Це вже втретє натрапляю я на таке твердження.

Першого разу, натрапивши на цей абсурд (було це яких сорок років тому, коли відзначали сімсотріччя від смерти поета), я – у моїй радіобесіді – назвав автора згаданого твердження – тож до кінця життя матиму ворога...

Тому цього разу автора абсурдного твердження не називатиму.

Спробую натомість пояснити, що до 1309 року тривав лютеранський період папства (мені вперто виправляли на "лютеранський"). Після того яких сімдесят років протривав авіньйонський період ("вавилонський полон" папства).

Щойно 1379 р., себто вже після смерті ... Петрарки, папство ніби повернулося до Риму. Кажу "ніби", бо постало "троєпапство". Так протривало майже півсторіччя, Ватикан був і лишався римським кладовищем – аж поки на Константському соборі (що про нього українці знають завдяки Шевченковій поемі "Іван Гус") не обрали нового папу, що увійшов в історію церкви як Мартин V. І щойно 1420 року Ватикан став осідком папської курії.

Іще в одного автора, в його романі чи, радше, великій повісті я натрапив на згадку про якісь середньовічні події, що відбувались у вісімнадцятому сторіччі. Спочатку я, приголомшений, не знав, що думати, та раптом згадав: таж Сталін продовжив Середні Віки до Французької революції...

І тоді, як вчилися мої діди й батьки, і тоді, як вчився я сам, межею між Середньовіччям та Новими Часами був рік 1453, коли

Син Великого Мурада,
Магомет, султан суворий,

завоював Константинополь. І саме на той рік припало закінчення Столітньої війни: франкомовним лондонським Плянтаґенетам, що походили з провінції Анжу, – нащадкам Вільгельма Бастарда та Роберта Диявола – не пощастило відвоювати Нормандії, Аквітанії та інших своїх земель, загарбаних паризькими Капетінґами.

І відразу, того ж року, почалася війна двох троянд – червоної та білої.

Саме тоді Ґутенберг сконструював друкарський станок – подія, не менш важлива в історії людства, ніж згадані війни.

А кілька років раніш у Німеччині скасовано провадження офіційних справ латиною – тож піднесено німецьку мову як мову державну. Думаю, що саме від тих часів латина в нашій уяві асоціюється із Середньовіччям...

Був іще інший погляд: початок Нових Часів пов'язували з відкриттям Америки.

Покійний В. В. Коптілов оповідав мені про розмову з перекладачем "Пісні про Ролянда" Вадимом Пашенком, який чи то вже закінчив, або щойно закінчував той переклад.

– А де ж асонанси? – запитав Віктор Вікторович.

– Які асонанси? – здивувався перекладач.

Виявляється, він не мав поняття про форму поеми...

Російський дослідник Олександр Квятковський у книзі "Поэтический словарь" для терміна "александрійський вірш" пропонує дві версії: "За однією версією, свою назву він дістав від древньої поеми про Александра Македонського..., за другою версією – від школи поетів у єгипетській Александрії".

Натомість автори українського "Словника літературознавчих термінів" Василь Лесин і Олександр Пулинець не мають жодних вагань і сумнівів... і плетуть нісенітницю: "Александрини (від міста Александра в Єгипті) – п'ятирядкові строфи, написані шестистопним ямбом".

Насправді, цей розмір виник у середньовічній Франції – це римований додекасилабик (дванадцятискладовий силабічний вірш). Найдавніший писаний цим розміром твір – це "Проца Карла Великого". Але назву розмір дістав від писаної дещо пізніше (але, очевидно, популярнішої) поеми про фантастичні пригоди Александра Македонського.

У добу клясицизму це улюблений розмір французьких драматургів (Корнель – "Сід"; Расін – "Федра"). У російських і українських перекладах додекасилабик заступлено шестистопним ямбом:

– Так, певно – правий гнів, якого не стримати,
Жадає правої, кривавої заплати, –
І не наслідуюсь я утишувати цей гнів
Нудною зливою безсилик, марних слів.

("Сід". З перекладу М. Рильського)

До Німеччини александрійський вірш потрапив у добу барокко, але це вже не силабічний вірш, а силаботонічний: це шестистопний ямб із цезурою на третій стопі. Ця форма дійшла й до нас – як ми бачимо зі щойно наведеного прикладу.

А в однієї з дослідниць прочитав я не так давно, буцімто "Божественну комедію" писано "п'ятистопним ямбом". При тому авторка посилається на Івана Кошелівця, на його працю про вірш.

Тож я відкрив названу книжку і прочитав: "П'ятистопним ямбом писана "Божественна комедія" Данте, як і сонети Мікель Анджельо, а зрештою всі поети ренесансу писали цим розміром".

Перечитавши уважно відповідні сторінки Кошелівцевого підручника, я переконався, що там перемішано три різні системи версифікації: греко-римську квантитативну (росіяни зовуть її "метричною"), базовану на комбінаціях складів довгих та коротких, силабічну систему романських народів (італійці, еспанці, португальці, французи...) та силаботонічну, яка свого часу почала була формуватися в Англії, а теоретично була завершена в Німеччині в добу бароко: греко-римські терміни (хорей, ямб і т. п.) тут застосовано до складів наголошених і ненаголошених.

Тож на добу Данте й Петрарки, коли квантитативний вірш не мав загального вжитку, майже всі поети романських країн писали силабічним віршем, а серед розмірів найбільш уживаним був ендекасилабик – вірш з одинадцятьох складів, що з них десятий обов'язково мусів мати наголос, а після того приходив одинадцятий склад – уже без наголосу. Були також інші розміри, але я на них тут не зупинятимусь.

Звісно, окремі ченці по монастирях писали латинські вірші, де міг бути й сенарій, що його – не дбаючи про точність – можна назвати п'ятистопним ямбом, але це був вірш квантитативної системи – комбінація коротких та довгих складів, яка з нашим п'ятистопним ямбом має лише спільну назву, бо наш силаботонічний розмір являє сполуку складів ненаголошених та наголошених. Між обома ямбами – відстань у кілька сторіч...

Наводимо зразок "українського сенарію":
Самотня тиша. Місяцю надламаний,
Зі мною будь і освяти печаль мою...

(В. Свідзінський)

Повернімося до твору Кошелівця "Нариси з теорії літератури. Випуск перший. Вірш". Книжка вийшла 1954 року. Чому ж я тоді не озвався: мовляв, Іване Максимовичу, не мішайте гороху з

капустою? Мабуть, тому, що Кошелівець незадовго перед тим був одним із членів журі, яке присудило мені – першу в моєму житті – літературну премію... і я був йому вдячний і мав до нього щирі симпатії (як, зрештою, і він до мене, про що свідчить дарчий напис: "Дорогому другові, Ігореві Качуровському, з глибокою пошаною й симпатією").

У довідниках ви прочитаєте, буцімто десятискладовий силабічний вірш потрапив до Італії з Франції, але це така сама правда, як те, що Україна – це південь Росії.

Якихось конкретних зв'язків між труверами Франції та поезією італійських міст і Сіцилії, скільки можу судити, не існувало. Але в XIII віці французи, під претекстом боротьби з "альбігойською ересю", заходилися винищувати до ноги Прованс-Аквітанію (війна 1209–1229 рр., впровадження інквізиції там же в році 1232), то не мною вперше висловлено думку, що провансальські трубадури, рятуючись від хрестоносців чи інквізиції, потрапляли до Італії і саме вони занесли до італійських міст-республік та до Палермо – до двору Фрідріха Другого – одинадцятискладовий силабічний вірш зі сталим наголосом на десятому складі, а закінчувався той вірш відкритою парокситонною римою.

А тепер повернімося до вже згаданого в цій розвідці 138-го сонета Петрарки. Він є у збірнику "Світанок" у перекладі Дмитра Паламарчука. Тож я тут спочатку наведу переклад, а за ним – оригінал.

Ти – горя джерело, шаленства дім,
Храм ересі, колишній гордий Риме,
Що, нині впавши у безчестя зрима,
Несеш неволю і страждання всім!

Ти – лігво лжі, що в підступі страшнім
Повергла чесних в пекло невситиме.

Невже Господь і далі берегтиме
Блюзнірство й глум у скопищі твоїм?

... Посталий між смиренної ніщоти,
З своїх будівників глумиться він!
Повійнице! На кого уповаєш?

На посіпак? Чи на свої пишноти
Поганьблені? Не прийде Константин!
За спільника саме ти пекло маєш.

У примітці пояснено, що мова про Константина Великого; а в Петрарки – натяк на т. зв. "дарунок Константина", що ним надано папам світську владу. Сто років пізніше Микола Кузанський (Nikolaus von Kues / Nicolaus Cusanus, 1401–1464; кардинал) довів, що дарунок – фальшивий.

Тепер наведемо оригінал горезвісного 138-го сонета.

Fontana di dolore, albergo d'ira,
scola d'errori e templo d'eresia
già Roma, or Babilonia falsa e ria,
per cui tanto si piange e si sospira;

o fucina d'inganni, o pregon dira
ove 'l ben more e 'l mal si nutre e cria,
di vivi inferno, un gran miracol fia
se Cristo teco alfine non s'adira.

Fondata in casta et umil povertate
contr' a' tuoi fondatori alzi le corna,
putta sfacciata: e dove hai posto spene?

Negli adulteri tuoi, ne le mal nate
ricchezze tante? Or Constantin non torna,
ma toglia il mondo tristo che 'l sostiene.

Уже цитований у моїх нотатках дослідник запевняє: "Звертає на себе увагу, що 138 сонет має певну нерівноскладовість: він писаний 12-і 13-складовими рядками".

... Я, можливо, й лишив би цей рахунок на совісті автора, нічого не вияснюючи і не спростовуючи, але ось недавно у збірнику "Літературно-мистецька Ічнянщина" прочитав про дівчину-лавреатку, чий захоплення пов'язані з мистецтвом і творчістю. Далі цитую: "Вона володіє англійською, італійською, російською, вивчає німецьку" (очевидно, не архітектуру і не історію, а мову – наші мовознавці забувають, що такі слова в українській мові були й лишаються прикметниками. Це в росіян вони стали іменниками...).

Тож мені закортіло, щоб та дівчина, а за нею десятки й сотні подібних до неї, читаючи італійський або еспанський вірш, не нараховували в ендекасилабіках зайвих складів.

Принагідно згадаю, що Пушкін мав тонічне та силабо-тонічне ритмовідчуття, але силабічного не мав, про що свідчить його "ЛаУра" замість Лавра з білябіяльним "в".

У нашій мові немає диптонгів і триптонгів (коли дві, а часом і три голосівки зливаються в один-єдиний склад). Візьмімо найпростіший приклад: італійське *ponte* та еспанське *punte* (міст) мають по ДВА склади в кожному слові. Такі випадки, коли дві голосівки двох різних складів зливаються в одному слові, – це *сінересис*, а коли – у вірші – остання голосівка попереднього слова зливається з першою наступного, це *сіналефа*. А якщо голосівки не зливаються, буде *дієресис*. У вірші відрізняються склади граматичні та склади метричні. Мій київський колеґа рахував склади граматичні, і тому вийшло буцімто порушення розміру.

Fontana di dolore, albergo d'ira,

(кінцеве "e" у слові *dolore* та початкове "a" у слові *albergo* творять один склад);

Scola d'errori e templo d'eresia

(кінцеве "i" та сполучник "e" зливаються).

Два перші вірші в сонеті мають по одній сіналефі кожен. Тепер наведемо вірш із двома сіналефами:

Fondata in casta et umil povertate

("a" та "i" – перший диптонг; "a" та "e" – другий диптонг).

У новітній італійській поезії вживаються рими відкриті й закриті, а закінчення віршів можуть бути окситонні, парокситонні та пропарокситонні (дактилічні) – так само, зрештою, як і в інших романських літературах, крім, зрозуміло, французької, де вірш обмежений лише двома типами закінчень.

В Іспанії від часів Середньовіччя панували не рими, лише асонанси; рима прийшла досить пізно, і не була вона обмежена традицією. А такі явища, як *сінересис*, *дієресис*, а в поезії *сіналефа*, типові також і для естонської мови.

Деяко інакше справа стоїть у Франції: там від найдавніших часів було лише два закінчення: окситонне у слів чоловічого роду, парокситонне у слів жіночого, які всі закінчувалися на відкрите "e". В живій мові "e" вийшло з ужитку, але трималося і вимовлялося в поезії. Думаю, що до появи "верлібру" фактично існувало два варіанти мови: прозова й розмовна та – виразно інакша – поетична.

А тому що парокситонну риму мали у французькій мові слова жіночого роду, а окситонну – чоловічого, постали терміни: чоловіча й жіноча рима. У період франкоманії ці терміни прийняли росіяни, а від них цей абсурд перейшов і до нас. Ну хіба ж це не абсурд:

весна, луна – рима "чоловіча"

олійник, розбійник – рима "жіноча"?

Хоча, всупереч твердженню Ломоносова, слова в італійській мові можуть бути окситонні, парокситонні та пропарокситонні, а закінчення кінцевих складів відкриті (закритими вони стають у поезії задля ритму):

Nel mezzo del *cammin* di nostra vita

Mi ritrovai per una selva oscura... –

але домінують вірші з парокситонними відкритими римами, а з розмірів найчастіше зустрічається ендекасилабік (за італо-іспанським рахунком). Величезна кількість сонетів писана цим і тільки цим розміром. Данте узяв цей ендекасилабік і для містичної поеми, яку він назвав "Комедією"; епітет "божественна" додано пізніше.

В Еспанії перший наслідує Петрарку Льюпе де Мендоса, маркіз де Сантільяна (1398–1458) – він відтворює не лише "петрарківські" строфу та розмір, а також і парокситонні відкриті рими. Залишив він 42 сонети.

Значно пізніше звернулися до сонета Хуан Боскан д'Альмоґавер та Гарсіясо де ля Веґа, відтворюючи, так само як і їхній попередник, усі формальні ознаки італійського сонета.

Між іншим, у російських джерелах – якщо не помиляюсь, у другій Літературній Енциклопедії – Хуан Боскан фігурує як буцімто перший еспанський сонетяр. (Під час друку в слові "Боскан" випало чи перекривилося останнє "н"; тому до українських авторів він потрапив як "Боска". Сумна була доля українських дослідників: хочеш писати – повторюй російські помилки...)

Не те було в португальській поезії – там сонетяр Франсішку ді Са ді Міранда (1481–1558), припускаю, що перший між португальських сонетярів, впроваджує в сонет закриті окситонні рими.

Sa de Miranda

SONETO 17

Nao sei qu'em vós mais vejo; não sei que
mais ouço e sinto ao rir vosso e falar;
não sei qu'entendo mais, té no calar,
nem quando vos não vejo a alma que vê;

Que lhe aparece em qual parte qu'estê,
olhe o céu, olhe a terra, ou olhe o mar;
e, triste aquele vosso suspirar,
em que tanto mais vai, que direi qu'é?

Em verdade não sei; nem isto qu'anda
entre nós: ou se é ar, como parece,
se fogo doutra sorte e doutra lei,

Em que ando, e de que vivo; nunca abranda;
por ventura que à vista resplandece.
Ora o que eu sei tão mal, como o direi?

У перекладі Олени Криштальської:

Не знаю, чи побачу Вас, чи ні;
чи ще колись для мене прозвучать
і Ваша мова, й сміх як благодать;
коли ж моя душа в самотині

шукатиме стежки Ваші земні,
обійме зором небо й водну гладь
і їй зітхання Ваші заболять –
чи в слові це відкриється мені?

Не відаю; не знаю: чи безкрає
між нами мрево, чи вогонь палає
правдивий, доленосний, у яким –

весь сенс мого життя; він – непогасний;
від нього погляд невимовно щасний.
Та як тепер, в стражданні, це повім?

Тож за наявності різних закінчень запроваджується нове визначення розміру – не до кінця вірша (без урахування наголосів), лише до останнього наголошеного складу.

Ця система перейшла до Франції, а також і до Росії. З-поміж українських дослідників цієї системи вперто тримається Ігор Качуровський, у той час, як його колеги в силаботонічних віршах міряють кількість стоп, а в силабічних – до останнього складу (незалежно від наголосів).

Часом траплялося мені зустрітися з твердженням, буцімто сонет – це застигла і закам'яніла форма та що винахідником сонета був Франческо Петрарка. Це також не відповідає дійсному стані

речей: сонет виник майже на сто років раніше від Петрарки, а, крім італійського ендекасилабіка (чи португальського декасилабіка) до найчастіше вживаних у сонеті розмірів належить александрійський вірш. Наводжу оригінал бразилійського короля поетів Олява Біляка та мій переклад:

Olavo Bilac (1865–1918)

A SESTA DE NERO

Fulge de luz banhado, esplêndido e suntuoso,
O palácio imperial de pórfiro luzente
E marmor de Lacônia. O teto caprichoso
Mostra, em prata incrustado, o nácar do Oriente.

Nero no toro ebúrneo estende-se indolente...
Gemas em profusão do estrágulo custoso
De ouro bordado vêem-se. O olhar deslumbra, ardente,
Da púrpura da Trácia o brilho esplendoroso.

Formosa ancila canta. A aurilavrada lira
Em suas mãos soluça. Os ares perfumando,
Arde a mirra da Arábia em recendente pira.

Formas quebram, dançando, escravas em coréia...
E Nero dorme e sonha, a fronte reclinando
Nos alvos seios nus da lúbrica Popéia.

НЕРОНОВА СЪЕСТА

Блищить, осяяний, в освітленні – мінливий,
Палац володаря, де променисті фарби
Ляконських мармурів. А його дах примхливий
Зі срібла, що на нім – із перлямутру карби.

Свій – мов слонівка – стан простер Нерон лінивий...
Навкіл – коштовних ґем недбалі, марні скарби
В оздобі золотій. І пурпур мерехтливий,
Що не зрівнявся з ним найчервоніший жар би.

Торкається до струн золоченої ліри
Красуня-дівчина. Повітря, як і завше,
Од мірри аромат наповнює без міри.

У танкові рабинь щось ламано-сліпе є.
Нерон дріма і снить, чоло своє поклавши
На білину грудей хітливої Поппеї.

На закінчення хочу ще заторкнути одну тему, що їй уже не раз присвячував увагу, але, очевидно, без жодних позитивних наслідків. Це поширене в росіян і в нас вживання назви місцевости, з якої походить якась видатна людина, у функції прізвища.

Останнім часом я натрапив на такі три випадки: "Македонський" (про Александра Великого, що походив з Македонії – це в прозі Ганни Черінь), "Роттердамський" (це про Еразма з Роттердаму – в довіднику "Письменники України" – хтось із нас перекладав цього автора...), нарешті, "Вінчі" (це з інтернетних даних, що їм належить вірити якнайменше). Звісно, мова про Леонарда да Вінчі. І не уявляє той, хто це писав, що, крім Леонарда да Вінчі, був іще Леонардо Вінчі (без да) – композитор доби барокко.

... І знову пригадалося мені, як я злякався, побачивши в третьому томі УЛЕ (стор. 295, права шпальта): Марк Твен – див. Твен Марк.

А справа була така: Самуель Клеменс узяв за псевдонім термін річкового судноплавства Mark Twain (Марк Твейн – Міра Два).

У західніх поважних виданнях приміток до цього псевдоніма немає, але в популярних, розрахованих на масового читача можна зустріти: Твейн Марк – див. Марк Твейн.

(Тут для неуків, які прийняли псевдонім за ім'я, дано належне спрямування.) Так само в нас: якийсь ідіот з Російської Академії Наук узяв псевдонім за ім'я. А куди поділося "й"? Дуже просто: в Росії освічені люди знали французьку мову і не знали англійської. Отже – маємо ще один франко-русизм...

Пригадую, з яким обуренням працівниця редакції УЛЕ реагувала на мою заувагу... Пригадую, що тоді ж таки, день раніш чи пізніш (а було це восени 1992 року), так само обурена була пані Роксоляна Зорівчак: чому я не вважаю прогресивним розвитком української мови вилучення з неї кількох граматичних категорій, а саме – тих, що їх немає в мові російській...

* Збережено правопис автора

Тетяна Скиба

ЯМБИ В ЛІРИЧНІЙ ТА ЛІРО-ЕПІЧНІЙ ТВОРЧОСТІ МАКСИМА РИЛЬСЬКОГО 1910–1929 РОКІВ

Максим Рильський був одним з найулюбленіших поетів Ігоря Качуровського. Посилання на його твори знайдемо в усіх віршознавчих працях дослідника, насамперед у відомому триптиху – "Нарис компаративної метрики" (1985), "Фоніка" (1984) і "Строфіка" (1967). І. Качуровський вбачав у Рильському майстра українського класичного вірша. Ми зосередились на ямбічних текстах у ліричних та ліро-епічних творах поета 1910–1929 років.

Проаналізовано поетичні збірки М. Рильського, що вийшли друком впродовж 1910–1929 рр.: "На білих островах" (1910), "Під осінніми зорями" (1918), "Синя далечинь" (1922), "Крізь бурю й сніг" (1925), "Тринадцята весна" (1926), "Де сходяться дороги" (1929), "Гомін і відгомін" (1929), а також поезії, що друкувалися впродовж цього періоду в таких журналах, як "Українська хата", "Сяйво", "Літературно-науковий вісник", "Шлях", "Молода Україна", "Всесвіт" та ін. Загалом – 507 творів (9035 рядків), зокрема 497 ліричних творів (6526 рядків) і 10 ліро-епічних творів (2509 рядків).

У поетичній творчості М. Рильського 1910–1929 рр. домінує силабо-тонічне віршування: з 497 ліричних творів у 457 використано класичні розміри (6073 рядків), що становить 92 % від загальної кількості рядків у ліричних творах означеного періоду. Некласичні розміри займають лише 8 % (453 рядки, 40 поезій). Тобто вірш М. Рильського 1910–1929 рр. – класичний.

Наталя Костенко називає М. Рильського "продовжувачем класичних традицій у віршовій культурі східнослов'янських народів" і підтверджує свою думку порівнянням метрики поета з метричним репертуаром класиків російської літератури, зокрема О. Пушкіна і М. Лермонтова. Наведемо таблицю порівняння [3, с. 80]:

	<i>Класичні розміри</i>	<i>Некласичні розміри</i>
О. Пушкін	96 %	4 %
М. Лермонтов	98 %	2 %
М. Рильський	92,1 %	7,9 %

Як бачимо, М. Рильський, подібно до О. Пушкіна та М. Лермонтова, був майстром насамперед класичного вірша. Однак і некласичний вірш він не обминав своєю увагою, оскільки належав іншій – модерністичній добі. Частка НКЛ у нього вчетверо більша, ніж у М. Лермонтова, і вдвічі, ніж у О. Пушкіна.

Упродовж 1910–1929 рр. у метричному репертуарі М. Рильського ритмічну структуру монометричних текстів поета формують ямби: всього цим розміром написано 313 ліричних творів (4429 рядків).

За спостереженнями Н. Костенко, у першій збірці М. Рильського "На білих островах" у використанні ямба накреслюються дві тенденції:

1) увага до коротких динамічних 2-стопних і 3-стопних ямбів;

2) стійка прихильність до їх антипода – цезурованого 6-стопного (часом із вкрапленням 3–4–5-стопних) ямба.

У першій збірці "На білих островах" серед ямбічних розмірів домінує різностопний ямб (майже 60 % ямбічних віршів збірки), що було характерно для метрики старших символістів (М. Вороний, Гр. Чупринка, О. Олесь), та вже в 1911–1918 рр. на перше місце виходять 4-стопний та 5-стопний ямб. За підрахунками

Оксани Кудряшової, саме 4-стопний ямб був найулюбленішим розміром згаданих поетів, що представляли першу хвилю українського символізму [5, с. 11]. Цей розмір домінує у творчості Олександра Олеся та М. Філянського, в яких "загальна кількість ямбів майже однакова, але тільки в останнього вони посідають провідні позиції – 87 % від усієї кількості поезій" [5, с. 11].

У російській поезії, за даними М. Гаспарова, 4-стопний ямб домінував серед усіх ліричних жанрів (урочиста та духовна ода, пісні, "станси", елегії) ще на початку XVIII ст., у добу класицизму. У XIX ст. він "завойовує" й епічні жанри і стає "типовим представником російського вірша в цілому". За підрахунками дослідника, лише в ліриці понад 40 % творів 1820-х років написано 4-стопним ямбом (більше, ніж колинебудь в історії російського вірша; у ліро-епосі кількість рядків у відсотковому відношенні становить 55 % рядків у О. Пушкіна, 53 % рядків у М. Лермонтова, 68 % рядків у М. Баратинського. Саме тому, за словами М. Гаспарова, цей розмір "в очах нащадків... залишився найяскравішою ознакою своєї епохи, і будь-яке звернення до 4-стопного ямбу в епосі відтоді відчувається як продовження "пушкінської традиції" [1, с. 112–114].

В українській поезії на початку XIX ст. після виходу "Енеїди" І. Котляревського (1798) 4-стопний ямб увійшов до числа найуживаніших класичних розмірів (його творче освоєння "... ознаменувало перемогу силабо-тонічного принципу в українській версифікації на межі XVIII–XIX ст." [4, с. 160]). З другої половини XIX ст. 4-стопний ямб втрачає свої провідні позиції, відповідно, і поступаючись першим місцем 5-стопному ямбу. Але, як і раніше, розмір входить у двійку-трійку найактивніших класичних розмірів, оскільки він може відтворювати будь-який зміст, надаючи йому найрізноманітнішого забарвлення.

Для точного визначення ритміки 4-стопного ямба в монометричних творах М. Рильського використовуємо типологію ритмічних форм цього розміру, запропоновану К. Тарановським [10, с. 423]. Дослідник виділив такі ритмічні форми 4-стопного хорею і 4-стопного ямба: I – повнонаголошена; II – з пірихієм на I стопі; III – з пірихієм на II стопі; IV – з пірихієм на III стопі; V – з пірихієм на II і III стопах; VI – з пірихієм на I і III стопах; VII – з пірихієм на I і II стопах.

Використовуючи цю типологію ритмічних форм, з'ясуємо, що в 4-стопному ямбі М. Рильського зустрічаються всі сім із зазначених вище ритмічних форм, що свідчить про надзвичайну розмаїтість ритмів. У відсотковому еквіваленті співвідношення ритмічних форм має наступний вигляд:

I	II	III	IV	V	VI	VII
21 %	8 %	12 %	43 %	2 %	13 %	1 %

Як бачимо, серед ритмічних форм Я4 у поезії М. Рильського 1910–1929 рр. домінує IV форма – з пірихієм на III стопі, тобто перед константним наголосом (43 %), при достатньо сильній позиції I стопи (21 %). Наприклад:

	У- У- У- У-У
<i>Не зрадь мене, моя утіхо,</i>	У- У- УУ У- IV
<i>Моя остання і одна!</i>	У- У- У- У-У I
<i>І так я випив кубок лиха</i>	У- У- У- У- I
<i>Із власних рук своїх до дна.</i>	

<i>Дивлюсь на статую холодну</i>	У- У- УУ У-У IV
<i>І серце подив обгорта,</i>	У- У- УУ У- IV
<i>Немов у нічку великодну</i>	УУ У- УУ У-У VI
<i>У храмі скорбного Христа [6, с. 165–166].</i>	У- У- УУ У- IV

За VI і I ритмічними формами Я4 слідує VI та III; значно меншою мірою поет послуговується II, V та VII ритмічними формами.

Відзначимо, що IV ритмічна форма домінує вже з першої збірки М. Рильського "На білих островах" і займає провідні позиції у всіх подальших поетичних збірках, що були надруковані впродовж 1918–1929 рр.

За спостереженнями Оксани Кудряшової, подібні тенденції простежувались у старших символістів. Зокрема, М. Філянський найчастіше застосовував I, повнонаголошену, ритмічну форму Я4, що на початку століття було характерним для українського віршування явищем. Загалом домінування I та IV ритмічних форм у збірці М. Рильського "На білих островах" свідчить про незаперечний зв'язок його ранньої поезії з метрикою старших українських символістів.

Однією з прикметних особливостей поезії М. Рильського 1920-х років є активне зростання кількості рядків 5-стопного ямба. Загалом у поезії М. Рильського він посідає провідне місце серед класич-

них розмірів: 116 творів написано саме цим розміром (25 % від загальної кількості творів та 27 % від класичних розмірів). Завдяки наявності широкого спектру ритмічних варіацій Я5 гнучко відтворює властиві поезії М. Рильського говірні інтонації. Наприклад:

*Дедал безсмертний, втілення пориву,
Зумів себе у птицю обернуть,
Щоб знов побачить береги щасливі
І до людей, і до любові путь!"* [8, с. 76].

У – | У – | У – | У У | У – У
У – | У – | У – | У У | У –
У – | У – | У У | У – | У – У
У У | У – | У У | У – | У –

Для української поезії початку ХХ ст. широке використання 5-стопного ямба не було характерним. За даними Оксани Кудряшової, символісти (старші й молодші) вдавалися більше до 4-стопного ямба, використовуючи 5-стопний "як несаможиттєвий компонент у різностопних та вольних ямбічних структурах. І тільки М. Вороний вводить 5-стопний ямб у канонізовані строфи та у переклади. 6-стопний цезурований ямб у монометричних поезіях найчастіше впроваджує М. Філянський. У Г. Чупринки він взагалі зустрічається лише в одному вірші" [5, с. 11].

У поезіях збірки М. Рильського "Під осінніми зорями" (1918), де ямбу в цілому відведено 1156 рядків (65 %), 5-стопний ямб уперше починає посідати провідне місце: тут цей розмір охоплює 17,5 % рядків від загальної кількості творів у збірці (всього написано 102 зі 154 поезій).

У процесі творчої еволюції поета (1910–1929) кількість творів, написаних 5-стопним ямбом, поступово зростає: якщо у першій збірці "На білих островах" цим розміром був написаний лише один вірш (8 рядків), то вже збірка "Під осінніми зорями" (1918) містила 27 поезій (334 рядки), "Синя далечінь" (1922) – 21 твір (312 рядків), "Тринадцята весна" (1926) – 16 творів (219 рядків), "Крізь бурю й сніг" (1925) – 17 творів (481 рядок), "Де сходяться дороги" (1929) – 17 творів (393 рядки), "Гомін і відгомін" (1929) – 11 творів (180 рядків). Як бачимо, найвищий рівень оперування ямбічною 5-стопною формою спостерігаємо у збірці 1925 року.

Зважаючи на думку Галини Сидоренко, що "... чим більше й частіше видозмінює поет ритм, тим багатша ритмомелодика його творів..." [9, с. 40], на прикладі ямбів М. Рильського можемо зробити висновок про надзвичайно широкий у нього спектр ямбів – від 2-стопного до різних варіацій 6-стопного цезурованого, який дуже часто побудований на контрасті довгих і коротких рядків (наприклад, Я6ц26ц46ц26ц4, Я6ц36ц, Я6ц46ц3, Я6ц56ц56ц56ц2 та ін.), – всього більше 40 розмірів.

6-стопний ямб у ранній поезії М. Рильського завжди цезурований. Наприклад, подеколи в 6-стопному ямбі ритміка урізноманітнюється складовим нарощенням:

Я б склав тобі молитву. Синіє далина.
У – | У – | У – У || У – | У У | У –
Десять огник загорівся. Хтось пісню почина:
У – | У У | У – У || У – | У У | У –
На серці – сиза хмара, а небо все в огні.
У – | У – | У – У || У – | У У | У –
І я чужий для тебе, і ти чужа мені.
У – | У – | У – У || У – | У – | У –

Або ж:

На сході червоніє. На душу ніч спада.
У – | У У | У – У || У – | У – | У –
Синіє нерухомо замислена вода,
У – | У У | У – У || У – | У У | У –
А я блукаю тінню і спогади ловлю
У – | У – | У – У || У – | У У | У –
І в кожному з їх єдине, заховане: люблю.
У – | У – | У – У || У – | У У | У –

Варто звернути увагу й на вольні ямби М. Рильського, хоча за період 1910–1929 рр. поет написав цим розміром лише дві поезії ("Ці яблука так передчасно спілі..." та "Прийде останній час. Внизу – безмовна річка..." – обидва зі збірки "Під осінніми зорями" (1918)). Вольні вірші мають довільну кількість стоп у рядку з традиційним римунням і без нього, часто без графічного поділу на строфи. Російський

дослідник А. Квятковський вважав, що вольний вірш – це астрофічний ямбічний римований вірш з нерівною кількістю стоп у рядках, що є "... спадкоємцем російського райошника, з яким у нього спільна система нерівноскладових рядків" [2, с. 81–82]. На думку вченого, такий вірш не має ритмічної періодичності і тому немелодичний. У нашому випадку вольний ямб – це катренова структура з довільною стопністю рядків.

Поетія "*Прийде останній час. Внизу – безмовна річка...*" має ширшу амплітуду коливань стопності: від 1- до 6-стопного цезурованого ямба; але так само збережено чітке розмежування на строфи:

<i>Прийде останній час. Внизу – безмовна річка.</i>	Я6
<i>Широка, величава, супокійна.</i>	Я5
<i>На їй човни крилаті, мов далекі мрії</i>	Я6
<i>Снуюватимуть.</i>	Я1
<i>А там, за річкою, – поля тремтячі,</i>	Я5
<i>Що губляться в далечині прозорій,</i>	Я1
<i>І серед них – безкрайній шлях</i>	Я4
<i>І ключ підвід далеких [8, с. 118].</i>	Я3

Як бачимо, таке безсистемне чергування різностопових рядків, характерне для вільного ямба, передає інтонації розмовної мови. У класичній метриці 10–20-х років вольний ямб із необмеженим жанровим діапазоном передавав відтінки говірної інтонації. Зокрема, мінливий вольний ямб домінував у поезії О. Олеся й слугував "ідеальним виразником художньої сутності поета, що тонко нюансує плинність його психічних станів" [4, с. 68].

Отже, саме ямбічні розміри домінують у силабо-тоніці ранньої лірики М. Рильського, при тому перше місце серед ямбічних розмірів поета належить 5-стопному ямбу.

Упродовж 1910–1929 рр. він написав десять ліро-епічних творів: ідилію "*На узліссі*", поеми "*Кризь бурю й сніг*", "*Чумаки*", "*Буря*", "*Сіно*", "*Сашко*", "*Кінь*", "*Летючий човен*", драматичний малюнок "*Бенкет*", фрагменти з ненаписаної повісті "*Царівна*" (загалом 2509 рядків).

У ліро-епосі М. Рильського теж домінують класичні розміри. Загалом, співвідношення розмірів у ліро-епіці М. Рильського має такий вигляд:

Я3	Я4	Я5	Я6ц	Х3	Х4
6	544	1402	411	24	36
рядків – 0,2 %	рядки – 22,3 %	рядки – 58 %	рядків – 17 %	рядки – 1 %	рядків – 1,5 %

Як бачимо, у ліро-епосі, як і в ліричних творах, лідирує 5-стопний ямб, за ним слідує 4-стопний та 6-стопний цезурований ямби. Значно меншою мірою М. Рильський використовує Я3, Х3, Х4.

Найпоширеніший ліро-епічний жанр М. Рильського – поема, як правило, лірична, що, за висловом Н. Костенко, має "послаблений, позбавлений подієвої послідовності імпровізаційний сюжет" [3, с. 146].

У строфіці ліро-епосу перевага також віддана класиці: переважають строфи романського походження. Так, ідилія "*На узліссі*", поеми "*Сіно*" та "*Чумаки*" написані октавами, віршова повість "*Царівна*" та поема "*Буря*" – терцинами. Значно меншою мірою М. Рильський використовує строфічні форми чотири-, п'яти- та семивіршів.

Перший ліро-епічний твір М. Рильського – лірична поема (цикл) "*На білих островах*" – вміщена до першої однойменної поетичної збірки. Власне, сама назва твору та його основний сюжет (втеча від сповненої страждань землі на білі хмарки-острови) визначила як назву, так і основний ліричний настрій збірки. Тут бачимо використання не лише катренів, а й перших трирядкових строф, тобто терцетів. Всі 12 частин циклу становлять поліметричну композицію, оскільки розміри майже не повторюються (за винятком Х4 і чергування Я6ц з Я5). М. Рильський використовує тут характерні для його ранньої поезії розміри, а саме різностопний ямб, різностопний трискладовик та різностопний хорей.

Упродовж 1917–1918 рр. вийшли друком поеми "*На узліссі*", "*Царівна*" і "*Бенкет*". Ідилія "*На узліссі*" написана 5-стопним ямбом зі строгим дотриманням властивого октаві римування ababacc (варіації клаузул ЖЧЖЧЖЧЖЖ та ЧЖЧЖЧЖчч). У терцинах поеми "*Царівна*" використані різні розміри,

зокрема Я5 (327 рядків – 88 % від загальної кількості рядків твору), Х4 (36 рядків – 10 % від загальної кількості рядків твору), Я3 (6 рядків 1 % від загальної кількості рядків твору). Варто відзначити, що використані тут кілька віршових розмірів не просто надають твору ритмічного різноманіття: у поемі "Царівна" зміни метричного малюнка залежать від руху ліричного сюжету, оскільки оповідь романтичного ліричного героя написана 5-стопним ямбом, слова прекрасної Царівни – 4-стопним хореем, наприкінці твору слова головного героя – 3-стопним хореем, а слова замороженої Царівни – 3-стопним ямбом.

У драматичній поемі "Бенкет" (1918), що написана білим віршем, незважаючи на велику кількість різностопних ямбів, все ж переважає 5-стопний ямб. Поема "Сашко" (збірка "Де сходяться дороги" (1929)) також написана 5-стопним ямбом.

6-стопним цезурованим ямбом написані поема "Сіно" (збірка "Де сходяться дороги" (1929)), що складається з 296 рядків, та короткий епіко-романтичний твір "Кінь" зі збірки "Гомін і відгомін" (1929), що складається зі 115 рядків.

Отже, в ліро-епічних, як і ліричних, творах М. Рильського 1910–1920-х років домінують ямби, зокрема 5-стопний та 6-стопний цезурований. Але у використанні ямбічних розмірів поета відбуваються видозміни. Якщо в ліриці 1910–1918 рр. домінував 4-стопний ямб, то в 1920-х роках на перше місце виходить 5-стопний.

Переважання у творчості поета класичних, зокрема ямбічних розмірів, а особливо ритмічних ходів 5-стопного ямба, використання некласичних розмірів, а також канонічних строфічних форм і відхилень від них дають підстави стверджувати, що М. Рильський – оригінальний майстер українського класичного вірша.

Література

1. Гаспаров М. Л. Очерки истории русского стиха. Метрика. Ритмика. Строфика. Фоника / М. Л. Гаспаров. – М. : Фортуна Лимитед, 2000.
2. Квятковский А. Поэтический словарь / А. Квятковский. – М. : Советская энциклопедия, 1966.
3. Костенко Н. Максим Рильский – мастер украинского классического стиха / Н. Костенко. – К. : Вища школа, 1988.
4. Костенко Н. Українське віршування ХХ століття : навч. посібник / Н. В. Костенко. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2006.
5. Кудряшова О. В. Поетика Грицька Чупринки (образна система, метрика, ритміка, строфіка, фоніка) : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. філол. наук / Кудряшова О. В. – К., 2007.
6. Рильський М. Зібрання творів : у 20 т. – К. : Наукова думка, 1983.
Т. 1. Поезії 1907–1929. Проза 1911–1925. – 1983.
7. Рильський М. Під осінніми зорями / М. Рильський. – Вид. 2-ге, перероб. – К. : ДВУ, 1926.
8. Рильський М. Під осінніми зорями. Лірики книжка друга / М. Рильський. – Репринтне відтворення видання 1918 р. – К. : Абрис, 2000.
9. Сидоренко Г. К. Від класичних нормативів до верлібру / Г. К. Сидоренко. – К., 1980.
10. Тарановский К. Ф. О ритмической структуре русских двусложных размеров / К. Ф. Тарановский // Поэтика и стилистика русской литературы. – Ленинград : Изд-во "Наука", Ленинградское отделение, 1984. – С. 420–429.

АКРОСОНЕТИ МАРІАННИ КІЯНОВСЬКОЇ ЯК ГРА ЖАНРАМИ

У контексті питання теорії мовної гри слід виділяти різні її приклади залежно від того, з філософської чи лінгвістичної точки зору до такого питання підходити. У пропонованій статті буде розглянуто одну з поетичних збірок Маріанни Кіяновської, де простежуються приклади мовної гри саме на рівні жанрів. Звертаючись до такої теми, за теоретичну основу, звісно, ми узяли працю Ігоря Качуровського "Строфіка" [1], де в одному з розділів науковець розглядає історію сонета, його типи і різновиди.

"Коли ми порівнюємо зміни в державному, релігійному, соціальному, культурному житті людини (поезія нібито має відбивати, віддзеркалювати дійсність і мінятись, коли та дійсність міняється!), то мусимо ствердити, що зміни в сонеті мінімальні", – каже І. Качуровський [1, с. 169]. І з цим важко не погодитися, адже сонет є канонічною формою з чітко визначеним набором строф (хоч і з варіаціями), римунням і віршовим розміром.

Однак у перехідну добу, а саме кінець XIX – початок XX століття, коли в Україні руйнувалася, за Нілою Зборовською, колоніальна свідомість, то розхитувалися і канонічні жанри.

Варто говорити про те, що у випадку з текстами збірки "Вінки сонетів" Маріанни Кіяновської сонети швидше можна назвати жанром, а не строфою. Відштовхуємося від того, що жанр – це рід твору, який має рід формальних і змістових особливостей.

Розмірковуючи над тим, куди віднести сонет: до жанрів чи строф, Ігор Качуровський наводить слова Максима Богдановича щодо будови сонета.

"В перших вісьмох рядках (*віршах* – І. К.) розвивається тема сонета, а в останніх – висновок до неї, ставиться питання і дається відповідь, малюється образок і викладається пояснення до нього" [1, с. 168].

А от Микола Зеров у листі до В. Чапленка каже, що сонет є і строфою, і жанром.

Сам же І. Качуровський вирішує питання тим способом, що поділяє сонети на класицистичні та некласицистичні. І за наявності формальних ознак науковець відносить сонет до класичного, а за відсутності жанрових ознак називає сонет "чотирнадцятивіршовою строфою" (або ж 14-рядковою).

Далі І. Качуровський пише про те, що "епоха модернізму зламала правило" щодо переходу речення "з "катрена" в "катрен", а тим паче – з "катрена" в "терцет" [1, с. 167], прикладів чого в сонетах М. Кіяновської досить багато. Звісно, не можна запліщувати очі на факт того, що поетеса творила взагалі в іншу епоху. У літературному процесі наприкінці 80–90-х років XX ст. відбулися кардинальні зрушення в системі естетичних критеріїв суспільства, кристалізувалися нові парадигми художнього мислення, форми й структури творчості, адже до духовної культури народу повернулися літературно-мистецькі надбання минулих епох.

"... сонет пройшов від середньовіччя, крізь Ренесанс, до сучасності, пройшов безумовно, трохи змінившись, але не в такій мірі, як можна було б чекати", – пише І. Качуровський.

Що ж маємо під обкладинкою збірки М. Кіяновської з назвою "Вінки сонетів"? У цій збірці є шість вінків сонетів, однак для детальнішого аналізу обрано три з них: "Манускрипт sine anno", "Ніби Напередовець, або *In vitro*" та "Риби і житіє: *pars pro toto*".

Визначення "вінка сонетів" можна знайти в "Строфіці" І. Качуровського в розділі про побічні форми сонета, яких науковець віднайшов аж 20.

Вінок сонетів, за І. Качуровським, "найбільша і найскладніша у світовій поезії строфа з двохсот десяти віршів. Являє собою чотирнадцять пов'язаних взаємно сонетів і п'ятнадцятого (або першого), який зветься магістрал і є ніби вузлом, що в'яже до купи ланцюг з чотирнадцятьох сонетів". При цьому "кожен вірш магістрала повторюється двічі. Перший – як перший першого сонета і останній чотирнадцятого, другий – як останній першого і перший другого, третій – як останній другого і перший третього і т. д." [1, с. 180].

Звернімося до вінків М. Кіяновської, до їхньої побудови. По-перше, магістрал М. Кіяновська ставить на початку і нумерує його як нульовий. Далі вінок будується так: перший рядок першого сонета – це повторення останнього рядка магістрала, другий сонет починається з першого рядка магістрала, третій – з другого і так далі. При цьому останній рядок попереднього сонета повторюється в першому рядку наступного.

У вінку сонетів "Двоє Напередовець, або *In vitro*" взагалі кількість сонетів випадає з канону, оскільки сонетів всього 16 (15 плюс магістрал), але авторка ввела ще один сонет, який уплетено, очевидно, через необхідність повторення попереднього рядка (останнього в попередньому сонеті). Однак через

наявність сонета, що починається рядком "Поєдинок у небі – ужинки скупі й невиразні..." руйнується сама суть вінка, який є акровінком. Тобто нульовий сонет, або ж сонет-магістрал, який задає тон усьому вінку. Це акросонет, або ж, за І. Качуровським, сонет-акростих. Авторка розписує ім'я та прізвище того, кому присвячується вінок сонетів вертикально, а далі вже творить вірші, відштовхуючись від першої літери.

Якщо літер більше чи менше, ніж необхідних чотирнадцять, то авторка може ділити імена чи прізвища на склади (вінок "Двоє Напередовець, або In vitro") або ж послуговуватися довшою формою давального відмінка (Ігореві, а не Ігорю). Так, вінок "Манускрипт sine anno", присвячений Андруховичу Юрію, ділить авторка: А-Н-Д-Р У-Х-О-ВІ Ч-У-Ю Р-І-Ю, "Риби і житіє: pars pro toto" – Римаруку Ігореві, що має вигляд: РИ-М-А-Р У-К-У-І Г-О-Р Е-В-І, а "Двоє Напередовець, або In vitro" присвячений Гнатюк Александри, яка поставлена в називному відмінку і поділена літерно наступним чином: Г-НАТ-Ю-К А-Л-Е-К С-А-Н Д-Р-А.

Отже, щодо строфічної моделі, то поетеса дотримується класичної форми сонета, розділяючи вірш на два катрени і два терцети. Однак метричний канон не дотримано. М. Кіяновська кожен з досліджених вінків написала в п'ятистопному анапесті, а не ямбі, як того вимагає жанр.

Тобто бачимо, що сонет для авторки є лише основою для вплетения в неї думок, переживань, вражень з неочікуваними метафорами. Канону поезія М. Кіяновської не піддається, і вона пробує варіювати, гратися з чіткими схемами, створюючи акросонети, які, в свою чергу, майстерно вплітає у вінок сонетів. При цьому через зміну віршового розміру, а саме змін Я5 на АН5, обраний поетесою строфо-жанр, згідно з працею І. Качуровського, є "строфою з усіма ознаками сонета, окрім однієї, розміру" [1, с. 172].

Для наочного прикладу, що дав змогу говорити про гру жанрами у текстах М. Кіяновської, наведемо магістрал вінка сонетів "Риби і житіє: pars pro toto":

Риби знають джерела, їх сплески, а ще імена
Мокрих матриць води, що лежать по пісках перетліло.
А каміння, – мов кості, мальовані часом на біло, –
Резервації вторгнень, ілюзії перетинань.

У ріці як у світі – не кожен з імлі вирина:
Краще жити у мулі, ніж бути впольованим хижо.
Упіймавши у вершу чи рибу, чи душу, чи тишу
Інд тече до початку, початок руйнує війна.

Голод зимний і чистий, і щедрий, як Божа десниця:
Осягнувши усе, що ніколи між трав не доснитись,
Риби в морі вмирають – і море їх ніжить у водах.
Епідерміс чи зябра? Луска і стихія – чи мисль?
Вмієш втомленим бути – на березі моря спинись.
Іго решти життя – як остання в житті перешкода [2, с. 50].

Називаючи свою збірку "Вінки сонетів", М. Кіяновська спробувала подати свою поезію у твердій поетичній формі сонетів, однак відійшла від обов'язкових канонічних характеристик цього жанру, послуговуючись розміром, не властивим сонету, а магістрал вінка зробила акровіршем.

Таким чином, М. Кіяновська написала поезію в жанрі сонета, однак через варіювання і гру з жанровими особливостями створила нові строфічні форми.

Література

1. Качуровський І. Строфіка / І. Качуровський. – К. : Либідь, 1994.
2. Кіяновська М. Вінки сонетів / М. Кіяновська. – Париж–Львів–Цвікау : Зерна, 1999.

ПОЕЗІЯ ДРУГОГО СТУПЕНЯ: ЕКФРАЗИС

Вважати, що пам'ять зберігає тільки *предметні образи* (речі, картини довколишнього світу, людей) чи *візуальні* або зорові *безпредметні образи* (наприклад, певний колір, що асоціюється з якимось настроєм, подією або з речами такого кольору, баченими раніше), було б хибним. Адже пам'ять може бути слуховою (певні фрази, які часто повторювали, викликають враження "вже чутого", цей ефект працює при вивченні іноземних мов; може також працювати як певна психологічна установка); *смаковою*, *нюховою* чи *дотиковою*. Можна спроектувати сказане на літературні твори: вірш "Голосні" Артура Рембо, де кожній голосній приписується певний колір (візуальний образ); алюзія на "Реквієм" Моцарта у романі "Кросворд" Валерія Шевчука (*слуховий образ*); смак тістечок у романі Марселя Пруста "У пошуках втраченого часу" (*смаковий образ*).

Отже, *поняття образності ширше, ніж поняття "візуальні образи"*. Чи можна твердити, що смакові, слухові, нюхові чи дотикові образи цілком перебувають поза візуальністю? Звісно, якщо говорити про безпосереднє сприйняття (різкий звук; шорстка поверхня; кислий смак) – ця теза справедлива. Втім, якщо говоримо про людей із вадами зору, то їм дотикові образи дають змогу вибудувати візуальний образ предмета, з яким вони стикаються вперше, або впізнати знайомий предмет (фактуру і розмір речі, наприклад). Звісно, важливу функцію у "візуалізації світу" для цих людей мають *звуківі образи* (як звуки довколишньої дійсності, так і розповідь інших про якесь явище), що за допомогою уяви трансформуються в образи зорові (т. з. вторинна візуалізація).

Якщо ж взяти до уваги психологічно-емоційні прив'язки, то, мабуть, ні: "Реквієм" Моцарта в романі Шевчука нагадує про смерть композитора (ширше – взагалі про смерть), тобто викликає в уяві читача певні *візуальні асоціації*, пов'язані зі смертю і похоронами. Так, "мелодія виконує прогностичну функцію: виникнення музичної алюзії на Реквієм" Моцарта сприймається читачем як попередження про нещирість почуттів Ірини та приреченість Дмитрової любові" [5, с. 10]. Подібно і смак тістечок у романі Марселя Пруста "У пошуках втраченого часу" прив'язується до певної візуальної ситуації – гостин персонажа роману у тіткі. Отже, мабуть, можна припустити таке явище, як *вторинна візуальність, чи, точніше, візуалізація* – прив'язку слухових, нюхових, смакових і дотикових образів до певної візуальної ситуації, чи пережитої у минулому (активізується пам'ять), чи такої, що прогнозується у майбутньому (активізується уява). Уява – "це відтворення у психіці людини предметів та явищ, які вона сприймала коли-небудь раніше, а також створення нових образів предметів та явищ, котрих раніше вона ніколи не сприймала" [1]. У цьому визначенні акцентується характер продуктивності уяви: репродуктивна (відтворювальна) і продуктивна (творча). "Уява, яка ґрунтується на образах предметів та явищ, які людина сприймала раніше, має назву *відтворювальної залежної*. Уяву, що спирається на створення образів внаслідок опису, схеми, карти, графіка тощо, називають *відтворювальною незалежною*" [1]. Але існують класифікації, що враховують інші ознаки, як-от міру свободи, характер образів, ставлення до ситуації. За мірою свободи виокремлюють *пасивну уяву* (без усвідомленої мети, як у мареннях) та *активну уяву* (творча, свідома, підпорядкована меті). За характером образів розрізняють *конкретну уяву* (предмети, речі) та *абстрактну* (образи, символи і схеми). За ставленням до ситуації йдеться про *сприймаючу уяву* (не виходить за ситуацію; репродуктивна, позиційна) та *творчу* (продуктивна, комбінаторна; виходить за ситуацію). За характером образів уява буває *пластична* (образи мають обриси у просторі); *розпливчаста* (емоційні образи без обрисів у просторі, наприклад у музиці); *містична* (природні образи набувають символізму); *художня* у її різновидах, залежно від аналізатора: слух у композитора, зір і рух – у скульптора); *технічна, наукова* (логічні схеми), антиципуюча, або ж *інтуїтивна*, та ін. [1].

Не буде помилкою твердити, що уява художня, як уява художньої літератури (в т. ч. поезії), – одна із найгнучкіших різновидів уяви, бо для створення художнього (поетичного) образу може залучати і містичну, і інтуїтивну, і наукову, і розпливчасту, і пластичну уяву. В художньому образі можуть домінувати і поєднуватися різноманітні аналізатори – зір, слух, смак, нюх, дотик. Така всеосяжність чинить поетичний образ глибоким, поєднуючи у художньому творі власне візуальні образи з образами інших органів чуття, які за посередництвом мови набувають вторинної візуалізації.

Коли говоримо про первинну візуальність у варіанті *відтворювальної залежної уяви*, то варто наголосити, що до об'єктів, які людина сприймала колись, а пізніше відтворює, належать не лише елементи природного середовища, ужиткові речі, а й мистецькі твори.

Таку "поезію другого ступеня", себто твір, який присвячений іншому творові мистецтва, Ігор Качуровський називає *транспозитивною лірикою* [2, с. 285]. Вчений застерігає від того, щоб не зараховувати до такої поезії ті твори, що базуються на ремінісценції – одному мотиві з іншого твору.

Різновидом транспозитивної лірики Ігор Качуровський називає *екфразис*, який визначено так: "відтворення словесними засобами картин, мистецьких виробів, скульптурних зображень чи будівель" [2, с. 283]. За приклад екфразису може правити "Собор" Євгена Маланюка (1938), фрагмент із якого наводимо нижче [4]:

Вірності аж до крові дав нам
примір святий Юрій Побідоносець.
Митрополит Андрей.

(V.1934).

Внизу біда яриться злом, (*зоровий образ*)
Торгуються глупота й зрада, (*зоровий образ*)
Вгорі ж побідний Юр списом (*зоровий образ*)
Прохромлює в'юнкого гада. (*зоровий образ*)

У зачині цієї поезії маємо виразну зорову алюзію на храм Святого Юра у Львові, екстер'єр якого увінчує фігура Юрія Переможця, що поборює змія. Рядки строфи вибудовують вертикаль за принципом антитези – внизу і вгорі. Маланюк вживає сильний образ: "біда яриться злом", де оте "яриться" відсилає не тільки до лютого гніву, а й натякає на ознаку яскравості, що посилює зоровий образ. Цікаво, що, пишучи про св. Юрія, автор вживає форму "побідний", а не переможний, яка є спільнокореневою, як показує морфологічний аналіз, зі словом "біда", адже "по-бід-н-ий" (той, що настав "по біді", після біди. Форма "побідний" – синонім-поетизм до "переможний", але використовується він не лише в поезії (наприклад, Богдана Лепкого), а й в прозі, як-от у романі "Записки кирпатого Мефістофеля" Володимира Винниченка чи у повісті Юрія Мушкетика "Гетьман, син гетьмана". У Євгена Маланюка ця форма трапляється у віршах "Тут ті ж невільники злиденні", "Убійникам", "Парастас" та низці інших. Як правило, це лише синонім до слова "переможний", хоч може набувати семантичних нюансів: "ямбом побідним" ("Парастас") чи "побідні ранки" ("Ви жажнулись – далеко зайшли"?; вірш перший із диптиху "Убійникам"). В останньому випадку, ймовірно, теж можна говорити про ранки "по біді", як і в поезії "Собор", тобто внутрішня форма слова проступає виразніше.

Внаслідок такого увиразнення уяскравлюється і вертикаль – низ (біда, зло, торгівля, зрада) і верх (простроплений гад і побідний Юр). Торговля, яка відбувається біля храму, – не тільки замальовка міського побуту. Вона відсилає до сцени вигнання торговців з храму (Єв. Іоан. 2:13–25) [6, с. 115]. Безсумнівно, ця торгівля, з точки зору християнина, розцінюється як зрада Бога, шукання власної вигоди понад Божі заповіді, в тім числі заповіді любові до ближніх. Якщо в Священній історії люди торгували в храмі (лицемірно прикриваючись Богом), тут вони опиняються поза храмом, у секулярному просторі. Цікаво, що торгують біля храму алегоричні постаті (цілком в дусі барокової поетики) – глупота і зрада. Небажання духовно вдосконалюватися, підніматися вгору – це і є один із виявів глупоти.

І гад конає і сичить, (*зоровий і слуховий образ*)
І на той сик його безсилий (*слуховий образ*)
Нечиста сила верещить, (*слуховий образ*)
Розлючена нечиста сила. (*слуховий образ*)

Якщо перша строфа вірша базується на візуальному образі, то в другій строфі візуалізація вторинна – створена через слуховий образ: алітерація на "с" творить ефект сичання змія (сичить, *сик*, *безсилий*, *нечиста сила*). У цій строфі прозора алюзія на історію перемоги архистратига Михаїла над Люципером (Од. Іоан. 12:9) [6, с. 315], бо "в'юнкий гад" першої строфи – то "нечиста сила" у строфі другій. А святий Юрій наче повторює ту перемогу над змієм, над спокусою.

Він стереже нагорний храм, (*зоровий образ*)
Ковчег невпинної обнови, (*зоровий образ*)
Твердиню вірності вікам, (*зоровий і дотиковий образ*)
Твердиню вірності до крові. (*зоровий і дотиковий образ*)

Ідея храму як корабля-ковчегу (місця порятунку, у якому християнин постійно оновлюється через Святу Літургію і Євхаристію) – це, власне, не просто зоровий образ (як самого корабля, так і хра-

му, що архітектурою його нагадує), але образ символічний, оскільки, наприклад, образ нагорного храму є як реальним храмом, розташованим на горі, так і храмом небесним. Символом є і твердиня вірності (тверда непохитність у вірі, що асоціюється з муром), яка перетриває віки і не боїться утисків, готова страждати і проливати свою кров. У випадку св. Юра маємо оповідь про його мученицьку смерть, а також про одне з чуд, вчинене за посередництвом молитви до нього, – порятунок жителів від зм'я, що поїдав дітей міста. Отже, маємо непряме відсилання до початкового катрена поезії "Собор". До речі, попередня строфа також пов'язана з першою, адже розлючена нечиста сила, яка верещить, виразно корелює з бідною, що яриться злом, емоційно посилюючи цей образ.

І ось над суєтою днів, (зоровий образ і слуховий)
Де марна колоточ ловитви, (зоровий образ)
Горить любові ярий гнів (зоровий образ)
І хрест меча, і меч молитви. (зоровий образ)

В щойно наведеній строфі маємо і зорові, і слухові, і символічні образи. Суєта днів – марнота і метушня (торгівля, глупота, зрада з першої строфи), які накинута нечистою силою (алітерація на "с", яке спостерігали в другій строфі, підхоплюється і тут: ось, суєтою). Далі маємо образ ловитви, але це не ловитва душі (Мат. 4:17–23) [6, с. 10–11], а ловитва власної вигоди, яка є марною колотнечею, бійкою, деструктивною за суттю. Тому вона перебуває внизу. А вгорі маємо ярий (яскравий) гнів любові, те, що означається поняттям "праведний гнів", що веде до битви за справедливість ("хрест меча") і молитви, Божого Слова як меча духовного (Єф. 6:17) [6, с. 245]. Це не той гнів, який яриться злом і який перебуває внизу, діє в певні темні часи:

І в смуті лютої пори, (зоровий образ)
І в гострих блискавицях бурі – (зоровий образ, дотиковий образ)
Над містом тьмяним, угорі, (зоровий образ) І
Панує Переможець Юрій. (зоровий образ)

Спершу біда яриться злом, потім нечиста сила розлючена і верещить, а у фіналі вірша маємо люту пору (з найбільшою мірою гніву), що породжує смуту і пов'язана з нею. Тобто спостерігається нарощення градусу емоції. Смута асоціюється з темрявою, а також із битвою (гострі блискавиці сприймаються як гостра зброя) темних сил зі світлими. У фіналі вірша поєднуються природні зорові образи (тьмяне, вечірнє місто, блискавки, зимова буря, фігура Юрія Переможця на однойменному храмі Львова) із їх символічним наповненням (місто, занурене в темряву смуту, гостра зброя, суспільна буря, духовний взірець). "Собор" Євгена Маланюка – це транспозитивна лірика (І. Качуровський), що відображає місце розташування собору св. Юра у Львові, елементи екстер'єру, довколишній пейзаж, своєрідне фото "знизу вгору". Але в цьому вірші відображено і смутні історичні часи, і символічне трактування всього зображеного як рух людини знизу, від яркого зла до ярої любові, оперте на християнське вчення.

Як слушно зауважував Ігор Качуровський, "цікаво було б порівняти, як бачать християнські святині і як їх відтворюють у своїх віршах представники різних релігійних ідеологій" [2, с. 284]. Собор св. Юра постав перед нами очима католика Євгена Маланюка. Слова із поезії Євгена Маланюка "Київ" стали епіграфом до поезії "Софія" лютеранина Юрія Клена. Саме ця сув'язь трьох поетів – Євгена Маланюка, Юрія Клена та Ігоря Качуровського, що особисто знав Юрія Клена, зумовила оптику даної розвідки.

"Софія" Юрія Клена написана 1935 р. як реакція на проект знесення Софії Київської. В цій поезії також маємо антитезу, але не низу – верху, а цивілізації (літаки, хмарочос, електричний вихор, зал з бетону й скла) і культури (дзвін, храм, Візантія).

Тут доречно конкретизувати поняття цивілізації та її співвідношення з культурою. Іноді цивілізацію ототожнюють з поняттям "культура" (коли йдеться про китайську цивілізацію, шумерську, латиноамериканську тощо), Освальд Шпенглер уподібнював культуру живому організму, що існує близько тисячі років, а потім помирає, залишаючи лише форму – цивілізацію. Подібно трактував співвідношення культури та цивілізації і Микола Бердяєв, розглядаючи цивілізацію як фатум культури, мертву форму, інтернаціональну за суттю (культура ж завжди національна). Тому, на перший погляд, слушно співвідносити цивілізацію з низом, а культуру – з верхом. Однак такий поділ умовний з тієї причини, що поняття "цивілізація" вживається для характеристики цілісності матеріальної і духовної життєдіяльності людей, фіксує увагу не лише на економічній, а й на сукупності всіх форм життєдіяльності суспільства – матеріально-економічній, політичній, культурній, моральній. Так само і культура

може бути як у формі матеріальних цінностей (ужиткові речі, одяг, архітектурні споруди), так і духовних. Ідеться лише про домінування матеріального (цивілізація) чи духовного (культура). До того ж ця антитеза розгортається у площині "горизонталі", на рівні форм людського побуту, а не "вертикалі" – руху людської душі від глупоти і зради до меча молитви, як у Євгена Маланюка. Хоча зрозуміло, що той чи інший різновид побуту людського визначається рівнем духовних запитів і вартостей людини, отже, в кінцевому рахунку, може проектуватися на "вертикаль", де цивілізація – "низ", а "культура" – верх.

Якщо у Євгена Маланюка поняття, що формують антитезу, перебувають у площині людського вибору, більше – передбачають можливість духовної боротьби, то у Юрія Клена діяння людські переважно перебувають у площині земній, творячи "пам'ятник добі нечистій" [3]:

Нехай змурують чорний хмарочос
Там, де стоїш ти, біла й золотава,
О ліліє струнка в намисті рос,
Яку плекала мудрість Ярослава!
Нехай здере новітній печеніг
Смугляве злото з бань на кінську зброю
І скрізь полишить слід блюзнірських ніг:
Це лиш мара нам видава гаптує,
Які триватимуть недовгий вік.

Показовим тут є не так антонімічна візуалізація (чорний хмарочос – біла церква, яка порівнюється з лілеєю) і символізація сакрального простору (лілія не тільки символ чистоти, а й Матері Божої), скільки атестація блюзнірства як видава мани, що недовго триватиме. Адже *мана розвіюється без зусиль людських*, це подібне до пробудження з дрімотного (не надто міцного) сну:

Коли спорудять зал з бетону й скла
І електричний вихор зашаліє
Там, де священна сутінь залягла
Й в дрімотнім сні спочила Візантія, –
То знай: це все пройде без вороття.
Так само снились нам колись татари.
То ж знов чаклун якийсь навіяв чари,
І бачиш ти примари небуття.

Лихе – наслідок дій чаклуна, отже, когось іншого, під чий вплив пасивно підпадає людина. Але та ж людина може бути візіонером і медіумом правдивого світу, а не оманливого, до якого належить як лихе наслання чаклуна, так і матеріальний вимір існування. Цей правдивий світ постає в містичному об'явленні, в духовних видіннях:

Правдивий світ, – не той, для ока зримий,
Крилами розтинаючи вогонь,
Гойдають тихо грізні серафими
На терезах своїх долонь.
Він, наче плід, важніє й дозріває,
Наллятий плином невідомих лон,

Крилами розтинаючи вогонь,
Гойдають тихо грізні серафими
На терезах своїх долонь.
Він, наче плід, важніє й дозріває,
Наллятий плином невідомих лон,
І темний сік, буруючи, співає,
Немов вино господніх грон.

Плід цей вирощує Бог чи наближені до Бога істоти – серафими ("полум'яні"). Це найвищий ангельський чин, духи любові, які зважують світ-плід. Виноградні грона – це символ Божих учнів, тих, хто

чинить справи любові. Адже у Євангелії від Іоанна читаємо: "Я виноградина, ви – гілки. Хто перебуває в мені, а я в ньому, – той плід приносить щедро. Без мене ж ви нічого чинити не можете. Якщо хтось у мені не перебуває, той, мов гілка, буде викинутий геть і висохне; їх бо збирають, кидають у вогонь, – і вони згоряють!" (Єв. Іоанн. 15:5–6) [6, с. 134–135]. Але вони ж потрапляють у давильню Божого гніву, тож терези долонь – як образ суду дуже доречний. Порівняймо з фрагментом Одкровення: "І ангел інший вийшов від жертовника, маючи владу над огнем і покликнув криком великим – тому, хто мав гострий серп, кажучи: Пошли свій серп гострий і збирай китиці винограду землі, бо дозрілі грона його. І кинув ангел серп свій на землю і зібрав виноград землі, і кинув у велику винотуку Божого гніву" (Од. Іоанн. 14:18–19) [6, с. 317]. І саме з другим контекстом пов'язана ідея об'явлення суті кожної людини ("виноградного грона") і священний жах від Божого присуду в подальших рядках Юрія Клена:

Колись усім об'явиться, як чудо,
Істота з кожної з земних речей.
Настане день... світ спалахне, й полуда
Тобі спаде з засліплених очей.

Тут полуда спаде сама собою або з волі когось іншого (в даному разі – Бога чи серафима), а не самої людини. Подібно було і з манною, насланою чаклуном, про яку йшлося в одній з попередніх строф. Візіонер, якому темна / світла сила щось об'являє, – така постава персонажа вірша Юрія Клена "Софія". Внаслідок об'явлення темних сил виникає мана, тоді, коли світла сила являє світ правдивий, без обману:

– Немов хто в вічність відчинив вікно –
Побачиш ти у млі нестерпно білій
Все, все таким, як справді є воно:
Хрестом прорізавши завісу диму,
В красі, яку ніщо не сокрушить,
Свята Софія, ясна й незрушима.
Росте легендою в блакить.

У фінальних рядках відлунює епіграф вірша: *"Тайни тисячоліття в Софії стрункій, / Що поблідла, але ще ясніше, ще вище / Вироста, як молитва, в блакить"*. Виникає паралель: церква – струнка лілея – свята ясна Софія. Софія – не тільки назва церкви, це символ мудрості, що проектується на князя Ярослава (тут уперше проглядає давнина – "легенда"), атрибут Божої Матері. В подібний символ-атрибут переростає реальний колір стін Софії – біла, ясна, струнка лілея.

Вірші Євгена Маланюка та Юрія Клена зближує принцип екфразису, відтворення елементів екстер'єру храмів засобами слова. У обох авторів ці елементи символізуються в річищі Святого Письма. Але у Юрія Клена первісну функцію виконує об'явлення (візіонерство, містика), тобто воля людська і справи людські для спасіння вторинні, а у Євгена Маланюка спрацьовує католицька ідея "практикуючого християнства", коли "віра без діл не приносить плоду" (Якова 2:20) [6, 285]. Звідси – теза духовної боротьби, сходження і особистої відповідальності за зроблене.

Література

1. Варій М. Й. Психологія : навчальний посібник [Електронний ресурс] / М. Й. Варій. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – Режим доступу: <http://pidruchniki.ws/00000000/psihologiya/uyava>. – Назва з екрана.
2. Качуровський Ігор. Генерика і архітектоніка / І. В. Качуровський. – К. : Києво-Могилянська академія, 2008.
3. Клен Юрій. Софія [Електронний ресурс] / Ю. Клен. – Режим доступу: <http://virchi.narod.ru/poeziya/praga-klen.htm#sofiya>. – Назва з екрана.
4. Маланюк Євген. Собор [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forum.apostrof.in.ua/viewtopic.php?f=10&t=26>. – Назва з екрана.
5. Мініч Н. П. "Жанрові особливості українського інтелектуального роману" (В. Домонтович, В. Шевчук) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.01 "Українська література" / Н. П. Мініч – Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2012.
6. Святе Письмо Старого та Нового Завіту – [Б.м.] : Українське Біблійне Товариство, [б. д.]. – XVII, [I], 1070+352 с. У посиланні вказуємо сторінки другої черги (після знаку "+"), що позначають Новий Завіт.

ЕЛЕМЕНТИ ТОНІЧНОГО І СИЛАБІЧНОГО ВІРШУВАННЯ В ДУМОВОМУ ВІРШІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА

Одна з останніх праць Ігоря Качуровського, вміщена в Чернівецькому збірнику "Актуальні проблеми сучасного віршознавства" (2011), була присвячена силабічному віршеві Шевченка. Його принципова позиція полягала в тому, що він убачав у Шевченкові насамперед силабіста. Тому дав статті назву "Силабічний поет Шевченко". Ігор Качуровський розглянув різні силабічні розміри в метриці українського поета (гептасилабіки, октосилабіки й інші розміри, звісно, й 13-складовий – у його дефініціях – тобто, 14-складовий вірш), включивши їх у контекст світової поезії – західноєвропейської (іспанської, польської) та латиноамериканської (аргентинської, нікарагуанської). Як відомо, він зумів майстерно відтворити звучання силабічного вірша в перекладі "Пісні про Ролянда", "відтворив, – як він пише у згаданій статті, – асо-нанси та силабічний розмір (декасилабік)" [1, с. 29].

Водночас І. Качуровський звертає нашу увагу на те, що ще "за часів перших Рюриковичів у Київській Русі співіснували щонайменше дві системи". По-перше: "Занесений скальдами тонічний вірш. Про кількох скальдів, – пише він, – є свідчення саг, що вони жили при дворі князя Володимира. ... Тому нема нічого дивного, що "билини" Київського циклу творено тонічним віршем. Це була поважна героїчна поезія" [1, с. 18]. І, по-друге: поширені в репертуарі скоморохів, що "побіч зі скальдами" творили вірші не тонічні, а силабічні – розміри.

Так само у Шевченка маємо зразки і силабічного, і тонічного впорядкування вірша. За спостереженнями І. Качуровського, тонічні ритми можна почути, напр., у перших рядках поеми "Гамалія" ("Ой нема, нема ні вітру, ні хвилі / Із нашої України"). Він виокремлює також т. зв. "блукаючі склади" в цезурі, що перетворюють силабічний лад на тонічний (напр., у віршах "Сонце заходить, гори чорніють", "Затих мій сивий, битий тугою", або у творі "NN (О мої думи! О слава злая!)" та ін.

Вказуючи на тривале співіснування в українській версифікації двох – тонічної і силабічної – систем, І. Качуровський, як нам здається, радить уважніше придивлятися до обох цих структуроутворюючих складників українського вірша.

Мета нашої розвідки – на прикладах використаних у Шевченка жанрових форм української народної думи обґрунтувати ідею про змішану – силабічну й акцентну – природу українського думового вірша. Для авторки даної статті це завдання тим більш актуальне, що у ранній (1984–1985 рр.) нашій статті "О стихе украинских народных дум и его связи с былинным стихом" думовий вірш розглядався як суто акцентний (виходячи із співмірності фразових наголосів, широких і довільних міжктових інтервалів – за зразком Гаспарівського дослідження билинного вірша як тактовикового). Але не полишало відчуття, що суто акцентна інтерпретація модернізує віршову структуру української думи і що чогось бракує для визначення її ритму (можливо, тому ця давня стаття не була включена у наш підсумковий збірник "Вірш і поезія", 2014).

Особливо показовою з погляду поєднання силабічних і акцентних вимірів справді є згадана І. Качуровським найраніша, перша спроба стилізації думи у Шевченковій поемі "Гамалія" ("Ой нема, нема ні вітру, ні хвилі..."), 1842. І. Качуровський пише: "Неабиякою несподіванкою було для мене відкриття, що спів невільників, яким починається "Гамалія", – це строфи тонічної системи" [1, с. 27].

Однак варто прислухатись і до силабічних ритмів цього співу. Пригадаймо текст думового – з його заплачкою і славословієм – початку твору (16 рядків, перша редакція):

Гамалія

1. Ой нема, нема ні вітру, ні хвилі
2. Із нашої України!
3. Чи там раду радять, як на турка стати,
4. Не чуємо на чужині.
5. Ой повій, повій, вітре, через море
6. Та з великого Лугу,
7. Суши наші сльози, заглуши кайдани,
8. Розвій нашу тугу.
9. Ой заграй, заграй, синесеньке море,
10. Та під тими байдаками,
11. Що пливуть козаки, тільки мріють шапки,
12. Та на сей бік за нами.
13. Ой боже наш, боже, хоч і не за нами,

14. Неси ти їх з України.
15. Почуємо славу, козацьку славу,
16. Почуємо та й загинем [4, с. 150].

1. 2 – 1 – 1 – 2 – 1	11 (5+6)	4	Дк4
2. 1 – 4 – 1	8 (4+4)	2	Дк3
3. 2 – 1 – 3 – 1 – 1	12 (6+6)	4	Х6ц
4. 1 – 4 – 1	8 (4+4)	2	Дк3
5. 2 – 1 – 0 – 3 – 1	11 (5+6)	4	Акц4
6. 2 – 2 – 1	7 (5+2)	2	Ан2
7. 1 – 2 – 3 – 1 – 1	12 (6+6)	4	Тк4
8. 1 – 2 – 1	6	2	Ам2
9. 2 – 1 – 1 – 2 – 1	11 (5+6)	4	Дк4
10. 2 – 3 – 1	8 (4+4)	2	Х4
11. 2 – 2 – 2 – 2 –	12(6+6)	4	Ан4
12. 2 – 2 – 1	7 (4+3)	2	Ан2
13. 1 – 2 – 1 – 3 – 1	12 (6+6)	4	Тк4
14. 1 – 4 – 1	8 (4+4)	2	Дк3
15. 1 – 2 – 2 – 2 – 1	12 (6+6)	4	Ам4
16. 1 – 4 – 1	8 (4+4)	2	Дк3

З наведених показників ритмічної організації тексту – сучасного тонічного виміру (у 1-й і 4-й рубриці) і традиційних – силабічного і акцентного (у 2-й і 3-й рубриці) – найбільш впорядкованими виглядають акцентні й силабічні характеристики. Особливо акцентні, основані на чотирикратному повторі постійної формули – 4242 – чергуванні чотирьох і двох акцентів у періоді (уступі). У силабічній будові фрагмента основною структуроутворюючою моделлю є останній уступ (чотиривірш, із славослов'єм: від "Ой, боже наш, боже" до "Почуємо славу, козацьку славу, / Почуємо та й загинем" (6+6; 4+4; 6+6; 4+4); 4 2 4 2 – з незначними видозмінами ця модель повторюється у перших трьох періодах).

Як відомо, білоруські дослідники Іван Ралько і згодом В'ячеслав Рагойша у визначеннях літературних стилізацій народнопісенного вірша почали оперувати поняттям акцентно-складового вірша (АС). Це поняття можна використати в аналізі не лише ліричного, симетричного, а й епічного асиметричного, політонального вірша, який складається з окремих блоків першого, з тим застереженням, що тут відсутній повтор однієї постійної ритмічної схеми, оскільки в думі головним структурним принципом є інтонаційно-сміслова й ритмічна динаміка. У цьому відношенні загальна поліморфність тонічної структури в думі є не випадковою, а закономірною. Ми бачимо (в останній рубриці) постійну зміну як класичних (2-складових, хореїчних, і 3-складових, анапестично-амфібрахічних), так і неklasичних розмірів в усій їх палітрі – дольниках – найбільше – (Дк3, 4); тактовиках (Тк4) і акцентному вірші (Акц4) – найменше. Цей вільний ритм дум зближує їх із верлібром.

Через три роки в поемі "Невольник" ("Сліпий"), 1845, Шевченко пробував точніше і ширше відтворити стиль народної думи, включивши в текст поеми – як окремий вставний твір – написану ним "Думу" ("У неділю вранці-рано..."), яка помітно відрізняється від думового тексту в "Гамалії" і своїм обсягом, і ритмічним ладом. У "Гамалії" у стилізації невольницького співу можна побачити своєрідний концентрат думового стилю, ідеальну цитату його змісту й форми, що потребувало високого рівня інтонаційно-ритмічної впорядкованості – у чергуванні довгих і коротких рядків, наскрізному двоколінному ритмі, у синтаксичному паралелізмі й композиційній "розмірності" (у чотирьох уступах – чотири однорідні конструкції з вигуком "ой": 1) Ой нема, нема ні вітру, ні хвилі...; 2) Ой повій, повій, вітре...; 3) Ой заграй, заграй, синесеньке море; 4) Ой боже, наш боже...); у впорядкованості анакруз (односкладових і дво-складових – майже порівну), домінуванні жіночих, характерних для фольклору клаузул та ін.

Інший тип думової структури знаходимо в "Невольнику". По-перше, це таки справді розгорнутий твір, з усіма ознаками композиційної завершеності – поема в поемі. По-друге, його широкий обсяг (63 рядки) дозволяє якнайповніше реалізувати інтонаційно-синтаксичні й ритмічні сплески у найрізноманітніших формах тонічного й класичного вірша. Дослідники вбачають в цьому тексті одну з перших Шевченкових спроб "створити літературну думу на основі народних дум про турецьку неволю" [3, с. 200]. При тому варто наголосити, що в "Невольнику" поету вдалося максимально наблизитись і до народного зразка, тобто органічно поєднати літературні й фольклорні стильові ознаки.

Варто навести один з найбільш показових фрагментів цієї думи (9–22-й рядки):

9. ... Чайки і байдаки спускали,	-4-1-1	Дк4
10. Гарматами риштували.	1-4-1	Дк3
11. З Дніпрового гирла широкого впливали,	1-2-2-4-1	Дк5
12. Серед ночі темної,	2-1-2	Х3
13. На морі синьому	1-1-2	Я2
14. За островом Тендером потопали,	1-2-4-1	Дк4
15. Пропадали.	2-1	Х2
16. Один потопає,	1-2-1	Ам2
17. Другий виринає,	1-2-1	Ам2
18. Козацтву–товариству із синьої хвилі рукою махає	1-3-2-2-2-2-1	Тк6
19. І зично гукає:	1-2-1	Ам2
20. "Нехай вам, панове–товариство, бог допомагає"	1-2-3-1-3-1	Тк5
21. І в синій хвилі потопає,	1-1-3-1	Я4
22. Пропадає... [4, с. 216]	2-1	Х2

Неважко почути, що амплітуда коливань кількості складів і акцентів тут дуже широка. Кількість складів у коротких і довгих рядках змінюється від 4–6 до 19, 16, 14. Це найбільш збурена частина тексту, включена у створення картини розбурханого моря і драматичного походу козацтва на турків. Кількість силабічних колін і відповідно словесних і фразових наголосів коливається від одного-двох до трьох-чотирьох і навіть п'яти-шести.

9.	6+3 3
10.	4+4 2
11.	6+4+4 3(4)
12.	4+3 2
13.	6 2
14.	4+3+4 3
15.	4 1
16.	6 2
17.	6 2
18.	(3+4)+6+6 2+2+2
19.	6 2
20.	3+(3+4)+6 1+2+2
21.	5+4 2(3)
22.	4 1

Це збурення тим більш помітне, що воно впливає із впорядкованого 14-складовим віршем [(4+4)+6] заспіву, що регулюються наскрізним 2-акцентним ритмом:

У неділю вранці-рано	4+4 2
Синє море грало.	6 2
Товариство кошового	4+4 2
На раді прохало:	6 2
"Благослови, отамане,	4+4 2
Байдаки спускати	6 2
Та за Тендер погуляти,	4+4 2
Турка пошукати [4, с. 216].	6 2

Компоненти 14-складовика [(4+4)+6], а саме – 4-складові й 6-складові групи – з певними корективами повторюються впродовж усього твору і є цементуючою основою його ритмічної цілості.

Щодо еквівалентів сучасного тонічного вірша, то тут вступають у дію дольники (Дк3, Дк4, Дк5) й тактовики (Тк3, Тк4, Тк5, Тк6); а класичні 2-складові (Х2, Х3, Х4, Х5; Я2, Я3, Я4, Я5) і 3-складові розміри (Д2, Ам2, Ам3, Ан2) постають як їхні ритмічні форми.

Усе це підтверджує думку про змішану форму ритмічної організації в думках.

Проблемою ритмічної будови українських дум цікавився не тільки Ігор Качуровський, а й російський вчений – академік Михайло Гаспаров. У листах 1982 р. він просив авторку цієї статті надіслати йому якусь цитату з українських дум із "разметкой ударений" і зауважив: "По Якобсону я где-то уловил, что это потомок общеславянского речитативного стиха, но испытывавший влияние говорного и поэтому почти утративший внутренний ритм; такое впечатление безритмичности производили на меня и те цитаты, которые изредка попадались. Так ли это?" [2, с. 224]. Одержавши з Києва тексти дум з розстановкою наголосів і подякувавши за підтримку, М. Гаспаров знову наголосив, що враження про вплив говірного вірша у нього тільки підтвердилося.

Цілком погоджуючись із висновком про те, що думовий "наспівний речитатив" [5, с. 78] зазнав впливу говірного вірша, усе ж не будемо говорити про його безритмовість. Навпаки. Є всі підстави вказати на ритмічну багатоскладовість, багаточаровість українських – народних і літературних – дум. Ритміка дум не є чисто акцентною або чисто силабічною, а поєднує перше і друге, тобто може бути охарактеризована як акцентно-силабічна.

Література

1. Качуровський І. Силабічний поет Шевченко / І. Качуровський // Актуальні проблеми сучасного віршознавства : зб. наукових праць. – Чернівці : Чернівецький національний університет, 2012.
2. Костенко Н. В. Українське віршування ХХ століття / Н. В. Костенко. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2006.
3. Шевченківський словник : у 2 т. – К., 1976.
Т. 1. – 1976.
4. Шевченко Тарас. Повне зібрання творів : у 12 т. – К., Наукова думка, 1989.
Т. 1. Поезія 1837–1847.
5. Энциклопедический музыкальный словарь. – М., 1959.

Петро Моціяка

ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНЕ ТОВАРИСТВО В ІНСТИТУТІ КНЯЗЯ БЕЗБОРОДЬКА В НІЖИНІ (1894–1918 РР.)

Історико-філологічний інститут князя Безбородька в Ніжині був не тільки фактично першим педагогічним вишем України, але й відомим науковим центром, який мав ціле сузір'я блискучих істориків, мовознавців, літературознавців, що створили знані в науковому світі ніжинські історичну та філологічну школи. Вивчення цього досвіду організації науки має неабияке значення і сьогодні, а багато досліджень ніжинських учених на межі ХІХ – початку ХХ ст. не втратили свого наукового значення і дотепер.

1894 року, за зразком університетських центрів Російської імперії, в Інституті князя Безбородька створили Історико-філологічне товариство. Такий задум ніжинські вчені виношували давно, проте тільки з приходом на посаду директора інституту Ф. Ф. Гельбке (1893 р.) це матеріалізувалося у відповідне подання у вигляді проекту Статуту до Міністерства народної освіти. В березні 1894 р. міністр схвалив Статут Історико-філологічного товариства (далі: ІФТ), і 3 квітня відбулося його перше організаційне засідання. Присутні викладачі інституту і гімназії (вона була в складі інституту) ознайомилися із затвердженням Статуту і обрали відповідно до § 9 посадових осіб товариства – голову, секретаря, скарбника, бібліотекаря та їхніх заступників (товаришів за тодішньою термінологією). Першим головою ІФТ обрали директора інституту Ф. Ф. Гельбке [1].

Первісний склад товариства налічував 21 особу [2], а вже за декілька років чисельність членів ІФТ зросла до декількох десятків і стабілізувалася надалі на цифрі 60–70 осіб: наприклад, на вересень 1897 р. – 64 дійсних членів (з яких 28 мешкали в Ніжині і 36 – в інших містах) [3], на 1 січня 1910 р. – 78 членів (з яких 6 почесних і 47 – з інших міст) [4], на 1 січня 1915 р. – 71 член (в тому числі 2 жінки і 6 почесних членів) [5].

Статут ІФТ ставив за мету: "Общество имеет целью содействовать разработке и распространению историко-филологических знаний и взаимному обмену мыслей по вопросам из области этих знаний" [6]. Шляхи досягнення цієї мети вказувалися в § 3 Статуту: "Для достижения указанной цели Общество устраивает заседания с чтением и обсуждением рефератов и сообщений по соответствующим научным и педагогическим вопросам, заботится по мере сил об издании своих трудов,

о приобретении книг, рукописей и т. п. предметов, входит в сношения с другими учеными и общественными учреждениями" [7]. Статутом передбачалося, що ІФТ буде складатися з почесних його членів та дійсних членів, які повинні оплатити щорічний внесок 5 руб., а управління справами товариства належить загальним зборам його членів [8].

Урочисте відкриття Історико-філологічного товариства провели 14 вересня 1894 р. в залі урочистих зібрань інституту після молебню, здійсненого архімандритом Григорієм, настоятелем Благовіщенського монастиря і законовчителем інституту і гімназії П. Я. Светловим. Власне урочистий акт відкриття діяльності ІФТ складався з промови і звіту про заснування товариства та його перших заходів. Цю промову виголосив член ІФТ професор П. І. Люперсольський [9].

Історико-філологічне товариство в Ніжині проіснувало майже чверть століття, до 1918 р. коли припинилися його засідання. Зокрема, 1918 р. не було жодного засідання товариства і вперше жоден з його членів не сплатив щорічного внеску в 5 руб. [10].

Протягом усього періоду існування ІФТ провело більше ніж півтори сотні своїх наукових засідань. Деколи засідання бували і 2 рази на місяць, а частіше всього – 1 раз на місяць, окрім літніх місяців. Основними напрямками діяльності товариства були:

- розробка актуальних наукових проблем з історії та філології;
- збір архівних, археологічних, етнографічних та інших матеріалів з наступною науковою обробкою;
- культурно-просвітницька діяльність і популяризація знань та культурної спадщини;
- видання матеріалів наукових досліджень членів ІФТ;
- зв'язки з ученими Росії, Європи, світу.

Результати діяльності ІФТ були досить вагомими і одним із найбільших досягнень товариства було формування в Інституті князя Безбородька двох визнаних у науковому світі шкіл – історичної та філологічної. Із самого початку історії інституту в ньому сформувалася добре відома в наукових колах Ніжинська філологічна школа, яка мала неперервні наукові традиції упродовж всього періоду функціонування Історико-філологічного інституту. Ніжинську філологічну школу презентували академіки М. О. Лавровський, П. В. Нікітін, М. Н. Сперанський, члени-кореспонденти Академії наук Р. Ф. Брандт, А. С. Будилович, Г. А. Ільїнський, В. І. Резанов, професори М. І. Соколов, І. І. Іванов, В. В. Качановський, К. Ф. Радченко, Є. В. Петухов та інші. Саме в період свого перебування в Ніжині вони сформувалися як визначні вчені, стали засновниками таких напрямків у науці, як лінгвістична палеонтологія слов'ян (А. С. Будилович), слов'янська акцентологія (Р. Ф. Брандт), праслов'янська мова та її граматики (Г. А. Ільїнський), міжслов'янські літературні взаємини (М. Н. Сперанський), російська і українська драма (В. І. Резанов) та інші [11].

Також можна говорити про існування і Ніжинської історичної школи, яка мала два наукові напрямки – загальної і вітчизняної історії. Загальна історія була представлена такими знаними вченими, як П. І. Люперсольський, Г. Е. Зенгер, В. К. Піскорський, Є. М. Щепкін, В. В. Новодворський. Російська і українська історія була важливим напрямком наукових досліджень таких вчених, як М. Я. Арістов, М. І. Ліпєєв, М. М. Бережков, В. І. Савва, В. Г. Ляскоронський, Г. А. Максимович, І. П. Козловський. Їхній науковий доробок був значним внеском до скарбниці вітчизняної історіографії [12].

Розширення діяльності ІФТ призвело до утворення в складі товариства 1900 р. Археологічної комісії, а 1909 р. – Педагогічної секції. Крім того, під впливом роботи ІФТ 1903 р. в інституті виник студентський історико-філологічний гурток під керівництвом одного з професорів, а 1910 р. почав роботу філософський гурток (керівник – професор П. В. Тихомиров).

Особливо результативною і резонансною в суспільстві була діяльність ІФТ з проведення офіційних святкувань – наприклад, пам'ятні гоголівські урочистості 1902 і 1909 рр., відкриття кімнати-музею Миколи Гоголя в інституті, ювілейні заходи, пов'язані з іменами Михайла Лермонтова, Олександра Пушкіна, Михайла Ломоносова та ін. Зокрема, особливого розголосу набули гоголівські ювілейні святкування 1909 р., ініційовані ІФТ 9 березня 1908 р., коли товариство обрало Гоголівську комісію, яку згодом очолив професор В. І. Резанов. Гоголівська комісія розробила програму ювілейних заходів, що відбулися в Ніжині 10–14 квітня 1909 р. 14 квітня було відкрито пам'ятну дошку на честь Гоголя, відбулася урочиста хода до пам'ятника Миколі Гоголю з покладанням вінків та спільне ювілейне засідання Історико-філологічного інституту та Історико-філологічного товариства. Після засідання члени товариства та гості урочистостей оглянули кімнату-музей Миколи Гоголя в бібліотеці інституту [13].

Важливе значення мала робота Археологічної комісії ІФТ, яка тільки за перші два роки свого існування збила багато рукописних, друкованих пам'яток історичного, археологічного та етнографічного характеру, чимало предметів матеріальної культури [14]. І надалі робота цієї комісії була не менш плідною, особливо при підготовці гоголівських урочистостей 1909 р., коли було отримано чимало уні-

кальних пам'яток. Крім того, члени комісії брали активну участь у власне археологічних пошуках у багатьох районах Лівобережжя, зокрема в розкопках курганів і городищ. Особливо значною була робота В. Г. Ляскоронського і М. І. Лілєєва. Про результати археологічних досліджень ніжинські вчені доповідали на археологічних з'їздах та влаштовували виставки зі знайденими предметами.

Підтримуючи високий науковий рівень досліджень, ІФТ не забувало і про свої культурно-просвітницькі функції. Члени товариства багато разів читали публічні лекції перед громадою Ніжина. Лекції читалися в Народному Домі, інституті та інших навчальних закладах міста. Слід зауважити, що чимало лекцій мало благодійницький характер, а зібрані кошти передавалися для допомоги тим, хто цього потребував, як це було в роки Першої світової війни. Крім того, члени ІФТ в 1914–1918 рр. брали активну участь у роботі Ніжинського повітового благодійного комітету, зокрема, щомісячно відраховуючи зі свого заробітку 2 % на потреби комітету та беручи участь у проведенні багатьох благодійницьких акцій у місті.

Лютнева революція 1917 р. відкривала нові можливості у царині наукового пошуку. У квітні 1917 р. в рамках ІФТ виникають "Товариство вивчення Росії" і "Товариство вивчення України". Проте наступні потрясіння того ж 1917 р., збройне протистояння у наступні місяці, смерть влітку 1918 р. почесного попечителя О. О. Мусіна-Пушкіна та проекти реорганізації інституту в університет звели нанівець наукову роботу товариства. Обставини змусили товариство припинити свою діяльність.

Разом з тим зроблено Історико-філологічним товариством було справді багато. Наукові дослідження членів ІФТ регулярно друкувалися в багатьох наукових видання Росії та Європи. Саме ж товариство видавало "Сборник Историко-филологического общества при Институте князя Безбородко в Нежине". За час діяльності ІФТ побачили світ 10 томів "Сборника". Останній том вийшов 1916 р. Кожен том складався з офіційної частини, яка містила витяги з протоколів засідань та звіти товариства, а також другої частини, де друкувалися праці членів ІФТ. Видання надсилалося до багатьох навчальних закладів і наукових установ, бібліотек Росії і світу, звідки натомість надсилалися до Ніжина їхні видання. Наприклад, 16 травня 1896 р. на засіданні ІФТ було ухвалено надіслати 1-й том до таких зарубіжних установ: Сербська королівська академія, Міністерство народної освіти Болгарії, Юго-Слов'янська академія наук і мистецтв у Загребі, Народний дім у Львові, Чеський королівський музей, Краківська академія наук, Інститут Оссолінських у Львові, Народний дім в Турчанському Мартині, Слов'янська семінарія у Віденському університеті, Національна бібліотека в Парижі, Шведський державний архів та журнал "Kwartalnik Historyczny" у Львові [15]. Крім того, кожен член товариства також отримував том "Сборника".

Аналізуючи науковий і освітній доробок ІФТ, варто наголосити на тому, що плідна робота товариства багато в чому залежала від фігури його очільника, який своєю енергією, запалом, особистим прикладом вів колектив. Головами Історико-філологічного товариства були:

- 1894–1900 рр. – Ф. Ф. Гельбке;
- 1900–1901 рр. – А. В. Добіаш;
- 1901–1904 рр. – М. М. Бережков;
- 1904–1907 рр. – Ф. Ф. Гельбке;
- 1907–1909 рр. – І. І. Турцевич;
- 1909–1912 рр. – П. В. Тихомиров;
- 1912–1914 рр. – В. І. Петр;
- 1914 р. – Й. Е. Леціус;
- 1915–1916 рр. – П. В. Тихомиров [16].

Таким чином, функціонування в Ніжині Історико-філологічного товариства засвідчує великий науковий потенціал колективу інституту, його значний внесок у розвиток науки, освіти, загалом розвитку культури нашого краю. У роботі ІФТ органічно поєднувалися наукові, освітні, педагогічні інтереси, які позитивно впливали на зростання громадської активності населення, залучення його до культурно-освітніх акцій, вивчення рідної історії та культури.

Література

1. Извлечения из протоколов с 3 апреля 1894 по 22 марта 1895 г. // Сборник Историко-филологического общества при Институте князя Безбородко в Нежине. – К., 1896.
Т. I. – 1896. – С. 11–12.
2. Там само. – С. 11.
3. Протоколы заседаний Общества от 4-го июня 1895 г. по 26 сентября 1898 г. // Сборник Историко-филологического общества при Институте князя Безбородко в Нежине. – Нежин, 1899.
Т. II. – 1899. – С. 54.

4. Відділ забезпечення збереженості документів Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині (далі: ВДАЧОН), ф. 1334, оп. 1, спр. 45, арк. 16.
5. Отчёт о деятельности Нежинского Историко-филологического общества при Институте кн. Безбородко за 1914 год // Сборник Историко-филологического общества при Институте князя Безбородко в Нежине. – Нежин., 1916.
Т. X. – 1916. – С. 17–18.
6. Устав Нежинского Историко-филологического общества при Историко-филологическом Институте князя Безбородко // Сборник Историко-филологического общества при Институте князя Безбородко в Нежине. – Нежин, 1896.
Т.1. – 1896. – С. 1.
7. Там само. – С. 1–2.
8. Там само. – С. 2–3.
9. Извлечение из протоколов с 3 апреля 1894 по 22 марта 1895 г. – С. 12–13.
10. ВДАЧОН, ф. 1334, оп. 1, спр. 52, арк. 54 зв. – 55.
11. Див.: Самойленко Г. В. Нежинская филологическая школа. 1820–1990 / Г. В. Самойленко. – Нежин, 1993. – С. 108–130.
12. Див.: Самойленко Г. В. Ніжинська вища школа: сторінки історії / Г. В. Самойленко, О. Г. Самойленко. – Ніжин, 2005. – С. 132–139.
13. Див.: Заболотский П. А. Гоголевскія юбилейныя празднества (1809–1909) в Нежине / П. А. Заболотский. – Нежин, 1910.
14. Див.: Доклад председателя Историко-филологического общества при Нежинском институте князя Безбородко, проф. М. Бережкова о занятиях Археологической комиссии // Сборник Историко-филологического общества при Институте князя Безбородко в Нежине. – Нежин, 1903.
Т. IV. – 1903.
15. Протоколы заседаний Общества от 4-го июня 1895 г. по 26 сентября 1898 г. – С. 19.
16. Моціяка П. П. Ніжинський історико-філологічний інститут князя Безбородька у портретах його директорів / П. П. Моціяка. – Ніжин, 2011. – С. 35–36.

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

Любов Драчук

ПРОБЛЕМИ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРИ

У центрі уваги нашого суспільства повинно бути виховання нової людини з високим рівнем загальної культури та високими моральними ідеалами. Національне виховання в Україні в усіх етнічних групах було і залишається передусім на моральних засадах. Загальновізнано, що мораль (від латинського слова *moralis* – моральний) – це особлива форма суспільної свідомості та вид суспільних відносин (моральні відносини); один із основних способів регуляції дій людини в суспільстві за допомогою певних норм. На відміну від простого звичаю чи обряду, моральні норми мають ідейне обґрунтування у вигляді понять "добра" і "зла", "справедливості" і "несправедливості", "честі" і "безчестя" тощо. Виконання вимог моралі санкціонується лише формами духовного впливу (суспільної оцінки, схвалення або осуду) [1, с. 444].

Мораль регулює поведінку і свідомість людини в усіх сферах суспільного життя – у праці, побуті, політиці, науці, сімейних та особистих стосунках. На відміну від особистих вимог, пред'явлених людині в кожній з цих сфер, принципи моралі мають соціально-узагальнююче значення, бо фіксують в собі те загальне й основне, що стосується культури, міжлюдських взаємовідносин і зберігається у багатовіковому історичному досвіді суспільства. Вони підтримують і формують відповідні типи мислення, суспільний устрій, спосіб життя й форми спілкування.

Отже, мораль має декілька аспектів:

по-перше – це моральна діяльність, поведінка людей, вчинки, в основному вмотивовані;

по-друге – моральні відносини людей, характерний спосіб регулювання поведінки;

по-третє – моральна діяльність і відносини відбиваються й закріплюються моральною свідомістю. В цьому випадку мораль являє собою одну із форм суспільної свідомості [1, с. 444].

Мораль буде існувати доти, доки буде існувати людина, суспільство. Вона становить фундамент, який є основою благородних діянь кожного члена суспільства в напрямку оберігання, зміцнення і примноження як загальнолюдських, так і національних духовних цінностей. Єдність всіх цих сторін і визначає природу і специфіку моралі. Такий підхід беремо в основу нашого дослідження.

Поняття морального найширше досліджується етикою. Етика (лат. *ethica*, від грецьк. *ethos* – звичай) – філософська наука, об'єктом якої є мораль [2, с. 420]. Цей термін був уведений Арістотелем. Серед багатьох важливих і складних завдань, які необхідно вирішувати негайно, велику роль відведено також етичному вихованню, бо саме воно формує основи духовного світу особистості, морально-етичних ідеалів людини, здатної розуміти, цінувати й створювати добро й красу, відчувати внутрішню потребу орієнтуватися на духовні цінності свого народу.

Протягом передісторії людського суспільства моральні уявлення людей формувалися стихійно. Етика ж навчила людей розробляти ті моральні уявлення, які відповідають їх історичним потребам. "Етика вбачає своє завдання не тільки в тому, щоб розкрити суть моралі і її теоретичні основи, а й насамперед у тому, щоб навчити моралі – запропонувати ідеальну модель міжлюдських відносин, в якій немає відчуженості між індивідом і родом, а щастя збігається з добром. Такою є кінцева ціль моральності. Ціль етики – створити в суспільстві таку атмосферу, щоб більшість цілком імпульсивно, тобто без вагань, здійснювала б вчинки, які ведуть до благополуччя всіх, на превелике щастя кожного зокрема" [3, с. 41].

Моральне виховання – один із видів виховання, полягає у цілеспрямованому формуванні моральної свідомості, звичок і навичок поведінки людини відповідно до певної ідеології [1, с. 445].

У народних традиціях, звичаях, досвіді закладено мудру народну філософію, своєрідний моральний кодекс, визначено поведінкові норми – бути чесним, правдивим, скромним, милосердним, турбуватися про батьків, поважати старших. Важливе місце в системі морального виховання посідає

утвердження принципів загальнолюдської моралі: правди, любові, справедливості, доброти, патріотизму, працелюбності, інших чеснот.

Зумовлюється моральне виховання кінцевою метою: сформувані в людині ті цінності, в яких зацікавлене суспільство, які відповідають інтересам самої людини. Моральне виховання – складний, суперечливий і тривалий процес, що здійснюється під впливом людей, життєвих явищ, матеріальної та духовної сфери і стосується всіх якостей особистості.

З визнанням пріоритету загальнолюдських цінностей у вихованні молодих поколінь у педагогічній теорії формується більш глибоке розуміння суті процесу виховання та ролі в ньому народних виховних традицій.

Народні традиції розглядаються як об'єктивне суспільно-історичне явище, властиве не лише матеріальній, а й духовній сфері. Сам термін "традиція" (traditio) в перекладі з латинської означає "передача, перехід", у найбільш широкому розумінні означає історичну спадкоємність об'єктивних явищ, діалектичний зв'язок між минулим, сучасним і майбутнім станом, передбачає певну логіку їх розвитку [2, с. 354].

На формування традицій, звичаїв і обрядів впливає низка факторів: соціально-економічні умови походження, спорідненість мов, культур, особливості психічного складу нації, народності, мораль, релігія і т. д.

У народній педагогічній системі традиції, звичаї, обряди виступають як взаємопов'язані форми виховного впливу на особистість, служать засобами передачі від покоління до покоління народного досвіду, регулюють поведінку індивіда через світоглядні уявлення, ідеали, цінності.

Отже, поняття "традиція" має декілька значень. По-перше, це стійко усталені, успадковані від попередніх поколінь найбільш узагальнені звичаї та форми побуту. В такому розумінні поняття "традиція" наближається до поняття "звичаї", але все ж вони не тотожні: традиції включають у себе багато інших звичаїв, обрядів, ритуалів. Розглядаємо їх як співвідношення властивостей і якостей предметів, що складають сукупність властивостей, ознак та рис предметів. По-друге, до традицій належить найбільш узагальнена, масова та урочиста частина звичаїв, церемоній та ритуалів. Наприклад, свята, демонстрації, паради, герби, титули, знамена, гімни, марші. Яскрава обрядовість та зовнішня пишність таких традицій створює у нас враження, нібито всі традиції хороші. І часто в уявленні людей "традиція" набуває завжди позитивного характеру. Але сутність традицій треба визначати не за зовнішніми ознаками, а за їх змістом. По-третє, поняття "традиція" трактується як таке, що дедалі ширше вживається в різних формах суспільної свідомості – науці, літературі, мистецтві. Воно є складником народної педагогіки, що містить у собі цілісну систему високоефективних ідей, принципів і методів, засобів, прийомів і форм роботи з учнями [4, с. 135].

До розробки проблеми народних традицій та морально-етичного виховання були причетні кращі інтелектуальні сили України: письменники, педагоги, філософи, психологи, історики, етнографи.

Ідеї моральності вилились у наукову концепцію в епоху Відродження. Вимога поважати людину, віра в її розум, силу, можливості прозвучали в працях Т. Мора, Р. Оуена, Ф. Рабле, М. Монтеня, Фур'є, Сен-Сімона та ін. Праці великих педагогів Я. А. Коменського, Д. Локка, Й. Г. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо пронизані ідеями моральності.

Питання морального виховання з використанням народних традицій висували в різний час філософ-просвітитель і поет-гуманіст Г. С. Сковорода, вчений-педагог, письменник і історик О. В. Духнович. Вони справедливо вважали, що суть виховання закладена в природі самого народу. Велику увагу вчені приділяли традиційним народним святам, звичаям, обрядам [5, с. 157].

Суть морального виховання, вважав Г. С. Сковорода, полягає в розвитку доброчесності. Цінувати людину треба не за її матеріальне багатство, чин, посаду, зовнішній вигляд, становище в "світі", а за її внутрішню красу, за її розум і моральні якості.

Рисами високої моральності людини він вважав патріотизм, любов до своєї Вітчизни, поєднання особистих і громадських інтересів, чесність, порядність, скромність, совісність, гуманність, дружбу з добрими людьми, оптимізм, життєрадісність. Шлях до морального вдосконалення людини він шукав у самопізнанні, освіті, науці. Найважливішим є те, що філософ і митець не лише повчав інших, "як стати і бути людиною, як жити, а й жив чесно, в гордім бунтарстві проти можновладних хижаків, узгоджуючи власні вчинки з проповідуваними теоріями" [6, с. 17].

Багато уваги вихованню молодого покоління приділяли українські письменники: Т. Г. Шевченко, І. Я. Франко, М. М. Коцюбинський, П. А. Грабовський, Леся Українка. Вони вважали, що виховання не повинно бути відірваним від рідного ґрунту. Знання історії свого народу, національних традицій допомагає людині знайти своє місце в суспільному та особистому житті.

Митці стверджували, що духовність, гуманізм, сердечність, любов, співчуття є не просто абстрактними моральними категоріями, а результатом виховання, найважливішими рисами людини.

На думку І. Я. Франка, "кожна людина, а тим більше людина, що живе у суспільстві і на кожному кроці суспільством тісно зв'язана, мусить виробити собі певне коло понять про людське життя, про поведінку з людьми; це є розуміння вірності, справедливості, дружби і добра. Ці поняття служать основою моралі, що є предметом останньої і найвищої науки – етики" [7, с. 32].

Ідеї моральності в працях філософів Л. М. Архангельського, О. Г. Дробницького, І. С. Кона, В. Г. Немировського, Ю. М. Смоленцева та інших пов'язані з демократизацією всієї системи суспільних відносин і розглядаються у світлі діалектики моральних вимог та реалізації їх у суспільній практиці.

Даючи аналіз ціннісної природи моралі і розкриваючи її суть, філософи вказують на необхідність розуміння школярами моралі й етики в єдності.

Питання моральних та етичних ідеалів українців висвітлює філософ із діаспори М. Шлемкевич у монографії "Загублена українська людина". Він вважає, що в різні історичні епохи в Україні мали місце моральні та естетичні взірці, які суттєво відрізнялися один від одного. Про актуальність і особливу важливість цієї проблеми йдеться у працях Ю. Бойка "Шлях нації", В. Винниченка "Відродження нації", Д. Донцова "Дух нашої давнини".

Сучасна теорія морального виховання школярів опирається на результати досліджень психологів: В. Г. Ананьєва, І. Д. Бежа, А. А. Бодальова, Л. Л. Божович, Л. С. Виготського, А. Г. Ковальова, О. М. Леонтьєва, А. В. Петровського, П. М. Якобсона. Вчені розкривають закономірності морального виховання, з'ясовують взаємозв'язки та взаємозалежності, виявляють внутрішні механізми цього процесу. Вони розглядають моральне виховання як одну з невідмінних умов розвитку особистості і вважають це об'єктивною потребою прогресу всього суспільства.

Окремі аспекти досліджуваної проблеми з урахуванням специфіки народної освіти в Україні розглядали Ф. Г. Дунаєвський, Г. С. Костюк. Останній підкреслював, що виховання моральних якостей особистості успішно здійснюється, якщо воно пробуджує в неї прагнення до самовиховання і керує його реалізацією. Це прагнення особливо актуалізується в підлітків і старшокласників із характерною для них тенденцією до самостійності, до самоствердження своєї особистості. Виховання особливо успішно формує в учнів моральні й інші якості, що спрямовує тенденції учнів до самовиховання, підтримує їх, спирається на них. Моральні риси особистості формуються завдяки конкретним діям і вчинкам [8, с. 405].

Із психологів української діаспори, які зробили певний внесок у розв'язання проблеми морально-етичного виховання, можемо назвати О. Кульчицького, І. Мірчука, В. Яніва.

Певні ціннісні орієнтації в досліджуваній проблемі нам дало творче осмислення ідей зарубіжної філософсько-педагогічної науки. Прогресивні зарубіжні вчені К. Роджерс, Р. Бернс, А. Маслоу, Д. Дьюї, прагнучи реалізувати ідею гуманізації педагогічного процесу, пропонують різні методики і формування в учнів позитивних ціннісних орієнтацій.

Англійський педагог і психолог Р. Бернс вказує на важливість процесу передачі молодому поколінню досвіду і знань, що повинно стати визнанням природної і неминучої цінності кожної людини, важливості людських взаємин у процесі виховання [9, с. 28]. На думку А. Маслоу, саме школа повинна допомогти дітям дивитися навколо себе та вчити вірити у "буттєві цінності": любов, істину, красу, добро, простоту, чесність, цілісність [10, с. 98].

Англійський вчений і письменник К. Льюїс вважав, що неодмінною умовою передачі молодому поколінню накопиченого цивілізацією досвіду і знань є визнання природної цінності кожної людини, важливості повсякденних взаємовідносин. Прихильником практичної теорії морального виховання є американський професор Д. Дьюї, який вважав, що виховання необхідно наближати до життя.

Наукові основи морального виховання школярів розробили К. Д. Ушинський, А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський. Великий педагог К. Д. Ушинський стверджував, що кожен народ має свою мету виховання, свій особливий ідеал людини й вимагає від свого виховання відтворення цього ідеалу в окремих особистостях [11, с. 194]. На нашу думку, педагогічний ідеал українського народу, його сподівання у сфері морально-етичного виховання визначаються суспільно-історичним досвідом і характером колективного буття, системою світоглядних уявлень і морально-етичних принципів.

Освіта й інтелектуальна підготовка, відірвана від морально-етичного виховання, часто породжує "освічене дикунство". А освічений дикун у сто разів страшніший від неосвіченого. Очевидно, це й дало підставу К. Д. Ушинському відзначити: "Моральний вплив становить головне завдання виховання, значно важливіше, ніж розвиток розуму взагалі, наповнення голови знаннями і роз'яснення кожному його особистих інтересів" [11, с. 58].

Важливе значення мають праці А. С. Макаренка, який вважав за необхідне поглиблювати і зміцнювати зв'язки школи з життям, з тими проблемами, які воно ставить. Він підкреслював, що виховна роль народних традицій і звичаїв полягає у створенні атмосфери, в якій неможливі негативні вчинки. Тут, на його думку, значну роль відіграє досвід старших, повага до них. А. С. Макаренко підкреслював, що моральні потреби повинні органічно переплітатися з дисциплінованою поведінкою [12, с. 121]. У педагогічній діяльності він використовував елементи народної педагогіки, був зацікавлений у проведенні народних свят, народних ігор, збереженні традицій.

Проблемі формування загальнолюдських форм моралі велику увагу приділяв В. О. Сухомлинський. У своїй практичній діяльності він давав уроки людяності, завжди хотів розбудити в душі молоді людини доброту, сердечність, чуйність, порядність. Суттєве значення для здійснення морально-етичного виховання учнів мають праці великого педагога "Як виховати справжню людину", "Педагогіка серця", "Серце віддаю дітям", "Моральні заповіді дитинства і юності", в яких використовуються традиції народного виховання, праці, побуту, свят тощо. Він вважав ідеалом людину, якій притаманні риси, характерні народній моралі і традиціям: любов до рідної землі, до праці, повага до старших, щедрість, скромність, непримиренність до зла, глибокі родинні почуття. А почуття, зазначав В. О. Сухомлинський, це плоть і кров моральної переконаності, принциповості, сили духу; без почуттів моральність перетворюється на сухі, безбарвні слова, що здатні виховати лицемірів [13, с. 155].

Серед багатьох праць помітне місце посідає монографія О. М. Кравець "Сімейний побут і звичаї українського народу", де відображена сімейна і весільна обрядовість в Україні в ХІХ–ХХ ст.; традиції морального і трудового виховання молоді, її підготовка до створення сім'ї.

Особливу цінність сьогодні має праця Г. І. Ващенко "Виховний ідеал", у якій підкреслюється, що націю творять спільне походження або спільність крові, спільність території, спільна мова, спільна культура, традиції і свідомість своєї окремоті. Особливо велику роль відіграють традиції у збереженні нації, яку інколи визначають як цілісність минулих, сучасних і майбутніх поколінь. Завдяки традиціям зберігається й розвивається національна мова, без якої неможливе існування нації, релігія, звичаї, здобутки мистецької творчості, світогляд, народні ідеали – все, що створює обличчя народу, що відрізняє його від інших народів" [14, с. 101]. Зберігання своїх традицій і пошана до них – це важливий національний обов'язок людей і, зокрема, молоді.

Аналізуючи надзвичайну живучість української нації, Г. Ващенко підкреслював, що український народ високо стоїть у моральному аспекті саме тому, що підвалини його традиційних виховних ідеалів базуються на християнській релігії. "Із любові до Бога й Батьківщини" як основних рис характеру української молоді виникають інші риси [14, с. 101]. Такими позитивними рисами він називає високу безкомпромісну принциповість, чесність, високоморальні сімейні обов'язки.

Ще в 50-ті роки Г. Ващенко писав про обов'язковість домінанти моральних якостей над вольовими. Його праці "Загальні методи навчання", "Система навчання", "Система освіти в самостійній Україні", "Виховна роль мистецтва" відзначаються пошуком ідеалу, якого повинні прагнути вихователь і вихованець.

Життя українців регулюється звичаями, які, за висловом О. Воропая, є тими прикметами, "по яких розпізнається народ не тільки в сучасному, а і в його історичному минулому". Вони стали "неписаними законами, якими керуються в найменших щоденних і найбільших всенациональних справах". Автор проголошує, що "в усіх народів світу існує повір'я, що той, хто забув звичаї своїх батьків, карається людьми і Богом. Він блукає по світі, як блудний син, і ніде не може знайти собі притулку та пристановища, бо він загублений для свого народу" [15, с. 5].

Неабияку цінність становлять праці відомого дослідника української етнопедагогіки М. І. Стельмаховича "Мудрість народної педагогіки" (1973), "Педагогіка життя" (1980), "Народна педагогіка" (1985).

Використовуючи широкий і різнобічний матеріал українського фольклору, етнографії, художньої літератури, повсякденної практики, автор розкриває сутність педагогіки – її роль і місце у вихованні молоді на сучасному етапі, також форми і методи народного виховання.

Відновлення традицій, звичаїв і обрядів допоможе українцям "орієнтуватися у складній справі вивчення душі народної, а неукраїнців більше ознайомить з кровним по духу братом, що був досі для них "таємним незнайомцем", українцем, надбання норм моралі якого стали нині загальнолюдськими", – вважає Г. О. Булашев [16, с. 22]. Особлива роль у формуванні норм моралі як духовного виховання відводиться національним релігійним традиціям, православної християнській церкві. Національна школа мусить бути відкритою для релігії і церкви й тісно співпрацювати з ними із метою найшвидшого повернення фундаментальних загальнолюдських цінностей, моральності. "Християнство утверджує загальнолюдські ідеї та ідеали добра, правди, справедливості, благородства, милосердя тощо" [17, с. 88].

Насильницьке видалення релігії з усіх суспільних сфер, у тому числі й зі школи спричинило перерву традицій, що формувалися віками.

Поряд із класовими принципами моралі існували норми, які були загальноприйнятими для всіх історичних епох. Вони тісно пов'язані з простими нормами взаємин людей, які зафіксовані ще в Біблії: "Шануй свого батька та матір свою"; "Не вбивай"; "Не чини перелюбу"; "Не кради"; "Не свідчи несправедливо проти ближнього свого" [18, с. 187].

Традиції, звичаї й обряди об'єднують минуле і майбутнє народу, старші і молодші покоління, інтегрують етнічну спільність людей у розвинену сучасну націю.

Різні науки вивчають людину, але для літератури вона цінна своєю духовною, моральною сутністю, яка виявляється в найрізноманітніших її суспільних діях і вчинках, у ставленні до інших людей, до середовища – соціального, національного, побутового. "Негативні риси, які проникли в сучасну нашу мораль, не важко буде перемогти, коли усвідомити, в чому вони полягають, як організувати і спрямувати виховну роботу. Крім того, треба дати дітям знання про традиційні морально-етичні норми нашого народу, показати, що в Україні головними чинниками народної моралі споконвіку були повага, любов до вільної праці, ствердження ідеалів добра, краси, гуманних стосунків, знання свого родоводу, риси високого громадянства; водночас нещадно засуджувалися негативні якості – пияцтво, лінощі, нещирість, злодійство, жадібність, скупість. Тому ефективність морального виховання в системі національного значно зростатиме за умови його опори на народну мораль, культуру українського народу, його традиції, звичаї, обряди. Народна мораль покликана забезпечити глибоке розуміння молоддю моральних та етичних проблем, принципів, поглядів.

У навчальних програмах з літератури є чимало художніх творів, які можуть стати істотним визначальним фактором у формуванні характеру молодшої особи, її неповторного духовного світу, світоглядних переконань, насамперед у вихованні та розвитку естетичних смаків, рис високої моральності, національної свідомості у сприйнятті навколишнього світу.

Закономірності розвитку літератури розкриваються на матеріалі творчості найвизначніших письменників, яка містить найбільший потенціал з точки зору виховання в учнів високих морально-етичних якостей та естетичного ставлення до дійсності. Практично це реалізується в читанні й розумінні текстів художніх творів, у виробленні умінь та навичок: їх ідейно-художньої оцінки, осягненні змісту, у співвіднесенні його з сучасними завданнями морально-етичного виховання.

Автори програм акцентують увагу на моральному змісті художнього твору. Наприклад: Вальтер Скотт "Айвенго". Утілення в образі Айвенго кодексу лицаря, художні засоби створення образу. Зіткнення добра, краси й справедливості із жорстокістю.

Василь Володимирович Биков "Альпійська балада". Протиставлення сили дружби і кохання світу насильства.

Джеймс Олрідж "Останній дюйм". Проблема взаємин між батьками й дітьми. Віра у внутрішні можливості людини, подолання нею життєвих випробувань, здатність до порозуміння. Утвердження сімейних цінностей.

Під час вивчення "Балади про Схід і Захід" Ред'ярда Кіплінга автори звертають увагу на примирення Сходу і Заходу. Ідеї миру і дружби. Проблеми духовного випробування людини та її моральної стійкості у вірші Р. Кіплінга "Якщо..." Його провідна ідея – людина має залишатися собою у різних життєвих випробуваннях, зберігати вірність моральним принципам.

Формуванню морально-етичних почуттів сприяють включені до програми уривки з Біблії. "Національна школа повинна враховувати кращі надбання історії релігії і церкви з метою найшвидшого повернення загальнолюдських цінностей, моральності. Не треба відмежовуватись від того, що в процесі зародження та становлення української національної системи виховання і в наш час релігійні виховні традиції помітно впливають на молодь, особливо сімей віруючих, яких нині в Україні мільйони" [3, с. 88]. Християнське тлумачення морального, етичного стало загальноновизнаною основою етики в наступні часи. Моральне вдосконалення людини, до якого закликає християнство, переслідує мету перетворити цей світ на краще.

Морально-етичне виховання особливо актуальне в наш час, коли світ переконався у пріоритеті загальнолюдських вартостей над будь-якими іншими. Наше суспільство в пошуках духовних орієнтирів все більше звертається до загальнолюдського досвіду, мораль розглядається як один із шляхів утвердження загальноприйнятих цінностей.

Літературні твори володіють універсальною здатністю впливати на формування світогляду особистості, акумулювати духовний досвід попередніх поколінь і перетворювати його на особистий досвід кожної людини.

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що загальнолюдські й національні цінності, що набули сьогодні універсального значення в усьому світі, допомагають формуванню духовно багаті особистості, громадянина України, що має високу культуру, широкий кругозір, творчі здібності, високі моральні ідеали. Під час викладання і вивчення літератури нині повинні відроджуватися втрачені критерії моральності, які надбало людство.

Література

1. Український радянський енциклопедичний словник : у 3 т. – К. : Головна редакція Укр. рад. енциклопедії, 1987.
Т. 2. – 1987. – 735 с.
2. Краткий словарь по этике / под ред. А. А. Гусейнова, И. С. Кона. – 6-е изд. – М. : Политиздат, 1989. – 543 с.
3. Кропоткин П. А. Этика / П. А. Кропоткин. – М. : Политиздат, 1991. – 494 с.
4. Большая Советская Энциклопедия : в 30 т. / гл. ред. А. М. Прохоров. – 3-е изд. – М. : Советская энциклопедия, 1977.
Т. – 1977. – С. 26–624.
5. Духнович А. В. Народная педагогика в пользу училищ и учителей сельских / А. В. Духнович. – Львов, 1857.
Ч. 1. – 92 с.
6. Кононенко П. П. Проблема гуманізму в укр. літ. на сучасному етапі / П. П. Кононенко. – К. : Дніпро, 1971. – 151 с.
7. Франко І. Я. Твори : в 20 т. / І. Я. Франко. – К. : Держлітвидав, 1956.
Т. 19. – 1956. – 809 с.
8. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. – К. : Рад. школа, 1989. – 607 с.
9. Бернс Р. Развитие Я–Концепции и воспитание / Р. Бернс. – М. : Прогресс, 1986. – 419 с.
10. Маслоу А. Самоактуализация личности и образования / А Маслоу. – К. : Институт психологии АПН Украины, 1994. – 52 с.
11. Ушинский К. Д. О народности в общественном воспитании / К. Д. Ушинский // Педагог. соч. : в 6 т. – М. : Педагогика, 1988.
Т. 1. – 414 с.
12. Макаренко А. С. Виховне значення дитячої літератури / А. С. Макаренко // Твори : в 7 т. – К. : Рад. школа, 1995.
Т. 7. – 1995. – 575 с.
13. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1976.
Т. 4. – 1976. – 640 с.
14. Ващенко Г. Виховний ідеал / Г. Ващенко. – Полтава : Ред. газети "Полтавський вісник", 1994. – 191 с.
15. Воропай О. Звичаї нашого народу : етнографічний нарис / О. Воропай. – К. : Оберіг, 1993. – 589 с.
16. Булашев Г. О. Український народ (У своїх легендах, релігійних поглядах і віруваннях) / Г. О. Булашев. – К. : Довіра, 1993. – 414 с.
17. Мартинюк І. В. Національне виховання. Теорія і методологія : метод. посіб. / І. В. Мартинюк. – К. : ІСДО, 1955. – 160 с.
18. Біблія. – К. : Біблійні товариства, 1990. – 856 с.

ВІД ОБСЛУГОВУВАННЯ – ДО СЛУЖІННЯ

До 170-річчя побутування колекції князя

О. Г. Кушельова-Безбородька

*"... рятувати від знищення, се далеко ще не та задача,
яку самі собі ставимо за мету в праці.
Не хочемо бути сторожами гробів;
хочемо радше бути свідками відродження".*

Митрополит А. Шептицький

Переважна більшість музеїв сучасності – це "живі організми", що миттєво реагують на запити та проблеми часу. Діяльність музейних установ давно вже вийшла за рамки збирання, зберігання, вивчення та експонування матеріальних і духовних цінностей минулих поколінь. Функції сучасних музеїв широкі та складні, а форми діяльності різноманітні.

Музейна справа в Україні ХХ – поч. ХХІ століття розвивалася в дуже нелегких суспільно-політичних умовах: відсутність держави, війни, репресії, довгий період тотального ідеологічного контролю. Тому за своєю якісною характеристикою та щільністю український музейний простір неоднорідний.

Поряд із науковими та культурно-освітніми функціями музеїв сьогодення висуває на перший план суспільну функцію, яка багатьма дослідниками вважається основною. Суспільна функція та місія музеїв України – в служінні суспільству та його розвитку таким чином, щоб формувалася відповідальність кожного за майбутнє. Робота працівників музеїв у цьому напрямку реалізується в першу чергу через професійність, зокрема через якісні презентації зібраних, збережених, досліджених цінностей та знань. Професіоналізація музейної діяльності – ось, на наш погляд, гасло, під яким мають відбуватися зміни у сфері сучасного українського музеєзнавства.

Звичайно, специфічною ознакою музею як такого є його певна консервативність. Та коли говорять про неї, забувають про іншу важливу функцію музейної галузі – не лише зберігати, а й пояснювати наш спадок наступним поколінням. І саме в інтерпретації, трактуванні різноманітних музейних колекцій ми вбачаємо місце для інновацій. Не дарма останнім часом усе частіше з'являється в публікаціях нове словосполучення "динамічний музей". Сьогодні музеї шукають таку мову, яка б протистояла "віртуальній реальності екранної культури". Сучасні експозиції використовують не мову "імперативної дидактики", а творять скоріше контекст для інтерпретацій, зрозумілих різним групам відвідувачів.

Музейні традиції Ніжинського вишу сягають 1909 року, коли у зв'язку зі 100-літнім ювілеєм від дня народження Миколи Гоголя була створена Гоголівська кімната як початкова форма майбутнього музею. Ініціаторами її створення були професори Ніжинського історико-філологічного інституту М. Н. Сперанський, В. І. Резанов, П. О. Заблоцький. У такому статусі музейна установа існувала до 60-х років ХХ ст.

1928 року в Ніжин повернувся після навчання в Інституті мовознавства та матеріальної культури при Ленінградському університеті за направленням Вченої ради нашого вишу Іван Спаський. Він брав активну участь у складанні та впорядкуванні колекції Окружного історичного музею. А згодом став його першим штатним завідувачем. Відкриття співпало з періодом "українізації" і стало видатним явищем у духовному житті Ніжина. В основу експозиції було покладено унікальну нумізматичну колекцію, збірку картин з Ліцею князя Безбородька, зібрання унікальних рукописів М. Гоголя.

У січні 1934 року за сфабрикованим безглуздим доносом заарештували 30-літнього вченого Івана Спаського, який вже працював у відділі нумізматики Державного Ермітажу в Ленінграді. Цього ж року за наказом наркома освіти УРСР В. Затонського закрили Ніжинський окружний музей. Його колекції пограбували або ж розпорозили, бо вважали їх "насиченими націоналістичною та шовіністичною пропагандою".

1971 року Іван Спаський разом із донькою Ладю Вуїч відвідав Ніжин, побував і в рідних пенатах, де навчався і працював, залишивши про це зворушливий автограф у книзі почесних відвідувачів. 2009 року рішенням сесії міської ради його ім'я присвоєно Ніжинському краєзнавчому музею.

1964 року, відповідаючи на запити тогочасного суспільства та навчального закладу, Гоголівську кімнату перетворили на музей. 7 липня 1967 року Колегія Міністерства культури УРСР присвоїла йому звання Народного музею. До 2002 року в ньому відбувався процес збереження, збирання та дослідження експонатів з історії вищого навчального закладу в Ніжині та першоджерел, що стосувалися особи Миколи Гоголя.

2002 року виокремилися музей Миколи Гоголя та музей історії Ніжинської вищої школи. Реорганізація музею історії Ніжинської вищої школи тривала до 2005 року. Протягом цього часу працювала робоча творча група, яка опікувалася реконструкцією трьох залів, присвячених двохсотлітній історії вишу. До її складу входили: завідувач кафедри світової літератури та історії культури професор Г. В. Самойленко, декан фізико-математичного факультету доцент В. О. Аніщенко, викладач факультету іноземних мов доцент О. І. Близнюк, декан філологічного факультету доцент О. В. Забарний, проректор з науково-педагогічної та виховної роботи доцент С. В. Зінченко, декан факультету іноземних мов доцент С. В. Тезікова, працівники музею Н. І. Корінь, Г. С. Парубець. Вони провели велику науково-дослідну роботу з пошуку, відновлення, збереження та систематизації експонатів, що охоплювали історичний період із 1805 року (року заснування навчального закладу) до наших днів. Протягом 2009–2012 років директор музейного комплексу В. І. Скороход здійснила повну паспортизацію музеїв та офіційну реєстрацію їх при навчальному закладі, що перебуває у сфері управління Міністерства освіти і науки, молоді та спорту (Свідоцтво № 26-122, наказ № 85 від 27.02.2012).

Історія надходження до Ніжина основної частини полотен, що формують сучасну картинну галерею університету, починається 1845 року, коли від імені попечителя О. Г. Кушельова-Безбородька було подаровано 175 картин західноєвропейського живопису, які знаходилися в коридорах та аудиторіях юридичного ліцею з метою розвитку естетичних смаків гімназистів. Пізніше граф Г. О. Кушельов-Безбородько поповнює колекцію, подаровану батьком, портретами М. Гоголя, Н. Кукольника, Є. Гребінки. Про історію побутування колекції в ХХ ст. розповідає завідувач кафедри світової літератури та історії культури професор Г. В. Самойленко в монографії "Ніжинська вища школа. Сторінки історії".

Сьогодні картинна галерея університету – це унікальна складова музейного комплексу, окраса вишу та міста. Її відвідувачі мають можливість безпосередньо ознайомитися з мистецтвом XVI–XVIII ст., що знайшло своє втілення в живописних полотнах представників різних художніх шкіл: флорентійської, римської (Цезар Арпіно, Роза-ді-Тиволи, Рафаель Менгс), венеціанської (копії Тиціана), ломбардської (Кореджо, Рені, Гверчіно), французької (Ф. Буше, П. Міньяр, Вує), іспанської севільської (Е. Мурільйо) та польської. Окреме місце в зібранні галереї належить працям роботи українського художника ХХ ст. – С. Ф. Шишка, який власноруч формував колекцію, добираючи полотна для подарунка вишу таким чином, щоби охопити жанрове, тематичне та хронологічне розмаїття власного творчого доробку. Пейзажі, натюрморти, портрети карпатського, кримського, ніжинського циклів та "Київської сюїти", власником яких є університет, на сьогодні – одна з найбільших державних колекцій праць С. Ф. Шишка.

Картинній галереї університету, що є гордістю не лише вишу, а й міста та регіону, присвячені дослідження в наукових виданнях, статті в популярних журналах та туристичних путівниках. Проте слід відзначити, що колекція, історія її створення та функціонування ще потребують фундаментальних наукових досліджень історіографів, джерелознавців, культурологів, мистецтвознавців.

Маючи глибокі історичні корені, музейний комплекс Ніжинського університету сьогодні намагається відповідати і своєму статусу, й духу часу. Ми не лише зберігаємо та вивчаємо сталі музейні колекції, а працюємо над створенням динамічної музейної атмосфери, яка б давала можливість для багатьох інтерпретацій, що обумовлені різними запитамі відвідувачів, їхніми цілями та завданнями. Працівники музею працюють над виробленням стратегії розвитку, яка б у майбутньому давала можливість музейному комплексу й надалі залишатися важливою складовою історико-культурного обличчя навчального закладу. Хоча існують такі напрямки роботи комплексу, які потребують подальшого глибшого розвитку. Так, можливе активніше залучення фондів музеїв та галереї до сфери наукових інтересів студентів, аспірантів та викладачів навчальних закладів регіону. В планах роботи комплексу також оптимальне використання музейного аудиторного фонду в навчальному процесі не лише фахових (філологічного, факультету культури та мистецтв), а й інших факультетів. Наприклад, можливе проведення деяких елементів роботи психологічної служби, що створюється в університеті, на базі картинної галереї. Тобто науковий, соціокультурний, виставковий потенціал музейного комплексу вишу ще не повністю розкрито і потребує розвитку та нових досліджень.

Напередодні 205-річчя з дня народження Аполлона Мокрицького автор цих рядків разом із завідувачем відділу обслуговування бібліотеки Галиною Осіповою зробили презентацію його творчості в картинній галереї. Біля портрета Євгена Гребінки художника Мокрицького студенти розповідали про життєвий і творчий шлях нашого відомого випускника.

Події нашого сьогодні, свідками яких ми є, ще раз продемонстрували відсутність історичної пам'яті, з одного боку, та, як не парадоксально, потужний сплеск духовних сил, з іншого. За такої ситуації максимально актуальною є та сама суспільна функція музею, про яку ми говорили вище. На наш погляд, лише усвідомлення особистої відповідальності перед майбутніми поколіннями у збереженні та об'єктивному трактуванні історичного та культурного спадку є запорукою нашого існування як нації та гармонійного розвитку українського суспільства й держави. Таку думку підтверджують відгуки відомих постатей, які в різні часи відвідали наш музейний комплекс.

"Музей – это для меня не только институт сохраняющий реликвии. Это для меня свидетельство высокой культуры современника. Как часто от тех людей, или от того человека, который является хранителем музея, зависит тот дух благоговения, который обязан "витать" в музеях.

Поэтому прежде всего спасибо Антонине Николаевне Гулак. Очень счастлив, что побывал здесь. Мстислав Ростропович. 27/VI/72".

* * * * *

"Музей гарний, і все тут добре і дбайливо влаштовано, та тільки дух Гоголя не вміщається ні в яких музеях! Мимоволі хочеться вирватися за ці стіни, як вирвався колись геній Гоголя. Добре, що Ніжин дав йому волю, дяка Ніжину, який пам'ятає і шанує високо свого найбільшого учня. Уклін цій землі. П. Загребельний. 4 квітня 1983 р."

* * * * *

"Я зворушений тим із якою любов'ю і щедрістю уславлення університет Миколи Гоголя вшановує пам'ять свого 200-літнього випускника, патрона, а головне – геніального художника і мислителя. Слава Миколі Гоголю!

Микола Жулинський, директор Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, академік НАН України. 10 квітня 2009 року".

РОЗМОВЛЯЄМО Й ЧИТАЄМО УКРАЇНСЬКОЮ

Навчальний посібник. – Київ : Просвіта, 1998.

Пропонований розмовник – посібник для формування навичок усної монологічної та діалогічної мови. Для учнів, які не вивчали української мови, а також для всіх бажаючих самостійно вивчати українську мову.

Продовження. Початок у № 2, 2013 р., № 2, 2014 р.

Покупки. В гастрономе	Покупки (Купівля). У гастрономі
Продавец, продавщица. Платить в кассу. Чек. Витрина. Делать покупки. Взвешивать. Расфасованные товары. Сдача. Самообслуживание. В гастрономическом отделе продаются различные сорта колбасы и сосисок. Взвесьте, пожалуйста, полкилограмма колбасы "Русановская" и триста граммов сосисок. Сколько все это стоит? Посчитайте, пожалуйста. Платить вам или в кассу? Вот чек. Спасибо. В молочном отделе широкий выбор молочных продуктов. Здесь продаются масло, сметана, творог, молоко (в бутылках, пакетах), кефир, сливки, ряжанка. У вас есть молоко в бутылках? Сколько стоит пакет молока? Я хотел бы купить двести граммов масла, триста граммов творога и две бутылки сливок. Сколько все это будет стоить? В бакалейном отделе можно купить сахар, чай, муку, различные крупы, подсолнечное масло, соль, кофе, мясные и рыбные консервы. Дайте мне, пожалуйста, пачку чая, два килограмма муки и бутылку подсолнечного масла. В кондитерском отделе можно купить конфеты, шоколад, печенье, пирожные. Белый и черный хлеб, булочки, сдоба, бублики продаются в хлебном отделе (магазине). Буханка хлеба. В магазине есть отдел, где продают мясо и птицу (мясной отдел). Свинина. Говядина. Телятина. Баранина. Куры. Утки. Гуси. Индюки. В овощном магазине продаются фрукты и овощи. Какие фрукты есть в магазине?	Продавец, продавщица. Платить в кассу. Чек. Витрина. Робити покупки. Зважувати. Розфасовані товари. Здача. Самообслуговування. У гастрономічному відділі продаються різні сорти ковбас і сосисок. Зважте, будь ласка, півкілограма ковбаси "Русанівська" і триста грамів сосисок. Скільки все це коштує? Підрахуйте, будь ласка. Платити вам чи в кассу? Ось чек. Дякую. У молочному відділі широкий вибір молочних продуктів. Тут продаються масло, сметана, сир, молоко (в пляшках, пакетах), кефір, вершки, ряжанка. У вас є молоко в пляшках? Скільки коштує пакет молока? Я хотів би купити двісті грамів масла, триста грамів сиру і дві пляшки вершків. Скільки все це буде коштувати? У бакалійному відділі можна купити цукор, чай, борошно, різні крупы, олію, сіль, каву, м'ясні і рибні консерви. Дайте мені, будь ласка, пачку чаю, два кілограми борошна і пляшку олії. У кондитерському відділі можна купити цукерки, шоколад, печиво, тістечка. Білий і чорний хліб, булочки, здоба, бублики продаються у хлібному відділі (магазині). Хлібина, паляниця. У магазині є відділ, де продають м'ясо і птицю (м'ясний відділ). Свинина. Яловичина. Телятина. Баранина. Кури. Качки. Гуси. Індики. У овочевому магазині продаються фрукти і овочі. Які фрукти є в магазині?

В магазине есть большой выбор фруктов:
яблоки, груши, сливы, абрикосы, виноград,
вишни, черешни.
Различные овощи можно купить в этом магазине.
Картофель.
Капуста.
Лук.
Морковь.
Свекла.
Горох.
Огурцы.
Редиска.
Помидоры.
Баклажаны.
Перец.
Кабачки.
Фасоль.
Арбузы.
Дыни.
Тыква.

В универмаге

В каком отделе можно приобрести...?
Покажите мне, пожалуйста...
Я хотел бы купить...
Сколько это стоит?
Можно померять?
Это не мой размер.
Заверните, пожалуйста.
Дайте мне другое, на размер больше.
Пальто.
Платье.
Блузка.
Плащ.
Костюм.
Юбка.
Пиджак.
Брюки.
Халат.
Куртка.
Рубашка.
Ботинки.
Сапоги.
Босоножки.
Туфли.
Шляпа.
Соломенная шляпа.
Меховая шапка.
Берет.
Платок, косынка.
Ткань.
Лента.
Перчатки.
Шарф.
Чулки.
Носки.
Галстук.
Ремень.
Нитки.
Сумка.
Какие отделы есть в вашем центральном универмаге?
В нашем универмаге есть отделы: готовая

У магазині є великий вибір фруктів: яблука,
груші, сливи, абрикоси, виноград, вишні,
черешні.
Різні овочі можна купити у цьому магазині.
Картопля.
Капуста.
Цибуля.
Морква.
Буряки.
Горох.
Огірки.
Редиска.
Помідори.
Баклажани.
Перець.
Кабачки.
Квасоля.
Кавуни.
Дині.
Гарбузи.

В универмазі

У якому відділі можна придбати...?
Покажіть мені, будь ласка...
Я хотів би купити...
Скільки це коштує?
Можна приміряти?
Це не мій розмір.
Загорніть, будь ласка.
Дайте мені інше, на розмір більше.
Пальто.
Сукня.
Блузка.
Плащ.
Костюм.
Спідниця.
Піджак.
Штани.
Халат.
Куртка.
Сорочка.
Черевики.
Чоботи.
Босоніжки.
Туфлі.
Капелюх.
Солом'яний капелюх.
Хутряна шапка.
Берет.
Хустка, косинка.
Тканина.
Стрічка.
Рукавички.
Шарф.
Панчохи.
Шкарпетки.
Краватка.
Ремінь, пасок.
Нитки.
Сумка.
Які відділи є у вашому центральному универмазі?
У нашому универмазі є відділи: готовий одяг,

<p>одежда, головные уборы, галантерея, парфюмерия, ткани, белье, игрушки, спортивные товары, хозяйственные товары. Какой размер одежды вы носите? Я ношу сорок восьмой размер одежды. В каком отделе можно купить пальто? Пальто можно купить в отделе готовой одежды. Как мне в этом пальто? Как раз. Чудесно. Оно немного мало (тесно, слишком длинное). Сколько стоит такая сумочка? Вам нравится наш универмаг? Не очень, много людей, всюду очереди. Этот универмаг мне очень нравится, удобно размещены отделы. У вас есть пластинки с записями симфонической музыки? Есть, конечно.</p>	<p>головні убори, галантерея, парфюмерія, тканини, білизна, іграшки, спортивні товари, господарчі товари. Який розмір одягу ви носите? Я ношу сорок восьмий розмір одягу. У якому відділі можна купити пальто? Пальто можна купити у відділі готового одягу. Як мені в цьому пальті? Якраз. Чудово. Воно трохи малувате (тіснувате, занадто довге). Скільки коштує така сумочка? Вам подобається наш універмаг? Не дуже, багато людей, всюди черги. Цей універмаг мені дуже подобається, зручно розташовані відділи. У вас є платівки із записами симфонічної музики? Є, звичайно.</p>
--	--

Речевой образец

- Якого розміру голубий костюм?
- Сорок восьмого розміру.
- Покажіть мені, будь ласка.
- Ви собі хочете купити? Він на вас буде великий.
- А менші розміри є?
- Є, тільки зеленого кольору.
- Можна приміряти?
- Будь ласка.
- Мені підходить. Я куплю цей костюм. Випишіть чек.
- Будь ласка.

Почта. Телефон	Пошта. Телефон
<p>Я хотел бы послать телеграмму. Вот возьмите бланк. Я хочу купить поздравительные открытки, конверты, марки. Дайте мне, пожалуйста, конверт с маркой. Скажите, пожалуйста, как отослать письмо авиапочтой? Сколько стоят эти две открытки? В этом окне принимают заказные письма, письма до востребования, посылаются телеграммы, получают посылки, бандероли. Мне нужно отослать посылку. Вот ваша квитанция. Я хотел бы послать денежный перевод телеграфом. Заполните бланк. Скажите, пожалуйста, у вас можно послать телеграмму? У вас можно купить две открытки? Сколько стоит эта поздравительная открытка? Скажите, у вас можно заплатить за пользование телефоном? Где ближайший телефон-автомат? Мне нужно срочно позвонить к знакомому. Я не знаю номера его телефона.</p>	<p>Я хотів би послати телеграму. Ось візьміть бланк. Я хочу купити вітальні листівки, конверти, марки. Дайте мені, будь ласка, конверт з маркою. Скажіть, будь ласка, як відіслати лист авіапоштою? Скільки коштують ці дві листівки? У цьому вікні приймають замовні листи, листи до запитання, надсилають телеграми, одержують посылки, бандеролі. Мені треба відіслати посылку. Ось ваша квитанція. Я хотів би послати грошовий переказ телеграфом. Заповніть бланк. Скажіть, будь ласка, у вас можна послати телеграму? У вас можна купити дві листівки? Скільки коштує ця вітальна листівка? Скажіть, у вас можна заплатити за користування телефоном? Де найближчий телефон-автомат? Мені треба терміново подзвонити до знайомого. Я не знаю номера його телефону.</p>

<p>У него есть домашний телефон? Посмотрите в телефонную книгу. Позвоните в справочное бюро. Вас просят к телефону. Я позвоню вам минут через десять. Я буду ждать вашего звонка. Телефон не работает. Не отвечают. Занято. Нас разъединили. Слушаю вас. Я вас плохо слышу. Перезвоните, пожалуйста. Попросите, пожалуйста, Андрея к телефону. Как мне узнать, какой номер телефона у знакомого? Дайте мне, пожалуйста, ваш домашний номер телефона. Какой ваш рабочий номер телефона?</p>	<p>У нього є домашній телефон? Подивіться у телефонну книжку. Подзвоніть у довідкове бюро. Вас просять до телефону. Я подзвоню вам хвилин через десять. Я чекатиму вашого дзвінка. Телефон не працює. Не відповідають. Зайнято. Нас роз'єднали. Слухаю вас. Я вас погано чую. Передзвоніть, будь ласка. Попросіть, будь ласка, Андрія до телефону. Як мені дізнатися, який номер телефону у знайомого? Дайте мені, будь ласка, ваш домашній номер телефону. Який ваш робочий номер телефону?</p>
--	--

Речевые образцы

I.

- Алло!
- Добрый день, це дзвонить Андрій. Покличте, будь ласка, Ніну до телефону.
- На жаль, її зараз немає. Може, щось передати?
- Ні, дякую. Я подзвоню пізніше, якщо можна.
- Будь ласка.

II.

- Я хочу замовити телефонну розмову з селом Лужани Кіцманського району Чернівецької області.
- У цьому селі є поштове відділення?
- Так, звичайно. Скажіть, чи довго доведеться чекати?
- Взагалі, протягом години, але, можливо, дадуть і раніше.
- Дякую.

Дом. Квартира	Дім. Квартира
<p>На какой улице вы живете? В каком доме? Я живу на улице И. Франко. Я живу в пятиэтажном (девятиэтажном) доме.</p> <p>В каком городе вы живете? Какой ваш адрес? Вы живете в общежитии, дома или снимаете комнату? Я занимаю четырехкомнатную квартиру со всеми удобствами на четвертом этаже пятиэтажного дома. Сколько комнат в вашей квартире? На каком этаже ваша квартира? У вас есть балкон? Наша квартира на первом этаже. Окна всех комнат нашей квартиры выходят на юг. Квартира очень солнечная, светлая. У нас три комнаты, большой коридор, кухня – светлая, просторная, два балкона-лоджии, антресоли, ванная, облицованная голубой плиткой, небольшая прихожая. Паркетный пол. Самая большая комната – гостиная. В гостиной стоят стол со стульями, два кресла, диван, телевизор, пианино.</p>	<p>На якій вулиці ви живете? У якому будинку? Я живу на вулиці І. Франка. Я живу в п'ятиповерховому (дев'ятиповерховому) будинку. У якому місті ви живете? Яка ваша адреса? Ви живете в гуртожитку, вдома чи наймаєте кімнату? Я займаю чотирикімнатну квартиру з усіма вигодами на четвертому поверсі п'ятиповерхового будинку. Скільки кімнат у вашій квартирі? На якому поверсі ваша квартира? У вас є балкон? Наша квартира на першому поверсі. Вікна всіх кімнат нашої квартири виходять на південь. Квартира дуже сонячна, світла. У нас три кімнати, великий коридор, кухня – світла, простора, два балкони-лоджії, антресолі, ванна, облицьована блакитною плиткою, невеликий передпокій. Паркетна підлога. Найбільша кімната – вітальня. У вітальні стоять стіл із стільцями, два крісла, диван, телевизор, піаніно.</p>

На полу лежит ковер.
Возле окна (стены) стоит письменный стол.
Между окнами на специальном небольшом столике стоят телевизор и видеоманитофон.
Телевизор и видеоманитофон размещены очень удачно. Справа возле стены стоит буфет.
В буфете на полках стоят чайный (кофейный) и столовый сервизы, набор хрустальных фужеров.
Две комнаты напротив гостиной небольшие, но уютные.
Окна спальни выходят в парк.
В спальне стоят две кровати, два шкафа и туалетный столик.
На кроватях большие мягкие подушки, пушистые одеяла, красивые покрывала.
На стене возле кровати висит ковер.
На подоконнике стоят чудесные горшки с цветами.
На стене висят две акварели.
На окне висит легкая и красивая тюль.
У нас большая и светлая кухня.
На столе лежат безупречно выглаженная скатерть и накрахмаленные салфетки.
Вся наша семья обедает на кухне.
В шкафу находится вся кухонная посуда: кастрюли, сковородки, чайник, тарелки, ложки, вилки, ножи, чашки, блюдца, миски. Каждый из членов нашей семьи имеет определенные домашние обязанности.
Как вы помогаете матери в домашней работе?
Каждую субботу вся наша семья убирает квартиру.
Я вытираю пыль, вешаю постиранное белье, поливаю цветы.
Отец чистит ковры пылесосом, моет пол.
Мама стирает белье, делает покупки, готовит еду.
А что делает ваш брат?
Какие домашние обязанности у вашей сестры?
Брат помогает отцу чистить ковры.
Брат должен поддерживать в порядке все электроприборы.
Сестра накрывает на стол, моет посуду.
Почему такой беспорядок в твоей комнате?
Я не успела убрать.
Не беспокойся, мама, я быстро застелю кровать, подмету пол и протру его влажной тряпкой, вытру пыль, сложу книги.
Перед теми, кто вселяется в новые дома, возникают проблемы, как лучше оборудовать свои квартиры.
В последние годы улучшились типовые проекты жилых домов.
Квартиры, созданные по новым проектам, хорошо распланированы, имеют все современные удобства, многие оборудованы встроенной мебелью.
Основное требование гигиены жилища – соблюдение чистоты и порядка.
Важно, чтобы воздух в квартире был максимально чистым и свежим, тогда меньше будет возможностей для проникновения болезнетворных микробов.

На підлозі лежить килим.
Біля вікна (стіни) стоїть письмовий стіл.
Між вікнами на спеціальному невеликому столику стоять телевизор і відеоманітофон.
Телевізор і відеоманітофон розміщені дуже вдало. Праворуч біля стіни стоїть буфет.
У буфеті на полицках стоять чайний (кавовий) і столовий сервізи, набір кришталевих фужерів.
Дві кімнати напроти вітальні невеликі, але затишні.
Вікна спальні виходять у парк.
У спальні стоять два ліжка, дві шафи і туалетний столик.
На ліжках великі м'які подушки, пухнасті ковдри, красиві покривала.
На стіні біля ліжок висить килим.
На підвіконні стоять чудові горщики з квітами.
На стіні висять дві акварелі.
На вікні висить легкий і красивий тюль.
У нас велика і світла кухня.
На столі лежать бездоганно випрасувана скатертина і накрахмалені серветки.
Вся наша сім'я обідає на кухні.
У шафі знаходиться весь кухонний посуд: каструлі, сковорідки, чайник, тарілки, ложки, виделки, ножі, чашки, блюдця, миски. Кожен із членів нашої сім'ї має певні домашні обов'язки.
Як ви допомагаєте матері у домашній роботі?
Щосуботи вся наша сім'я прибирає квартиру.
Я витираю пил, вішаю випрану білизну, поливаю квіти.
Батько чистить килими пылесосом, миє підлогу.
Мама пере білизну, робить покупки, готує їжу.
А що робить ваш брат?
Які домашні обов'язки у вашої сестри?
Брат допомагає батькові чистити килими.
Брат повинен підтримувати в порядку всі електроприлади.
Сестра накриває на стіл, миє посуд.
Чому таке безладдя у твоїй кімнаті?
Я не встигла прибрати.
Не турбуйся, мамо, я швидко застелю ліжко, підмету підлогу і протру її вологою ганчіркою, витру пил, поскладаю книжки.
Перед тими, хто вселяється у нові будинки, виникають проблеми, як краще обладнати свої квартири.
В останні роки поліпшились типові проекти житлових будинків.
Квартири, створені за новими проектами, добре розплановані, мають всі сучасні зручності, багато які обладнані вбудованими меблями.
Основні вимоги гігієни житла – дотримання чистоти і порядку.
Важливо, щоб повітря у квартирі було максимально чистим і свіжим, тоді менше буде можливостей для проникнення хвороботворних микробів.

Первый способ сохранить в помещении хороший воздух – проветривание.

Гигиенисты считают, что частое и полное проветривание в три-пять раз уменьшает количество микроорганизмов, содержащихся в пыли, которая скапливается в помещении. Очень ухудшается воздух в помещении от табачного дыма, который в равной степени вреден и курильщику, и тому, кто находится с ним в одной комнате.

Среди домашних работ одна из основных – уборка.

Уборку в квартире необходимо проводить ежедневно, и она значительно оздоравливает воздух жилища.

Лучше всего чистить мягкую мебель, ковры, дорожки пылесосом, вытирать пыль увлажненной тканью.

Комнатные растения не только украшают квартиру, но и значительно оздоравливают воздух. Комнатные растения можно поставить у окна, повесить в вазах или разместить на подставках. В стеллажных стенках предусмотрены места для телевизора, радиоприемника, декоративных ваз. Очень удобна встроенная мебель.

Встроенный шкаф намного вместительнее обычного.

Уборка нашей квартиры начинается с лоджии. Потолок протирают щеткой, навязав на нее чистую сухую тряпку.

Ковер можно очистить, если рассыпать по нему влажный после заварки чай и затем смести чай веником.

Зимой хорошо чистить ковры во дворе снегом. Полки с книгами в квартире – активный элемент интерьера.

Часто в небольших квартирах предпочитают максимально объединять книги в одном большом универсальном стеллаже.

На книжных полках, в книгах скапливается много пыли. Это ухудшает гигиеническое состояние жилого помещения. Поэтому, убирая в квартире, необходимо периодически приводить в порядок и книги.

Расположение мебели и оборудования на кухне должно быть удобным для разделки продуктов, их мытья и подачи на стол.

На нашей кухне холодильник, мойка, рабочий стол-шкаф, газовая плита размещены в одном ряду.

На холодильнике стоит контейнер для хранения хлеба.

В столе-шкафу с мойкой стоит ведро для твердых отходов. Там же хранятся средства для мытья и чистки раковин, посуды.

В рабочем столе на кухне размещены ложки, вилки, ножи.

Над рабочим столом и мойкой размещены навесные шкафчики.

На крючках навесного шкафчика висят кухонные наборы и мелкие предметы кухонной посуды. Это создает удобства для хозяйки, придает кухне рабочий и одновременно нарядный вид.

Перший спосіб зберегти у приміщенні хороше повітря – провітрювання.

Гігієністи вважають, що часте і повне провітрювання у три-п'ять разів зменшує кількість мікроорганізмів, які містяться у поросі, що накопичується у приміщенні.

Дуже погіршується повітря у приміщенні від тютюнового диму, який однаково шкідливий і для курця, і для того, хто перебуває з ним у одній кімнаті.

Серед домашніх робіт одна з основних – прибирання.

Прибирання у квартирі необхідно проводити щоденно, і воно значно оздоровляє повітря житла.

Найкраще чистити м'які меблі, килими, доріжки пилососом, витирати пил вологою тканиною.

Кімнатні рослини не тільки прикрашають квартиру, але й значно оздоравливають повітря.

Кімнатні рослини можна поставити біля вікна, підвесити у вазах або розмістити на підставках. У стелажних стінках передбачені місця для телевизора, радіоприймача, декоративних ваз. Дуже зручні вбудовані меблі.

Вбудована шафа набагато місткіша від звичайної.

Прибирання нашої квартири починається із лоджії. Стелю протирають щіткою, прив'язавши на неї чисту суху ганчірку.

Килим можна вичистити, якщо розсипати на ньому вологий після заварки чай і потім змести цей чай веником.

Взимку добре чистити килими у дворі снігом.

Полиці з книгами у квартирі – активний елемент інтер'єру.

Часто у невеликих квартирах віддають перевагу тому, щоб максимально об'єднувати книги в одному великому універсальному стелажі.

На книжкових полицях, у книгах збирається багато порохи. Це погіршує гігієнічний стан житлового приміщення. Тому, прибираючи у квартирі, необхідно періодично приводити лад і в книгах.

Розташування меблів і обладнання на кухні повинно бути зручним для обробки продуктів, їх миття і подачі на стіл.

На нашій кухні холодильник, мийка, робочий стіл-шкаф, газова плита розміщені в одному ряду.

На холодильнику стоїть контейнер для зберігання хліба.

У столі-шкафі з мийкою стоїть відро для твердих відходів. Там же зберігаються засоби для миття і чистки раковин, посуду.

У робочому столі на кухні розміщені ложки, виделки, ножі.

Над робочим столом і мийкою розміщені навесні шафки.

На гачках навесної шафки висять кухонні набори і дрібні предмети кухонного посуду. Це створює зручності для господарки, надає кухні робочого і водночас ошатного вигляду.

<p>Какой инструмент необходимо иметь в доме? Прежде всего необходимо иметь в доме молоток. Клещи подразделяют на острогубцы, плоскогубцы и пассатижи. При домашних работах особенно часто употребляются плоскогубцы. Но стоит приобрести и острогубцы и пассатижи. Необходимо иметь также и одну-две отвертки для различного размера винтов и шурупов. Не забудьте о дрели. Более универсальна – винтовая дрель. Если протекает кран или бачок в туалете, не обойтись без разводного ключа. Пила и ножовка – основной режущий инструмент для домашних работ по дереву. Удобно хранить инструменты в стенном шкафу на внутренней стороне дверцы.</p>	<p>Який інструмент необхідно мати у домі? Перш за все необхідно мати у домі молоток. Кліщі розділяють на острогубці, плоскогубці і пасатижі. Під час домашніх робіт особливо часто використовуються плоскогубці. Проте потрібно придбати і острогубці та пасатижі. Необхідно мати також і одну-дві викрутки для різних розмірів гвинтів і шурупів. Не забудьте про дріль. Найбільш універсальний – гвинтовий дріль. Якщо протікає кран або бачок в туалеті, не обійтись без розвідного ключа. Пилка і ножівка – основний різальний інструмент для домашніх робіт по дереву. Зручно зберігати інструменти у стінній шафі на внутрішньому боці дверцят.</p>
---	---

Речевой образец

- На якому поверсі ваша квартира?
- На п'ятому поверсі дев'ятиповерхового будинку.
- Скільки кімнат у вашій квартирі?
- У нас трикімнатна квартира.
- Подобається вам ваша квартира?
- Дуже. Великі світлі кімнати, дві лоджії, просторий передпокій. Правда, хотілося б, щоб кухня була більшою.
- Ви допомагаєте матері в домашній роботі?
- Звичайно. Я мию посуд, поливаю квіти, чищу акваріум, допомагаю мамі готувати обід.

Семья	Сім'я
<p>У вас большая семья? У нас большая и дружная семья. Моя семья небольшая: я, мама и отец. Сколько человек в вашей семье? Пятеро. У меня есть мать, отец, сестра и бабушка. Моя мама, Людмила Андреевна, работает врачом. Я ее очень люблю. Она добрая, ласковая и очень красивая. Мой отец, Андрей Николаевич, – тракторист. Он трудолюбив и его уважают на работе. Отец часто помогает мне делать уроки. Моя сестра, Маринка, младше меня на два года. Она ходит в третий класс. Моя бабушка, Ольга Александровна, работала портнихой, а сейчас на заслуженном отдыхе. Сколько вам лет? Мне восемнадцать лет. Когда вы родились? Я родился четырнадцатого января тысяча девятьсот семидесятого года. Сколько лет вашему брату? Моему брату двадцать четыре года. Откуда вы родом? Где вы родились? Галина – ваша родственница? Да, она моя двоюродная сестра (племянница, тетка).</p>	<p>Чи велика у вас сім'я? У нас велика і дружна сім'я. Моя сім'я невелика: я, мама і батько. Скільки осіб у вашій сім'ї? П'ять. У мене є мати, батько, сестра і бабуся. Моя мама, Людмила Андріївна, працює лікарем. Я її дуже люблю. Вона добра, ласкава і дуже красива. Мій батько, Андрій Миколайович, – тракторист. Він працьовитий і його поважають на роботі. Батько часто допомагає мені готувати уроки. Моя сестра, Маринка, молодша від мене на два роки. Вона ходить у третій клас. Моя бабуся, Ольга Олександрівна, працювала кравчиною, а тепер на заслуженому відпочинку. Скільки вам років? Мені вісімнадцять років. Коли ви народились? Я народився чотирнадцятого січня тисяча дев'ятсот сімдесятого року. Скільки років вашому братові? Моему брату двадцять чотири роки. Звідки ви родом? Де ви народилися? Галина – ваша родичка? Так, вона моя двоюрідна сестра (племінниця, тітка).</p>

Речевые образцы

I.

Ось і гості прийшли. Мама накриває стіл білою скатертиною. Ніна подумала: це ж і бабуся за стіл сяде. А в неї ж руки тремтять. Подруги сміятимуться. Розкажуть потім у школі: у Ніниної бабусі руки тремтять.

Ніна тихенько сказала мамі:

– Мамо, хай бабуся сьогодні за стіл не сідає.

– Чому? – здивувалась мати.

– У неї руки тремтять. Капає на стіл...

Мама зблідла. Не сказавши ні слова, вона зняла зі столу білу скатерть і сховала її в шафу. Мама довго сиділа мовчки, потім сказала:

– У нас сьогодні бабуся хвора. Тому іменинної обіду не буде. Поздоровляю, Ніно, тебе з днем народження. Моє тобі побажання: будь справжньою людиною (*В. Сухомлинський*).

II.

– Як тебе звати?

– Мене звати Марина.

– Скільки тобі років?

– Дванадцять.

– У якому класі ти навчаєшся?

– У сьомому класі.

– У тебе є брати чи сестри?

– Є старша сестричка.

– Твоя сестра навчається чи працює?

– Вона навчається в одинадцятому класі.

Профессия. Работа

Кто вы по профессии?

Какая у вас профессия?

Кем вы работаете?

Что вы умеете делать?

Кем вы можете работать?

Что вы будете делать после окончания школы?

Где можно получить производственную профессию?

Кем вы хотите стать?

Он не может справиться с этой работой.

У него нет практики (опыта).

Я работаю учителем.

Это чудесная профессия, не так ли?

Это очень сложная и ответственная профессия.

Я могу работать токарем (каменщиком, механиком).

Он работает в колхозе (на фабрике, на заводе, на железной дороге, на шахте, в школе, в институте, на стройке).

Я буду работать и заочно учиться.

Я инженер, а моя жена – учительница.

Я слесарь. Работаю на обувной фабрике.

Ніна – продавщица. Она работает в магазине одежды на нашей улице.

Б. – известный в нашей стране архитектор. Он проектирует прекрасные здания.

Я пока ещё не знаю, кем я стану, когда окончу школу. Мне нравится физика, история, украинский язык.

Отец говорит, что я должен стать физиком. Я хочу поступить в университет.

Ш. хороший врач? Да, он очень хороший стоматолог. Он работает в самой лучшей больнице города.

Професія. Робота

Хто ви за фахом?

Яка ваша професія?

Ким ви працюєте?

Що ви вмієте робити?

Ким ви можете працювати?

Що ви будете робити після закінчення школи? Де можна здобути виробничу професію?

Ким ви хочете стати?

Він не може упоратися з цією роботою.

У нього нема практики (досвіду).

Я працюю вчителем.

Це чудова професія, чи не так?

Це дуже складна і відповідальна професія.

Я можу працювати токарем (муляром, механіком).

Він працює у колгоспі (на фабриці, на заводі, на залізниці, на шахті, у школі, в інституті, на будівництві).

Я буду працювати і заочно вчитися.

Я інженер, а моя дружина – вчителька.

Я слюсар. Працюю на взуттєвій фабриці.

Ніна – продавець. Вона працює в магазині одягу на нашій вулиці.

Б. – відомий у нашій країні архітектор. Він проектує чудові споруди.

Я поки що не знаю, ким я стану, коли закінчу школу. Мені подобається фізика, історія, українська мова.

Батько говорить, що я повинен стати фізиком. Я хочу вступити до університету.

Ш. хороший лікар? Так, він дуже хороший стоматолог. Він працює в найкращій лікарні міста.

<p>У нас в семье учительская династия. Моя бабушка была учителем, мама – учительница. Я тоже хочу быть учителем.</p> <p>Производственную профессию можно приобрести в профтехучилище.</p> <p>Медицина (сельское хозяйство, архитектура, литература, биология) – это его призвание, не так ли?</p> <p>Безусловно, из него получится хороший врач (агроном, архитектор, литератор, биолог).</p> <p>Он опытный учитель (рабочий, хирург, пилот, сталявар).</p> <p>Теперь я работаю машинисткой (поваром, телефонисткой, продавцом). Ты удовлетворена своей новой работой? Я овладела этой профессией еще в школе.</p>	<p>У нас у сім'ї учительська династія. Моя бабуся була вчителем, мама – вчителька. Я теж хочу бути вчителем.</p> <p>Виробничу професію можна набути в профтехучилищі.</p> <p>Медицина (сільське господарство, архітектура, література, біологія) – це його покликання, чи не так?</p> <p>Безумовно, з нього вийде хороший лікар (агроном, архітектор, літератор, біолог).</p> <p>Він досвідчений учитель (робітник, хірург, пілот, сталявар).</p> <p>Тепер я працюю друкаркою (кухарем, телефоністкою, продавцем). Ти задоволена своєю новою роботою? Я оволоділа цією професією ще у школі.</p>
--	--

Речевой образец**МОЯ МАМА ПАХНЕ ХЛИБОМ**

- Де працює твоя мама?
- А хіба ти не знаєш? Вона ж так пахне ліками. Моя мама – лікар. Захворіє людина – мама вилікує. Без лікаря люди не могли б жити. А твоя мама де працює?
- А хіба ти не знаєш? Вона ж так пахне хлібом. Моя мама – пекар. Вона годує людей. Без хліба не міг би ніхто жити.
- І лікар?
- І лікар не міг би.

(За В. Сухомлинським)

Спорт	Спорт
<p>Какой вид спорта вам нравится?</p> <p>Мне нравится гимнастика (водный спорт, легкая атлетика, катание на коньках, ходьба на лыжах, волейбол, футбол, баскетбол).</p> <p>Вы занимаетесь спортом?</p> <p>Физическая культура продлевает молодость человека.</p> <p>Какие виды легкой атлетики вам нравятся больше всего?</p> <p>Больше всего мне нравится бег (прыжки, метание, спортивная ходьба).</p> <p>Сегодня в нашей стране бильярд становится полноправным видом спорта.</p> <p>Главное преимущество бильярда – его абсолютная демократичность, он доступен всем возрастным уровням, даже людям, перенесшим серьезные физические травмы.</p> <p>Легкая атлетика – бег, прыжки, метание – самый доступный, понятный, исключительно эффективный вид спорта для детей.</p> <p>Участие в городских спортивных соревнованиях.</p> <p>Первый в нашем городе теннисный турнир состоялся в августе этого года.</p> <p>Теннис – один из видов спорта, который был представлен на первых Олимпийских играх (1896 г.).</p> <p>Свое официальное рождение художественная гимнастика ведет с ноября 1947 года, то есть со</p>	<p>Який вид спорту вам подобається?</p> <p>Мені подобається гімнастика (водний спорт, легка атлетика, катання на ковзанах, ходьба на лижах, волейбол, футбол, баскетбол).</p> <p>Ви займаєтесь спортом?</p> <p>Фізична культура продовжує молодість людини.</p> <p>Які види легкої атлетики вам подобаються найбільше?</p> <p>Найбільше мені подобається біг (стрибки, метання, спортивна ходьба).</p> <p>Сьогодні у нашій країні бильярд стає повноправним видом спорту.</p> <p>Головна перевага бильярдну – його абсолютна демократичність, він доступний всім віковим рівням, навіть людям, які зазнали серйозних фізичних травм.</p> <p>Легка атлетика – біг, стрибки, метання – найдоступніший, зрозумілий, надзвичайно ефективний вид спорту для дітей.</p> <p>Участь у міських спортивних змаганнях.</p> <p>Перший у нашому місті тенісний турнір відбувся у серпні цього року.</p> <p>Теніс – один із видів спорту, який був представлений на перших Олімпійських іграх (1896 р.).</p> <p>Своє офіційне народження художня гімнастика веде з листопада 1947 року, тобто з часу</p>

времени проведения первого всесоюзного смотра-конкурса в Таллинне.

Футбол – один из самых популярных видов спорта в нашей стране.

Не раз становилась победителем в соревнованиях такая команда, как киевское "Динамо".

Конный спорт входил в программу древних Олимпийских игр, которые проводились за много лет до нашей эры в различных местах Древней Греции.

Конные соревнования были очень популярны и любимы. В них участвовали даже вожди и полководцы.

Первым шагом на пути к Играм доброй воли 1990 г. называют уникальный заплыв американки Линны Кокс в августе 1987 г. от острова Малый Диомид в США до острова Ратманова.

Никто из борцов пока не смог превзойти результатов прославленного минчанина Александра Медведя. Трижды подряд – в Токио, Мехико, Мюнхене – он становился олимпийским чемпионом, семь раз выигрывал мировые чемпионаты, трижды был чемпионом Европы.

Мастер спорта международного класса.

Кандидат в мастера спорта.

Как вид спорта вольная борьба распространилась не только в европейских, но и в азиатских странах. Она отличается большим выбором приемов борьбы, среди которых захваты ног, подсечки, подножки.

Дзюдо – один из видов спортивной борьбы, с 1964 г. входит в программу Олимпийских игр.

Куртки борцов дзюдо охватывает пояс, цвет которого соответствует их мастерству. У новичков он белый. Бывают (в зависимости от квалификации) также пояса таких цветов: желтый, оранжевый, зеленый, синий, коричневый и черный. Черный повязывают самым сильным атлетам.

Какие виды спорта могут быть включены в олимпийскую программу в ближайшие годы?

Такие виды спорта, как бейсбол, боулинг (игра с шарами и кеглями), воднолыжный спорт, каратэ, керлинг (игра на льду, напоминающая кегли), ориентирование могут быть включены в программу Олимпийских игр.

Какие виды водного спорта вам более всего по душе?

Плавание (прыжки в воду, водное поло, парусный спорт, гребля).

Каким стилям плавания вы отдаете предпочтение?

Я отдаю предпочтение плаванию вольным стилем (брассом, батерфляем, на спине, кролем).

Где проходили последние соревнования по плаванию (фигурному катанию, гимнастике)?

Кто выиграл первенство?

проведення першого всесоюзного огляду-конкурсу в Таллінні.

Футбол – один із найпопулярніших видів спорту у нашій країні.

Неодноразово ставала переможцем у змаганнях така команда, як київське "Динамо".

Кінний спорт входив до програми давніх Олімпійських ігор, які проводились задовго до нашої ери в різних місцях Давньої Греції.

Кінні змагання були дуже популярними і улюбленими. У них брали участь навіть вожді та полководці.

Першим кроком на шляху до Ігор доброї волі 1990 р. називають унікальний заплыв американки Лінни Кокс у серпні 1987 р. від острова Малий Діомід у США до острова Ратманова.

Ніхто із борців поки що не зміг перевершити результатів прославленого мінчанина Олександра Медведя. Тричі підряд – в Токио, Мехіко, Мюнхені – він ставав олімпійським чемпіоном, сім разів вигравав світові чемпіонати, тричі був чемпіоном Європи.

Майстер спорту міжнародного класу.

Кандидат у майстри спорту.

Як вид спорту вільна боротьба поширилась не лише в європейських, а й в азіатських країнах. Вона відзначається великим вибором способів боротьби, серед яких захвати ніг, підсічки, підніжки.

Дзюдо – один із видів спортивної боротьби, з 1964 р. входить до програми Олімпійських ігор.

Куртки борців дзюдо охоплює пояс, колір якого відповідає їхній майстерності. У новачків він білий. Є (залежно від кваліфікації) також пояси таких кольорів: жовтого, оранжевого, зеленого, синього, коричневого і чорного. Чорний пов'язують найбільш сильним атлетам.

Які види спорту можуть бути включені до олімпійської програми в найближчі роки?

Такі види спорту, як бейсбол, боулінг (гра з кулями і кеглями), воднолижний спорт, карате, керлінг (гра на льоду, що нагадує кеглі), орієнтування, можуть бути включені до програми Олімпійських ігор.

Які види водного спорту вам подобаються найбільше?

Плавання (стрибки у воду, водне поло, парусний спорт, веслування).

Яким стилям плавання ви надаєте перевагу?

Я надаю перевагу плаванню вільним стилем (брассом, батерфляем, на спині, кролем).

Де проходили останні змагання з плавання (фігурного катання, гімнастики)?

Хто завоював першість?

С. установил новый рекорд?

Чемпион страны по прыжкам на лыжах с трамплина (по скоростному бегу на коньках, слалому).

Чемпион страны (мира, Олимпийских игр).

Вы играете в футбол (теннис, волейбол, баскетбол, шахматы, шашки)?

Кто наилучший футболист (вратарь) в этом сезоне?

За какую команду вы болеете?

Кто сегодня играет?

Кто забил гол?

Какой счет?

С каким результатом закончился матч?

Матч закончился вничью.

Счет 2:1 в пользу нашей команды.

Команда выиграла (проиграла) игру.

Наши спортсмены добились выдающихся успехов в спорте. Они держат первенство во многих видах спорта, показывают прекрасные результаты на Олимпийских играх и в других международных соревнованиях и встречах.

Соревнования состоятся на стадионе (в спортзале, на спортивной площадке, на катке, в бассейне, на ринге).

Какой результат у К.?

Установить рекорд.

Побить рекорд.

Наша команда завоевала кубок (первое место, золотую, серебряную, бронзовую медаль).

Кто тренер команды?

Кто капитан команды?

Кому принадлежит рекорд в беге на 100 метров (прыжках в длину, прыжках в высоту).

Чаще всего лыжные трассы прокладываются в виде петли.

Выбирая место для лыжных гонок, следует прежде всего учитывать степень физической и спортивной подготовки основной массы участников.

Если стартуют новички, то дистанции целесообразно проложить по ровной, хорошо просматриваемой местности.

Опытным гонщикам больше подходит сильно пересеченная местность, изобилующая крутыми подъемами и спусками.

Физические упражнения, спорт делают человека сильнее, выносливее.

Физические упражнения закаляют духовно, помогают быть психологически готовым к трудностям и нагрузкам, обрести уверенность в своих силах.

Л. стал абсолютным чемпионом Европы по гимнастике, а в Сеуле на Играх XXIV Олимпиады завоевал золотую медаль в командных соревнованиях и серебряную – в многоборье.

С. установив новий рекорд?

Чемпіон країни із стрибків на лижах з трампліна (з швидкісного бігу на ковзанах, слалому).

Чемпіон країни (світу, Олімпійських ігор).

Ви граєте у футбол (теніс, волейбол, баскетбол, шахи, шашки)?

Хто найкращий футболист (воротар) цього сезону?

За яку команду ви вболіваєте?

Хто сьогодні грає?

Хто забив гол?

Який рахунок?

З яким результатом закінчився матч?

Матч закінчився вничю.

Рахунок 2:1 на користь нашої команди.

Команда виграла (програла) гру.

Наші спортсмени домоглися видатних успіхів у спорті. Вони тримають світову першість з багатьох видів спорту, показують чудові результати на Олімпійських іграх та інших міжнародних змаганнях і зустрічах.

Змагання відбудуться на стадіоні (у спортзалі, на спортивному майданчику, на катку, у басейні, на рингу).

Який результат у К.?

Встановити рекорд.

Побити рекорд.

Наша команда завоювала кубок (перше місце, золоту, срібну, бронзову медаль).

Хто тренер команди?

Хто капітан команди?

Кому належить рекорд з бігу на 100 метрів (стрибків у довжину, стрибків у висоту)?

Найчастіше лижні траси прокладаються у вигляді петлі.

Обираючи місце для лижних гонок, перш за все враховують фізичну і спортивну підготовку основної маси учасників.

Якщо стартують новачки, дистанцію слід прокласти на рівній місцевості, яка добре проглядається.

Досвідченим гонщикам більше підходить пересічена місцевість, багата на круті підйоми і спуски.

Фізичні вправи, спорт роблять людину більш сильною, витривалою.

Фізичні вправи загартовують духовно, допомагають бути психологічно готовим до труднощів і навантажень, набути впевненості у своїх силах.

Л. став абсолютним чемпіоном Європи з гімнастики, а в Сеулі на Іграх XXIV Олімпіади завоював золоту медаль в командних змаганнях і срібну – в багатоборстві.

Фехтование можно назвать одним из старейших на Земле видов спорта.

В течение года в нашей стране проводится множество соревнований самого различного ранга, в которых участвуют сотни теннисистов. В мировом теннисе существует неписанный закон: мастером экстракласса считается тот, кто хоть раз в жизни выиграл турнир "Гран-при". Случалось ли вам наблюдать теннисный поединок рядом с опытным мастером?

А что видите на корте вы?

Просто следите за счетом матча или пытаетесь осмыслить манеру игры соперников, оцените их тактические действия?

Когда вы начнете понимать, что происходит на корте и почему это происходит так, а не иначе, вы получите от игры двойное удовольствие.

Туризм давно стал у нас важным средством культурного воспитания, укрепления здоровья людей. Американский город Сиэтл стал столицей Игр доброй воли в 1990 году. Почему выбор пал именно на него? Сиэтл – крупный спортивный центр США, у Сиэтла – мощная спортивная база.

Классическая борьба – популярный вид спорта. Физкультура стимулирует обмен веществ: укрепляет мышцы; сохраняет двигательность суставов, плотность связок; улучшает телосложение; увеличивает минутный выброс крови, дыхательный объем легких; уменьшает массу тела; благотворно действует на органы пищеварения; успокаивает нервную систему; увеличивает сопротивление организма к простудным заболеваниям.

Утренняя гимнастика дисциплинирует, заряжает бодростью.

Выполнив комплекс упражнений в течение 15–20 минут, вы израсходуете примерно 50–70 килокалорий. Физкультурная пауза помогает снять усталость, восстановить работоспособность.

Вечерняя зарядка состоит из нескольких упражнений, выполняемых за полтора-два часа до сна, прогулки в медленном темпе и водной процедуры. Все это способствует хорошему сну. Занятия спортом два-три раза в неделю дают отличный эмоциональный заряд.

Активный отдых в выходной день – неременная часть физкультурного минимума.

Туристский загородный поход и спортивные игры (например, волейбол, бадминтон) на привале восстанавливают силы.

Тем, кто хочет похудеть, необходим активный двигательный режим – утренняя зарядка, ходьба, занятия спортом.

Сделать талию тоньше поможет гимнастический обруч.

При систематическом выполнении упражнений с обручем не только уменьшается жировая

Фехтування можна назвати одним із найстаріших на Землі видів спорту.

Протягом року у нашій країні проводиться багато змагань найрізноманітнішого рангу, в яких беруть участь сотні тенісистів.

У світовому тенісі існує неписаний закон: майстром екстракласу вважається той, хто хоч би один раз у житті виграв турнір "Гран-при".

Чи спостерігали ви коли-небудь тенісний поєдинок поруч з досвідченим майстром?

А що бачите на корті ви?

Просто стежите за рахунком матчу чи намагаєтесь осмислити манеру гри суперників, оцінити їхні тактичні дії?

Коли ви почнете розуміти, що відбувається на корті і чому це відбувається так, а не інакше, ви одержите від гри подвійне задоволення.

Туризм давно став у нас важливим засобом культурного виховання, зміцнення здоров'я людей. Американське місто Сіетл стало столицею Ігор доброї волі 1990 року. Чому вибрали саме його? Сіетл – великий спортивний центр США, у Сіетлі – сильна спортивна база.

Класична боротьба – популярний вид спорту. Фізкультура стимулює обмін речовин: зміцнює м'язи; зберігає рухливість суглобів, міцність зв'язок; поліпшує статуру; збільшує хвилинний викид крові, дихальний об'єм легень; зменшує масу тіла; благотворно діє на органи травлення; заспокоює нервову систему; збільшує опір організму застудним захворюванням.

Ранкова гімнастика дисциплінує, заряджає бадьорістю.

Виконавши комплекс вправ протягом 15–20 хвилин, ви витратите приблизно 50–70 кілокалорій. Фізкультурна пауза допомагає зняти втому, відновити працездатність.

Вечірня зарядка складається з кількох вправ, які слід виконувати за півтори-дві години до сну, прогулянки в повільному темпі і водної процедури. Все це сприяє хорошему сну.

Заняття спортом два-три рази на тиждень дають чудовий емоційний заряд.

Активний відпочинок у вихідний день – обов'язкова частина фізкультурного мінімуму.

Туристський заміський похід і спортивні ігри (наприклад, волейбол, бадмінтон) на привалі відновлюють сили.

Тим, хто хоче схуднути, необхідний активний руховий режим – ранкова зарядка, ходьба, заняття спортом.

Зробити талию більш тонкою допоможе гімнастичний обруч.

Під час систематичного виконання вправ з обручем не тільки зменшується жировий

прослойка в области талии, но и укрепляются, делаются более плотными мышцы туловища, брюшного пресса, ног.

После напряженного рабочего дня, если есть такая возможность, не торопитесь на автобус или в метро, пройдите часть пути пешком.

Двигательная активность успокаивает, снимает усталость, напряжение.

Велосипедная прогулка, особенно за городом, вызывает положительные эмоции, которые не только сами по себе благотворно сказываются на здоровье, но и повышают оздоровительный эффект физической тренировки.

Занятия физкультурой и спортом, соблюдение правильного режима жизни, нормальный сон – все это укрепляет сосуды и сердце.

Очень выросли за последнее время скорости легкоатлетов.

Рекордные скорости сильнейших спринтеров составляют лишь одну треть от скорости самого быстрого животного планеты – гепарда.

Каждый комплекс физзарядки должен состоять не менее чем из 8–10 упражнений, с помощью которых включаются в работу самые разные группы мышц: рук, плечевого пояса, груди, спины, ног и т. д.

Выполнять упражнения нужно не меньше шести раз.

Комплекс упражнений по производственной гимнастике.

Ходьба на месте.

Стать прямо. Расправить плечи. Сделать шаг левой ногой вперед, одновременно поднять руки вперед и развести ладонями вверх, прогнуться. То же с другой ноги.

Ноги поставить шире плеч, руки за голову. Согнуть правую ногу, туловище наклонить влево, левой рукой коснуться ноги. То же в другую сторону.

Поставить ноги вместе, руки вперед, немного в стороны. Носком правой ноги коснуться ладони левой руки. Колени не сгибать. То же с другой ноги. Ноги врозь, руки на пояс.

Повернуть туловище влево с одновременным отведением левой руки в сторону ладонью вверх. То же в другую сторону. Наклониться вперед, коснуться руками пола (колени не сгибать).

Выпрямиться.

Медленно отвести прямую ногу назад, руки в стороны. Держать равновесие 3 секунды. То же с другой ноги.

Поставить ноги на ширину плеч, руки на пояс. Выполнять круговые движения туловищем поочередно в правую и левую стороны.

Исходное положение – ноги на ширине плеч, руки опущены. Ноги вместе, руки в стороны ладонями вниз. Прыжком вернуться в исходное положение.

прошарок у ділянці талії, а й зміцнюються, робляться більш тугими м'язи тулуба, черевного преса, ніг.

Після напруженого робочого дня, якщо є така можливість, не поспішайте на автобус чи в метро, пройдіть частину шляху пішки.

Рухова активність заспокоює, знімає втому, напруження.

Велосипедна прогулянка, особливо за містом, викликає позитивні емоції, які не лише благотворно позначаються на здоров'ї, а й підвищують оздоровчий ефект фізичного тренування.

Заняття фізкультурою і спортом, дотримання правильного режиму життя, нормальний сон – все це зміцнює судини і серце.

Дуже зросли протягом останнього часу швидкості легкоатлетів.

Рекордні швидкості найсильніших спринтерів становлять лише одну третину від швидкості найшвидшої тварини планети – гепарда.

Кожний комплекс фіззарядки повинен складатися не менш як з 8–10 вправ, за допомогою яких включаються в роботу найрізноманітніші групи м'язів: рук, плечевого пояса, грудей, спини, ніг і т. ін.

Виконувати вправи потрібно не менше шести разів.

Комплекс вправ із виробничої гімнастики.

Ходьба на місці.

Стати прямо. Розправити плечі. Зробити крок лівою ногою вперед, одночасно підняти руки вперед і розвести долонями вгору, прогнутися. Те ж з іншої ноги.

Ноги поставити ширше плечей, руки за голову. Зігнути праву ногу, тулуб нахилити вліво, лівою рукою торкнутися ноги. Те ж в інший бік.

Поставити ноги разом, руки вперед, трохи вбік. Носком правої ноги торкнутися долоні лівої руки. Коліна не згинати. Те ж з іншої ноги. Ноги нарізно, руки на пояс.

Повернути тулуб вліво з одночасним відведенням лівої руки вбік долонею вгору. Те ж в інший бік.

Нахилитися вперед, торкнутися руками підлоги (коліна не згинати).

Випрямитись.

Повільно відвести пряму ногу назад, руки в сторони. Тримати рівновагу 3 секунди. Те ж з іншої ноги.

Поставити ноги на ширину плечей, руки на пояс. Виконувати колові рухи тулубом по черзі в правий і лівий бік.

Вихідна позиція – ноги на ширину плечей, руки опущені. Ноги разом, руки в сторони долонями вниз. Стрибком повернутись у вихідну позицію.

Дыхание не задерживать. Следите за позой. Завершаем упражнение. Утреннюю зарядку заканчивайте ходьбой и не забудьте принять душ.	Дихання не затримувати. Стежте за поставою. Завершуємо вправу. Ранкову зарядку закінчуйте ходьбою і не забудьте прийняти душ.
---	--

Речевой образец

- Як ви вважаєте, чому в Америці більше йоґів, ніж в Індії?
- Я вважаю, що в США заняття йоґою просто необхідні: там дуже напружене і нервове життя. У Індії ж багато хто віддає йоґі по двадцять хвилин в день.
- Коли протягом дня найкраще займатися? Скільки часу в день повинні віддавати йоґі початківці?
- Оптимальний час занять – ранок. Особисто я займаюсь одну годину вранці і півгодини увечері.
- Чи можна відразу після занять приймати холодний душ?
- Ні, необхідно почекати хоча б п'ятнадцять хвилин.

Здоровье	Здоров'я
Берегите здоровье. Я себя плохо чувствую. Что с вами? Как вы себя чувствуете? Вы сегодня плохо выглядите. Вы не больны? У вас ничего не болит? Нет ли у вас чего-нибудь от головной боли? Голова сегодня просто раскаляется... У меня болит голова (зуб, ухо, живот, горло, глаз, нога, сердце, колено). Я чувствую острую боль в груди. Я вывихнул ногу. Вам нужно обратиться к врачу. У меня близорукость (дальнозоркость). Я ношу очки. Вы простудились? Заболеть. Болезнь. Он заболел несколько дней назад. Ему сделали операцию. Она неделю болеет гриппом. Какая у вас температура? Померяйте температуру. Пройти курс лечения. Предоставить первую помощь. Выздороветь. Чувствовать себя хорошо. Врач приходил? Придется полежать в кровати несколько дней. На вашем месте я бы немедленно лег в кровать. Выписывать рецепт. Измерять пульс больного. Головная боль – одно из проявлений различных заболеваний. Полезно ли добавлять в воду для ванны лекарственные травы? Отвары некоторых трав улучшают состояние кожи, успокаивают нервную систему. Полезно применять различные травы, такие, например, как череда, ромашка, зверобой, чистотел, лист березы, лист смородины. Травы берут в равных количествах, на ванну достаточно стакана отвара.	Бережіть здоров'я. Я себе погано почуваю. Що з вами? Як ви себе почуваєте? У вас сьогодні поганий вигляд. Ви не хворі? У вас нічого не болить? Чи нема у вас чого-небудь від головного болю? Голова сьогодні просто розколюється... У мене болить голова (зуб, вухо, живіт, горло, око, нога, серце, коліно). Я відчуваю гострий біль у грудях. Я вивихнув ногу. Вам треба звернутися до лікаря. У мене короткозорість (далекозорість). Я ношу окуляри. Ви застудились? Захворіти. Хворіти. Він захворів кілька днів тому. Йому зробили операцію. Вона тиждень хворіє на грип. Яка у вас температура? Поміряйте температуру. Пройти курс лікування. Надати першу допомогу. Видужати, одужати. Почувати себе добре. Лікар приходив? Доведеться полежати в ліжку кілька днів. На вашому місці я б негайно ліг у ліжку. Виписувати рецепт. Виміряти пульс хворого. Головний біль – один із проявів різних захворювань. Чи корисно додавати у воду для ванни лікарські трави? Відвари деяких трав поліпшують стан шкіри, заспокоюють нервову систему. Корисно застосовувати різні трави, такі, наприклад, як череда, ромашка, звіробій, чистотіл, листя берези, листя смородини. Трави беруть у рівних кількостях, на ванну вистачить склянки відвару.

Небрежное отношение к своему здоровью может лишить радости жизни, труда, общественной деятельности.
Необходимо придерживаться разумного режима труда и отдыха, сна, питания, заниматься физкультурой.
Часть свободного времени, сообразуясь с возрастом, профессией, состоянием здоровья, полезно уделять спорту: летом – плаванию, гребле, рыбной ловле, подвижным играм; зимой – лыжам, конькам.
В укреплении здоровья большую роль играет режим и полноценное питание.
Скажите, доктор, можно мне заниматься физкультурой, хотя бы делать утреннюю зарядку, ходить на лыжах?
Легкая зарядка после вашей операции даже полезна. Но не делайте никаких силовых упражнений, резких наклонов и прыжков.
Доктор, я ведь автомобилист, каждый день за рулем. Сейчас мне можно водить машину?
В ближайшие две-три недели, пока у вас больничный лист, о вождении машины и речи быть не может.
Извините, профессор, у меня часто бывает головная боль, и, чтобы снять ее, я обычно принимаю анальгин или баралгин. Не вредны мне эти лекарства?
Старайтесь обходиться без лекарств.
Врач советует всегда иметь в доме перекись водорода.
У меня бессонница.
Может быть, вы поздно ложитесь спать, мало бываете на свежем воздухе?
Людам эмоциональным, тем, у кого повышено артериальное давление, учащен пульс, не следует пить кофе и крепкий чай.
Какие осложнения возможны у ребенка после прививки?
У ребенка может ненадолго повыситься температура, немного ухудшиться самочувствие и аппетит. В течение трех-пяти дней эти явления проходят, не требуя лечения.
Какое санаторно-курортное лечение рекомендуется при неврологических проявлениях остеохондроза позвоночника?
Наиболее эффективны при этом заболевании сероводородные и радоновые ванны.
Лечение грязями высоких температур противопоказано, так как оно нередко вызывает резкое обострение.
Надо или не надо останавливать носовое кровотечение, если оно возникло у страдающего гипертонической болезнью?
Носовое кровотечение у страдающего гипертонической болезнью надо обязательно остановить.
Как остановить носовое кровотечение?
Кариес – результат небрежного ухода за зубами и несвоевременного обращения к стоматологу.

Недбале ставлення до свого здоров'я може позбавити радості життя, праці, суспільної діяльності.
Необхідно дотримуватися розумного режиму праці і відпочинку, сну, харчування, займатися фізкультурою.
Частину вільного часу, відповідно до віку, професії, стану здоров'я, корисно приділяти спорту: влітку – плаванню, веслуванню, риболовлі, рухливим іграм; взимку – лижам, ковзанам.
Для зміцнення здоров'я велику роль має режим і повноцінне харчування.
Скажіть, лікарю, чи можна мені займатися фізкультурою, хоча б робити ранкову зарядку, ходити на лижах?
Легка зарядка після вашої операції навіть корисна. Проте не робіть ніяких силових вправ, різких нахилів і стрибків.
Лікарю, я ж автомобіліст, кожного дня за кермом. Тепер мені можна кермувати?
У найближчі два-три тижні, поки у вас листок непрацездатності, про кермування і мови не може бути.
Перепрошую, професоре, у мене часто буває головний біль, і, щоб зняти його, я звичайно приймаю анальгін або баралгін. Не зашкодять мені ці ліки?
Намагайтесь обходитись без ліків.
Лікар радить завжди мати вдома перекис водню.
У мене безсоння.
Можливо, ви пізно лягаєте спати, мало буваєте на свіжому повітрі?
Людам емоційним, тим, у кого підвищений артеріальний тиск, прискорений пульс, не варто пити каву і міцний чай.
Які ускладнення можливі у дитини після щеплення?
У дитини може ненадовго підвищитися температура, трохи погіршитися самопочуття і апетит. Протягом трьох-п'яти днів ці явища минають, не потребуючи лікування.
Яке санаторно-курортне лікування рекомендується при неврологічних проявах остеохондрозу хребта?
Найефективніші при цьому захворюванні сірководневі і радонові ванни.
Лікування грязями високих температур протипоказане, оскільки воно нерідко викликає різке загострення.
Потрібно чи не потрібно зупиняти носову кровотечу, якщо вона виникла у хворих на гіпертонію?
Носову кровотечу у хворих на гіпертонію потрібно обов'язково зупинити.
Як зупинити носову кровотечу?
Кариес – результат недбалого догляду за зубами і несвоечасного звернення до стоматолога.

Не реже раза в год необходимо посещать стоматолога.

Вместо торта, пирожного или конфеты съешьте яблоко. Это будет способствовать лучшему очищению зубов от остатков пищи.

Повышение уровня холестерина в крови – один из основных факторов риска развития атеросклероза, ишемической болезни сердца, гипертонической болезни и многих других заболеваний.

Количество холестерина, поступающего с пищей, не должно превышать триста-четырееста миллиграммов в сутки.

Точно зная, сколько холестерина содержится в ста граммах различных продуктов животного происхождения (в растительных продуктах его нет), можно строить свой рацион так, чтобы в нем не было избытка холестерина.

Двигательная активность – это не только средство профилактики многих болезней, но и один из факторов, способствующий гармоничному развитию личности.

С разрешения врача плавайте, бегайте трусцой, занимайтесь в спортивных секциях – это укрепляет здоровье.

Большую пользу здоровью приносит работа в саду или на огороде.

Страдающим гипертонической болезнью жизненно важны полноценный сон, систематический и достаточный отдых, диета. Им надо ограничивать употребление животных жиров и поваренной соли.

При выраженной и стойкой гипертонии ограничение соли имеет исключительное значение.

Курение увеличивает риск развития инфаркта миокарда.

Такой фактор риска, как избыточная масса тела, не говоря уже о явном ожирении, резко увеличивает риск ишемической болезни сердца.

Главное в борьбе с лишними килограммами – рациональная диета с малым содержанием соли, достаточным количеством белков, ограничением животных жиров и совершенно не содержащая чистых калорий (сахар, кондитерские изделия).

Питание должно быть дробным, не менее пяти-шести раз в день малыми порциями. А чтобы объем пищи был достаточным, в рацион рекомендуется включать продукты, содержащие клетчатку: капусту, огурцы, черный хлеб, несладкие фрукты.

По согласованию с врачом желательно проводить разгрузочные дни – мясные, яблочные, творожные, кефирные.

Неблагоприятные по геофизическим факторам дни.

В неблагоприятные по геофизическим факторам дни дети медленно справляются со школьными заданиями, рассеяны на уроках.

Не реже одного раза на рік необхідно відвідувати стоматолога.

Замість торта, тістечка або цукерки з'їжте яблоко. Це буде сприяти кращому очищенню зубів від залишків їжі.

Підвищення рівня холестерину у крові – один із основних факторів ризику розвитку атеросклерозу, ішемічної хвороби серця, гіпертонічної хвороби і багатьох інших захворювань.

Кількість холестерину, який надходить з їжею, не повинен перевищувати триста-чотириста міліграмів на добу.

Точно знаючи, скільки холестерину міститься в ста грамах різних продуктів тваринного походження (в рослинних продуктах його нема), можна будувати свій раціон так, щоб у ньому не було надлишків холестерину.

Рухова активність – це не тільки засіб профілактики багатьох хвороб, а й один із факторів, що сприяє гармонійному розвитку особистості.

З дозволу лікаря плавайте, бігайте підтюпцем, відвідуйте спортивні секції – це зміцнює здоров'я.

Велику користь здоров'ю приносить робота в саду або на городі.

Хворим на гіпертонію життєво важливі повноцінний сон, систематичний і достатній відпочинок, дієта. Їм потрібно обмежувати вживання тваринних жирів і кухонної солі.

При вираженій і стійкій гіпертонії обмеження солі має виняткове значення.

Куріння збільшує ризик розвитку інфаркту міокарда.

Такий фактор ризику, як надлишкова маса тіла, не кажучи вже про явне ожиріння, різко збільшує ризик ішемічної хвороби серця.

Головне в боротьбі з зайвими кілограмами – раціональна дієта з малим вмістом солі, достатньою кількістю білків, обмеженням тваринних жирів, дієта, яка зовсім не містить чистих калорій (цукор, кондитерські вироби).

Харчування повинно бути роздібненим, їсти потрібно не менше п'яти-шести разів на день малими порціями. А щоб об'єм їжі був достатнім, у раціон рекомендується включати продукти, які містять клітковину: капусту, огірки, чорний хліб, несолодкі фрукти.

За порадою лікаря бажано проводити розвантажувальні дні – м'ясні, яблучні, сирні, кефірні.

Несприятливі за геофізичними факторами дні.

У несприятливі за геофізичними факторами дні діти повільніше справляються зі шкільними завданнями, не уважні на уроках.

Недовольство, недоброжелательность взрослых лишь усугубляют их состояние.

Как снизить температуру тела ребенка?

У ребенка дошкольного возраста снизить температуру тела можно с помощью уксусного обтирания.

Столовый уксус следует развести водой комнатной температуры (1:1), намочить в этом растворе салфетку, слегка отжать и обтереть руки, шею, грудь ребенка. Закутывать его после этого не надо: испаряясь, уксус вызовет охлаждение кожи и температура снизится. Такое же действие оказывает и полуспиртовое обтирание, обтирание одеколоном или просто водой. Какие продукты способствуют укреплению зубов у ребенка?

Чтобы зубы у ребенка были здоровыми, мать еще во время беременности должна правильно питаться сама, а своему малышу обеспечить сначала грудное вскармливание, а затем и разнообразный стол, соответствующий возрасту. Укреплению зубов, профилактике кариеса особенно способствуют продукты, содержащие фтор (преимущественно морская рыба) и кальций (творог, молоко).

Пристрастие к табаку, алкоголю, наркотикам в подавляющем большинстве случаев начинается у молодежи от духовной пустоты.

Если подросток не встречает понимания дома, не привык обсуждать в семье волнующие его проблемы, он идет на улицу, в компанию.

Как оказать первую помощь при перегревании, тепловом и солнечном ударе?

Перегреванию, тепловому и солнечному удару способствуют: повышенная температура окружающего воздуха и высокая его влажность, длительное пребывание в жарком душном помещении, на солнцепеке с непокрытой головой, плотная синтетическая одежда.

Легкая форма перегревания – общая слабость, сонливость, жажда, головная боль, головкружение, тошнота.

Выведите пострадавшего в прохладное, проветриваемое место. Расстегните воротник, ремень, снимите обувь. Обмахивайте пострадавшего полотенцем, газетой, смочите ему лицо и голову холодной водой. Дайте выпить минеральной или слегка подсоленной воды.

Перегревание средней тяжести – сильная головная боль, тошнота, оглушенность, заторможенность, возможен кратковременный обморок. Кожа красная, чаще влажная, пульс и дыхание учащены. Температура тела – тридцать восемь – сорок градусов.

Уложите пострадавшего так, чтобы голова была приподнята. Дайте холодное питье, разденьте, положите на голову полотенце, смоченное холодной водой, или грелку со льдом, наложите холодные примочки. Можно завернуть

Незадоволення, недобророзумність дорослих лише ускладнюють їхній стан.

Як знизити температуру тіла дитини?

У дитини дошкільного віку знизити температуру тіла можна за допомогою оцтового обтирання.

Столовий оцет слід розвести водою кімнатної температури (1:1), намочити в цьому розчині серветку, злегка віджати і обтерти руки, шию, груди дитини. Закутувати її після цього не треба: випаровуючись, оцет викличе охолодження шкіри і температура знизиться. Таку ж дію має і напівспиртове обтирання одеколоном або просто водою.

Які продукти сприяють зміцненню зубів у дитини?

Щоб зуби у дитини були здоровими, мати ще під час вагітності повинна правильно харчуватися сама, а своєму малюку забезпечити спочатку грудне харчування, а потім і різноманітний стіл, що відповідає віку.

Зміцненню зубів, профілактиці карієсу особливо сприяють продукти, що містять фтор (переважно морська риба) і кальцій (сир, молоко).

Пристрасть до тютюну, алкоголю, наркотиків у переважній більшості випадків починається у молоді від духовної порожнечі.

Якщо підліток не зустрічає розуміння вдома, не звик обговорювати в сім'ї проблеми, що його хвилюють, він іде на вулицю, в компанію.

Як надати першу допомогу при перегріванні, тепловому і сонячному ударі?

Перегріванню, тепловому і сонячному ударові сприяє: підвищена температура навколишнього повітря і висока його вологість, тривале перебування в жаркому душному приміщенні, на сонці з непокритою головою, цупкий синтетичний одяг.

Легка форма перегрівання – загальна слабкість, сонливість, спрага, головний біль, запаморочення, нудота.

Виведіть потерпілого в прохолодне, провітрюване місце. Розстебніть комір, ремінь, зніміть взуття. Обмахуйте потерпілого рушником, газетою, змочіть йому обличчя і голову холодною водою. Дайте випити мінеральної або ледь підсоленої води.

Перегрів середньої тяжкості – сильний головний біль, нудота, оглушення, загальмованість, можлива короткочасна непритомність. Шкіра червона, найчастіше волога, пульс і дихання прискорені. Температура тіла тридцять вісім – сорок градусів.

Покладіть потерпілого так, щоб голова була трохи піднята. Дайте холодного пиття, роздягніть, покладіть на голову рушник, змочений холодною водою, або грелку із льодом,

пострадавшего на три-пять минут в мокрую простыню или облить его холодной водой. Уложите пострадавшего в прохладном месте. Немедленно вызовите "Скорую". До ее приезда разденьте пострадавшего и охлаждайте его тело холодными примочками. Холодное питье давайте только после того, как пострадавший придет в себя.

При самолечении всегда есть опасность, что лекарство может в лучшем случае оказаться бесполезным, а то и нанести существенный вред здоровью.

Принимать лекарство до еды – это значит на пустой желудок, то есть не раньше, чем спустя два-три часа после того, как вы поели, и не позже, чем за пятнадцать-двадцать минут до завтрака, обеда или ужина.

Если лекарство рекомендуется принимать после еды, выпейте его сразу же или в течение 30 минут после еды, но не позже.

Назначают препарат строго индивидуально.

Это лекарство выпускают в таблетках, покрытых оболочкой.

Отпускают лекарство в аптеках по рецепту врача. Если возникло инфекционное заболевание у кого-то из членов семьи, ежедневно в квартире делайте влажную уборку.

Как правильно пользоваться глазными каплями?

Пипетка для глазных капель должна быть индивидуальной, и кипятить ее нужно ежедневно.

Нельзя сливать во флакон оставшиеся в пипетке капли. Если глазные капли стали мутными или в них появились хлопья, они непригодны к употреблению.

Обморок – внезапная потеря сознания, обусловленная недостаточностью кровоснабжения мозга, очень чувствительного к кислородному голоданию. Обморок может продолжаться одну-две минуты, иногда дольше, в зависимости от вызвавшей его причины.

Причины обморока многообразны: испуг, сильная боль, резкий переход из горизонтального в вертикальное положение, если человек долгое время был на постельном режиме, тепловой или солнечный удар, голодание, большая потеря крови. Какой должна быть первая помощь при обмороке?

До приезда "Скорой" необходимо уложить находящегося в обмороке человека на ровную поверхность без подушки, подложив что-нибудь под ноги, расстегнуть стесняющую дыхание одежду. Желательно открыть окна для притока воздуха, поднести к носу вату, смоченную нашатырным спиртом, одеколоном или уксусом. Пути передачи СПИДа – половой, при попадании вируса в кровь, внутриутробное заражение плода. СПИД не передается через пищу, воду, при кашле и чихании, при пользовании общей посудой, при рукопожатиях и поцелуях.

Покладите холодные примочки. Можно загорнуть потерпевшего на три-пять минут в мокре простирательное или облить его холодной водой. Покладите потерпевшего в прохладное место.

Негайно выключите "Швидку". До її приїзду роздягніть потерпілого і охолоджуйте його тіло холодними примочками. Холодне пиття давайте тільки тоді, як потерпілий прийде до тями.

При самолікуванні завжди є небезпека, що ліки можуть у кращому разі виявитися некорисними, а то й завдати суттєвої шкоди здоров'ю.

Приймати ліки до їжі – це означає на порожній шлунок, тобто не раніше, ніж через дві-три години після того, як ви поїли, і не пізніше, ніж за п'ятнадцять-двадцять хвилин до сніданку, обіду або вечері.

Якщо ліки рекомендується приймати після їжі, випийте їх відразу ж або протягом тридцяти хвилин після їжі, але не пізніше.

Призначають препарат суворо індивідуально.

Ці ліки випускають у таблетках, вкритих оболонкою.

Відпускають ліки в аптеках за рецептом лікаря.

Якщо виникло інфекційне захворювання у когось із членів сім'ї, щоденно у квартирі робіть вологе прибирання.

Як правильно користуватися краплями для очей?

Піпетка, якою закачують очі, повинна бути індивідуальною, і кип'ятити її потрібно кожного дня.

Не можна зливати у флакон краплі, що залишилися у піпетці. Якщо очні краплі стали мутними або у них з'явилися пластівці, вони не придатні до вживання.

Непритомність – раптова втрата свідомості, обумовлена недостатнім кровопостачанням мозку, дуже чутливого до кисневого голодування.

Непритомність може тривати одну-дві хвилини, іноді довше, залежно від причини, яка її викликала.

Причини непритомності різноманітні: переляк, сильний біль, різкий перехід із горизонтального у вертикальний стан, якщо людина довгий час була на постільному режимі, тепловий або сонячний удар, голодування, велика втрата крові. Яка повинна бути перша допомога при непритомності?

До приїзду "Швидкої" необхідно покласти непритомну людину на рівну поверхню без подушки, підклавши щось під ноги, розстегнути одяг, який утруднює дихання. Бажано відчинити вікна для притоку повітря, піднести до носа вату, змочену нашатырным спиртом, одеколоном або оцтом.

Шляхи передачі СНІДу – статевий, під час потрапляння вірусу у кров, внутрішньочеревне зараження плоду. СНІД не передається через їжу, воду, через кашель і чихання, під час користування спільним посудом, при рукоштовках і поцілунках.

Один из методов рентгенологического обследования – флюорография – широко используется для раннего выявления туберкулеза. Огромное преимущество массовой флюорографии в том, что она позволяет диагностировать не только скрыто протекающий туберкулез органов дыхания, но и неспецифические воспалительные процессы, опухоли.

Вредны ли флюорографические обследования? Флюорография практически не наносит какого-либо заметного вреда организму человека. А польза, которую она приносит, выявляя на самых ранних стадиях тяжелые заболевания, весьма и весьма велика.

Работникам детских садов и яслей полагается проходить флюорографическое обследование два раза в год.

Витамин С (аскорбиновая кислота) – самый популярный среди витаминов. Витамин С принимает активное участие в окислительно-восстановительных процессах, регулирует клеточное дыхание, играет важную роль в защите организма от различных токсических веществ. Витамин С помогает снизить вредное влияние на организм нитратов, которыми в избытке насыщены овощи и фрукты.

В ста граммах квашеной капусты содержится 30 миллиграммов аскорбиновой кислоты.

Меня постоянно мучает бессонница. Как преодолеть ее?

Если у вас нарушился сон, не спешите прибегать к снотворным и транквилизаторам.

Для того чтобы преодолеть бессонницу, необходимо наладить режим дня, не допускать в работе штурмовщины, авралов, что неминуемо приводит к перенапряжению, стрессу. Постарайтесь в любую погоду хотя бы полчаса гулять перед сном.

Не ешьте на ночь, проветривайте комнату, где спите.

Ангину могут вызвать различные микробы, вирусы и даже грибковые возбудители, которые проникают в слизистую оболочку миндалин воздушно-капельным путем или с пищей.

Многие считают ангину легким неопасным заболеванием и в лучшем случае, завязав горло шерстяным шарфом, прополоскав его несколько раз теплым содовым раствором, продолжают ходить на работу. А между тем ангина очень опасна осложнениями!

Чтобы не допустить тяжелых осложнений, важно, заболев ангиной, обратиться к врачу, соблюдать его назначения.

Можно ли предупредить ангину?

Ангину можно предупредить. Для этого важно повысить сопротивляемость организма любым инфекциям с помощью закаливания, систематических занятий физкультурой, достаточного пребывания на свежем воздухе.

Помогает ли при гриппе бальзам "Золотая

Один из методов рентгенологического обследования – флюорография – широко используется для раннего выявления туберкулеза. Велика перевага масової флюорографії у тому, що вона дозволяє діагностувати не тільки туберкулез органів дихання, що перебіг якого відбувається приховано, а і неспецифічні запальні процеси, пухлини.

Чи шкідливі флюорографічні обстеження?

Флюорография практично не завдає якоїсь помітної шкоди організму людини. А користь, яку вона приносить, виявляючи на ранніх стадіях тяжкі захворювання, дуже і дуже велика.

Працівникам дитячих садків і ясел потрібно проходити флюорографічне обстеження двічі на рік.

Вітамін С (аскорбінова кислота) – найбільш популярний серед вітамінів. Вітамін С бере активну участь у окислювально-відновлювальних процесах, регулює клітинне дихання, відіграє важливу роль у захисті організму від різних токсичних речовин.

Вітамін С допомагає знизити шкідливий вплив на організм нітратів, якими надмірно насичені овочі і фрукти.

У ста грамах квашеної капусты міститься тридцять міліграмів аскорбінової кислоти. Я страждаю на безсоння. Як подолати його?

Якщо у вас порушений сон, не поспішайте приймати снодійне і транквілізатори.

Для того щоб подолати безсоння, необхідно налагодити режим дня, не допускати у роботі штурмівщини, авралів, що неминує призводить до перенапруження, стресу.

Намагайтесь у будь-яку погоду хоча б півгодини гуляти перед сном.

Не їжте на ніч, провітруйте кімнату, де спите.

Ангину можуть викликати різні микробы, віруси і навіть грибкові збудники, які проникають у слизову оболонку мигдалин повітряно-капельним шляхом або з їжею.

Багато хто вважає ангину легким незагрозливим захворюванням і у кращому разі, зав'язавши горло вовняним шарфом, прополоскавши його кілька разів теплим содовим розчином, продовжує ходити на роботу. А тим часом ангіна дуже небезпечна ускладненнями!

Щоб не допустити тяжких ускладнень, важливо, захворівши на ангину, звернутися до лікаря, дотримуватись його призначень.

Чи можна попередити ангину?

Ангину можна попередити. Для цього важливо підвищити опір організму будь-яким інфекціям за допомогою загартування, систематичних занять фізкультурою, достатнього перебування на свіжому повітрі.

Чи допомагає при грипові бальзам "Золота

звезда"? Как им пользоваться? Бальзам "Золотая звезда" содержит натуральные эфирные масла, обладающие антисептическими свойствами. Использовать бальзам целесообразно в профилактических целях, если в доме есть больной респираторным заболеванием, или в первые дни болезни.

Слышала, что в период эпидемии гриппа полезно закапывать в нос сок чеснока или лука. Так ли это?

Да, полезно. Это своего рода вид раздражающей и стимулирующей терапии. Вещества, содержащиеся в чесноке и луке, содействуют частичному слущиванию и отторжению эпителия слизистой оболочки носоглотки, куда обычно внедряется вирус.

В период эпидемии или вспышки гриппа надо принять все меры, чтобы не заболеть. Но если это не удалось, как только повысилась температура тела, появились первые признаки заболевания, ложитесь в постель и вызывайте врача. Не нарушайте назначенный им режим! Вы рискуете своим здоровьем.

В хозрасчетных поликлиниках свободный выбор врача, полное соблюдение врачебной тайны, доступные цены по государственным тарифам, пациенты принимаются независимо от места жительства, запись производится в регистратуре на текущий день и предварительно, при необходимости по письму.

В хозрасчетных поликлиниках работают высококвалифицированные специалисты, доктора и кандидаты медицинских наук, врачи высшей и первой категорий с большим практическим опытом.

Может ли заикание начаться от испуга?

Ребенок действительно нередко начинает заикаться, пережив сильный испуг. Но все это лишь толчок к возникновению заикания, а не его основная причина, которая кроется в повышенной уязвимости нервной системы.

зірка"? Як ним користуватися? Бальзам "Золота зірка" містить натуральні ефірні масла, які мають антисептичні властивості. Використовувати бальзам доцільно з профілактичною метою, якщо у домі є хворий на респіраторне захворювання, або у перші дні хвороби.

Чула, що у період епідемії грипу корисно закапувати ніс соком часнику або цибулі. Чи так це?

Так, корисно. Це свого роду вид подразнюючої і стимулюючої терапії. Речовини, які містяться у часнику і цибулі, сприяють частковому злущуванню і відриву епітелію слизової оболонки носоглотки, куди зазвичай проникає вірус.

У період епідемії або спалаху грипу слід докласти всіх зусиль, щоб не захворіти. Але якщо це не вдалось, як тільки підвищилась температура тіла, з'явилися перші ознаки захворювання, лягайте у ліжко і викликайте лікаря. Не порушуйте призначений ним режим! Ви ризикуєте своїм здоров'ям.

У госпрозрахункових поліклініках вільний вибір лікаря, повне дотримання медичної таємниці, доступні ціни за державними тарифами, пацієнтів приймають незалежно від місця їхнього проживання, запис проводиться у реєстратурі на поточний день і попередньо, за потреби за листом.

У госпрозрахункових поліклініках працюють висококваліфіковані фахівці, доктори і кандидати медичних наук, лікарі найвищої і першої категорій з великим практичним досвідом.

Чи може заїкання початися від переляку?

Дитина дійсно нерідко починає заїкаться, переживши сильний переляк. Але все це лише поштовх до виникнення заїкання, а не його основна причина, яка полягає у підвищеній вразливості нервової системи.

Речевой образец

– Лікарю, мене дуже хвилює стан здоров'я дочки. Таких сильних нападів болю у неї ще не було. Одна надія на вас...

– Думаю, що ми зможемо допомогти дівчинці, але тільки спільними зусиллями. Дуже багато залежить від того, чи зможете ви забезпечити їй нормальний режим і дієту.

– Я й так їй уже кілька днів, крім каш, нічого не даю...

– І робите помилку! Дівчинці потрібна повноцінна їжа.

– Як же я про це раніше не подумала? І жири прагнула виключити з дієти, як тільки дочка починала скаржитись на біль.

– Обмежувати жири не потрібно, але їй дозволяються тільки ті, які легко засвоюються, – олія, вершкове масло.

– Валентино Василівно, яким же продуктам віддати перевагу?

– Готуйте овочеві супи, запіканки з сиру, парові котлети, відварену рибу. Потім, коли біль мине, можна давати сирі овочі.

– Порадьте, будь-ласка, що ще потрібно робити, щоб запобігти загостренням.

– Їх може спровокувати будь-яка інфекція. Тому обов'язково стежте, щоб у дівчинки були здорові зуби і горло. Влітку почніть її загартовувати. Хай ходить босоніж по травичці, піску, купається в річці.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Якісні зміни в соціальній сфері, глибокі перетворення у змісті праці вчителя-вихователя, що зумовлені соціально-економічною ситуацією в країні, впровадження сучасних технологій виховання і навчання викликають неперервні зміни у професійній виховній діяльності. Суттєві характеристики процесу професійного становлення педагога визначаються провідною роллю розвитку особистості учня як майбутнього працівника, громадянина незалежної держави, єдністю соціальної, філософської, психологічної, педагогічної і фізіологічної природи виробничої праці вчителя-вихователя.

У контексті гуманізації сучасної педагогіки і її орієнтації на парадигму особистісно орієнтованого навчання особливо актуальними постають проблеми професійної підготовки майбутнього педагога до виховної діяльності. Особистісно орієнтоване навчання формує особистість, її внутрішню готовність і здатність до саморозкриття в діалозі. Гуманізація навчання потребує від педагога певного рівня розвитку особистісно-професійних якостей, які надають вчителю можливість реалізувати рівноправний характер взаємодії з учнями. Саме від того, якими особистісними якостями, а не тільки сумою знань, умінь і навичок володітиме майбутній вчитель, залежить як успішність виховного процесу, так і емоційне здоров'я його майбутніх учнів. Одним із вагомих аспектів підготовки майбутнього педагога до практичної діяльності є формування в нього навичок спілкування. Ці навички цілеспрямовано формуються в процесі проведення різноманітних форм, навчальних практик, що передбачаються програмами підготовки студентів педагогічних вишів.

Проблемам підготовки майбутнього педагога присвячено велику кількість досліджень як психологів, так і педагогів: теоретико-методологічні основи професійного спілкування (А. В. Киричук, С. Д. Максименко, Л. Є. Орбан, Л. О. Савенкова, А. А. Синиця, В. А. Семиченко, Т. М. Титаренко, Т. С. Яценко); проблеми педагогічної взаємодії (Г. А. Бал, М. Г. Вієвська, В. В. Власенко, Л. В. Нечаєва); формування у майбутнього вчителя індивідуального стилю педагогічного спілкування (А. А. Андрєєв, В. М. Галузяк, Г. М. Мешко); формування комунікативних умінь і навичок (З. І. Білоусова, І. Г. Кирилова, М. П. Васильєва, В. В. Каплинський, Н. М. Косова, М. А. Коць, Т. Я. Шепеленко); способи професійної підготовки вчителя (О. Р. Березюк, В. П. Наумов); культура педагогічного спілкування (Ф. Ф. Байкін, В. С. Грехньов, Т. С. Гриценко, І. А. Ільяєва, С. Д. Омельченко).

На сучасному етапі реформування освіти в Україні визначається важливість оновлення змісту і технології підготовки майбутніх учителів відповідно до нових реалій. Сучасними підходами до виховної роботи визначено: науковий, конкретно-історичний, полікультурний, системний, комплексний, гуманістичний, особистісно зорієнтований, диференційований, рольовий, технологічний, діалогічний, діяльнісний. Професійна підготовка майбутнього педагога-вихователя має здійснюватися не як спрямований зовні потік стимулів-подразників дидактичного характеру для формування адекватної поведінки, а як актуалізація потенційних професійних можливостей особистості і розвиток їх до рівня зрілості. Це забезпечується здебільшого ростом "зсередини" [5, с. 157].

У вищій педагогічній школі мають бути створені умови для самопізнання і підтримки унікального особистісного і професійного розвитку кожного студента відповідно до успадкованого ним природою. Сказане підвищує вагомість "активного вчителя" і набуття майбутнім педагогом безпосередньо цінного для нього досвіду в ході загальнопедагогічної підготовки. Результатом цієї підготовки повинне стати "персоналізоване" знання. Майбутній учитель-вихователь починає орієнтуватися на пошук і засвоєння ефективних для нього засобів навчально-пізнавальної і педагогічної діяльності. На всіх етапах його підготовки мають бути такі педагогічні умови, щоб він захотів навчитися створювати свій особистий професійний образ. При цьому відбувається перехід від системи зовнішніх факторів (умов навчально-виховного процесу) до внутрішніх (мотивація, особистісно-професійна оцінка і "Я-концепція").

Умовами такого переходу є: емоційно стимулююче середовище загальнопедагогічної підготовки, внутрішня активність майбутнього педагога; позитивна атмосфера взаємного прийняття викладача і студента (учня), відсутність негативних оцінок; структурування навчально-виховного процесу у вищій школі на основі співпраці викладача і майбутнього педагога-вихователя; постійне заохочення майбутніх учителів до саморозвитку [5, с. 158].

Педагогічна спрямованість є системоутворюючою властивістю і містить такі показники, як інтерес до педагогічної професії і виховної діяльності, зокрема, усвідомлення своїх здібностей і характеру,

мотивів вибору учительської професії, сформовану потребу виховувати та навчати дітей, молодь, а також потребу у самоудосконаленні власної особистості і діяльності. Характер педагогічної і виховної спрямованості вчителя визначає й рівень продуктивності його діяльності у сфері виховної роботи з учнівською молоддю.

Педагогічні здібності до виховної діяльності визначаються як індивідуальні властивості особистості вчителя, котрі є умовою її успішного виконання. Н. В. Кузьміна в структурі педагогічних здібностей виділяє два ряди ознак: 1) специфічну чутливість педагога як суб'єкта діяльності до об'єкта, процесу і результатів власної педагогічної діяльності, 2) специфічну чутливість педагога до учня як суб'єкта спілкування, пізнання та праці. Численні дослідження показали, що саморозвиток учнів обумовлюється рівнем розвитку в педагога-вихователя загальних здібностей і дослідницьких, проектувальних, конструктивних, комунікативних, організаторських [3, с. 6].

Професійно-педагогічна компетентність у сфері виховання визначається сукупністю умінь педагога особливим чином структурувати наукові і практичні знання з метою ефективного розв'язання виховних завдань. Особистісні знання в цьому разі є результатом розвинених здібностей і спрямованості, що впливають на сприйняття педагогічних явищ, ситуацій, а також на способи їх перетворення з наукових позицій [3, с. 7].

Модель підготовки майбутніх учителів до виховної роботи розглядається нами як цілісна педагогічна система, функціонування якої має забезпечити готовність майбутнього вчителя до організації означеного виду діяльності. Під такою готовністю розуміємо інтегровану психологічну властивість педагога, що включає педагогічну самосвідомість; емоційно-позитивне ставлення до учнів; знання про структуру особистості та її вікові особливості, засоби педагогічного впливу на її формування і розвиток; сукупність теоретичних відомостей про роль ігрової діяльності підлітків у години дозвілля в їхньому особистісному зростанні; педагогічні вміння та здібності щодо її організації [6, с. 7–8].

Проте, на нашу думку, неоднозначне ставлення до проблем виховання негативно позначається на процесі професійної підготовки вчителя-вихователя, в якій продовжує домінувати тенденція першорядності фахових і другорядності педагогічних дисциплін, хоча на словах проголошується протилежне. Отже, відзначимо основні принципи протиріччя у процесі підготовки вчителя-вихователя:

- між об'єктивними вимогами суспільства і суб'єктивними утрудненнями, стереотипним мисленням, традиційними підходами;
- між типовою системою підготовки вчителя та індивідуально-творчим характером виховної діяльності;
- між застарілими формами, методами, засобами викладання педагогічних дисциплін та потребою ВНЗ, школи у впровадженні у навчальний процес нових педагогічних технологій, що мають виховний, стимулюючий характер [3, с. 8].

Майбутнього педагога необхідно також підготувати до оптимального спілкування зі своїми вихованцями, до реалізації на практиці комунікативної функції. Сучасні психологічні дослідження показують нові тенденції у взаєминах учителя з учнями, а саме – зростання ініціативи вихованців у спілкуванні, по чергова зміна лідерства вчителя і учня у цьому процесі. Головне, щоб лідерство вчителя не виставлялось напоказ. Школі потрібен учитель, який, говорячи словами Я. Корчака, не сковує особистість учня, а звільняє, не принижує, а підносить, не мене, а формує, не диктує, а вчить.

В. О. Сухомлинський на запитання "Що означає хороший вчитель?" відповів: "Це насамперед людина, яка любить дітей, знаходить радість у спілкуванні з ними, вірить у те, що кожна дитина може стати доброю людиною; вміє дружити з дітьми, бере близько до серця дитячі радощі й прикроці, знає душу дитини" [2, с. 8].

За визначенням І. Д. Беха, у своїй діяльності педагогу часто доводиться переживати сумніви стосовно вибудованої ним виховної стратегії. Адже вихованці неповторно індивідуальні, і це змушує його шукати наукової підтримки, щоб бути впевненим у правильності своїх дій. І хоч виховувати за книгами неможливо, та виховувати за їх допомогою конче необхідно. Це правило набуває особливої ваги, коли педагог звиряє свої кроки з ідеями видатних педагогів, які більше за своїх сучасників зуміли заглибитися у внутрішній світ дитини, віднайти найпотаємніші стежини до її серця, повести її до світла людського добра [1, с. 230].

Процес навчання і виховання є певною системою соціально-психологічної взаємодії. Спілкування відіграє значну роль при вирішенні дидактичних завдань педагогічної діяльності. Необхідною умовою успішного перебігу процесу спілкування є комунікативна компетентність його учасників, до якої входить певний набір комунікативних технік. У комунікативній підготовці майбутніх учителів серед важливих структур компонентів виступає соціально-психологічна взаємодія і перцепція. При цьому вагомими

аспектами виступають готовність майбутніх педагогів до цих процесів у навчально-виховній роботі, розвиток соціально-психологічних умінь, міжособистісної взаємодії, нерозривність педагогічного процесу із педагогічним спілкуванням. Великої уваги заслуговують і розробки програм активного соціально-психологічного навчання, що в кінцевому результаті буде позитивно впливати на комунікативну підготовку випускників педагогічних учбових закладів.

З усього зазначеного вище випливає, що підготовка майбутнього педагога-вихователя повинна здійснюватись не як спрямований зовні потік стимулів-подразників дидактичного характеру для формування адекватної поведінки, а як актуалізація потенційних можливостей особистості і розвиток їх до рівня професійної зрілості. Умовами переходу від системи зовнішніх факторів до внутрішніх на всіх етапах підготовки майбутнього вчителя до виховної діяльності є: емоційно стимулююче середовище загальнопедагогічної підготовки, внутрішня активність майбутнього педагога-вихователя, структурування навчально-виховного процесу у вищій школі на основі співпраці викладача і майбутнього педагога-вихователя, постійне заохочення майбутніх учителів до саморозвитку, навчання координувати роботу, вміння подати мету таким чином, щоб хотілося досягти її. Успішна реалізація вищезазначеного дасть змогу сформуванню майбутнього педагога з новітнім типом мислення, культури, готовністю до інноваційного типу виховної діяльності.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що найбільш повними критеріями рівня підготовленості майбутніх учителів є показники володіння узагальненими вміннями та навичками організації виховного процесу.

Література

1. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності : навч. посіб. / І. Д. Бех. – К. : Академвидав, 2009. – 248 с.
2. Голева З. В. Психологічна підготовка студентів до вчительської діяльності / З. В. Голева // Професійна підготовка студентів педагогічних інститутів до виховної діяльності : збірник наукових статей / за заг. ред. А. Й. Капської. – К. : ІЗМН, 1996. – С. 5–10.
3. Дубасенюк О. А. Професійна підготовка майбутнього вчителя до педагогічної діяльності : монографія / О. А. Дубасенюк, Т. В. Семенюк, О. Є. Антонова. – Житомир : Житомир. держ. пед. ун-т, 2003. – 193 с.
4. Ковальчук Л. О. Підготовка до виховної діяльності як складова формування культури професійного мислення майбутніх педагогів / Л. О. Ковальчук // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. / Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка ; гол. ред. М. О. Носко. – Чернігів : ЧДПУ, 2010. – Вип. 79. – С. 107–111.
5. Люріна Т. І. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до виховної діяльності / Т. І. Люріна // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького ; збірник наукових праць Серія "Педагогіка". – 2010. – № 4. – С. 157–165.
6. Чепіль М. Теоретичні засади підготовки майбутнього вчителя до виховної роботи з учнями / М. Чепіль // Людинознавчі студії : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. – Дрогобич, 2008. – Вип. 17. Педагогіка. – С. 4–14.

ПОЕЗІЯ, ПРОЗА, ПЕРЕКЛАДИ, РЕЦЕНЗІЇ*Надія Онищенко***ТАРАСІВ БІЛЬ
НАСНАЖУЄ ТВОРЧІСТЬ ЙОГО НАЩАДКІВ**

Уже десяту Шевченкову весну Ніжинський обласний педагогічний лицей зустрічає разом із молодими талантами, чиї здібності яскраво освячують творчий шлях. Цьогорічних номінантів із містечок і сіл Чернігівщини вітали переможці попередніх дев'яти Регіональних конкурсів учнівської творчості "Славні нащадки Тараса".

Стежка до Кобзаря привела Мирославу Уніат після закінчення філологічного факультету НДУ імені Миколи Гоголя в Альбертський університет у Канаді. Нині дівчина працює менеджером з розвитку бізнесу в міжнародній компанії. Бере активну участь у культурному житті української громади. Авторка двох збірок поезій. Лауреат премії Альбертської Ради українського мистецтва та кількох премій від університету.

– Я вважала, що поезія – дар Божий. А виявилось, що це ще і щоденне напружене самоудосконалення, – зізнавалася випускниця лицю, а тепер уже першокурсниця факультету журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка Юлія Якубів. Її лицарський обладунок – "то лиш віра, любов й незгасима надія".

Дві вікові категорії учасників змагалися у двох номінаціях: "Вірш про Тараса Шевченка" та "Поезії довільної тематики". Як підмітили члени журі – поет і письменник Анатолій Шкуліпа, письменник, журналіст, поет і науковець Олександр Забарний, поет і перекладач Олександр Гадзінський, – найкращі зразки представили ті, хто ставиться до творчості як до повсякденної праці. В них глибокі роздуми обрамлені образною мовою, а біль Шевченка звучить як власний. Адже в поетів – зранені серця. І сильне Шевченкове слово "видирає всю душу" в десятикласниці Прилуцької ЗОШ I–III ступенів № 9 Ярослави Ворчак. А її ровесниця з Ніжинської гімназії № 3 Вікторія Черненко мріє про ковток свободи, щоб "наповнити ним всі легені до верху, стати ближче до музи-природи і більш не здригатися щоночі від феєрверку". Але тривожне сьогодні змушує їх раніше дорослішати, бо на кону – "наше завтра й сьогодні". Так вважає одна з переможниць конкурсу, вже другокурсниця філологічного факультету НДУ імені Миколи Гоголя Марина Лапай.

Дитячу ширість у почуттях і сміливість у словах десять років підтримують вже названі члени журі, організатори літературного турніру: директор лицю Тетяна Шевчук та завуч Світлана Сліпак, упорядник і редактор збірника творчих робіт "Стежка до Тараса" Олександр Гадзінський і доцент Гоголевого вишу Алла Кайдаш, директор Благодійного фонду "Ніжен" Микола Шкурко, представники влади, підприємці-благодійники. Аби не меншало в Україні талановитих нащадків Тараса, їх покликано знаходити й долучати до конкурсу директори шкіл, керівники методичних об'єднань, учителі. Варто змінювати і формат змагання, щоб відомі поети й письменники змогли поспілкуватися з учасниками під час майстер-класів, побувати в музеях університету, ознайомитися з шевченківськими місцями Ніжина, а не тільки покласти квіти до його пам'ятника.

Ярослава Ворчак

* * *

Віють вітри, віють буйні
З яру на долину.
Знову плаче Україна
В кривавую днину.
Похилилася тополя
До самого долу,
А Шевченкове пророцтво
Оживає знову.
Блідий місяць виринає

Із моря на сушу,
Видирає слово сильне
У мене всю душу.
Сам Шевченко віковичний
Промовля рядками,
Закликає підніматись,
Битись з ворогами.
Так і дихає сторінка
Кобзаревим словом,
Проникає у свідомість
І стає покровом.
Як молитва, затріпоче
І з уст чистих злине:
Тримайтеся, брати мої!
Не вмере, не загине!

Марина Лапай

* * *

Синьо-жовтими барвами повняться наші майдани...
На війну відправляє країна мільйони синів.
І ще довго пектимуть у душах скривавлені рани.
І ще довго багритиме кров позолоту ланів.

Тільки ми – молоді, ще живі і ще повні відваги.
Українці, борімося! Вкраїно, вставай, чорт візьми!
Хай нам Бог допоможе і Небо пошле нам наснаги
Під прицілом, під градом таки залишитись людьми.

Плаче небо вже рік за синами з Небесної Сотні...
Гинуть сотнями знову на Сході герої Чоти...
Це і наша війна: на кону – наше завтра й сьогодні.
Синьо-жовта країно, ми маємо перемогти!

Вікторія Черненко

* * *

Нас змінюють люди,
а може, все-таки час...
Одного ранку, прокинувшись,
після тяжкої ночі роздумів
Зрозумієш, що ти – не ти,
а хтось інший паразитує в твоїй голові.
Якщо чесно, то це – нестрашно,
звикнеш за кілька днів.
Причина його появи –
закоренілий в твоїй підсвідомості нігілізм.
Він покладає думки на полицки
і розкладає по місцях почуття,
Викине з твого життя все сміття
і тих, хто його приніс.
Змирися, що ти – вже не той,
і немає назад пуття-вороття.
Досить довго ховався,
боявся девіантної поведінки –
Час вийти за рамки,
навіть якщо накриє тебе канонада.
Зрозумій: тут не ставлять

за пробу погані оцінки.
Він – той, під ким гнеться
твоя ще недосконала бравада.
Не намагайся із ним боротись –
приречено на провал.
Ти по дешевій душевній натурі
невдаха та песиміст,
А той, хто вселився у тебе, –
Вкрай знахабнілий друг-нелегал,
Згідно із жанром комедії –
абсолютний протагоніст.
Кожного дня виїдатиме
жадібно всі твої спогади,
Поки зрештою не залишить
порожній звук,
Побудує з колючого дроту
смертельні страшні барикади
Для небажаних гостей з минулого,
навколо наставить базук.
Ти, напевно, у відчаї,
бо заплутався в роздумах:
що за переселенець застряг у тобі.
Та все просто, він – це зраджений ти,
що змушений з мукою йти на звіт,
розчарувавшись в гіркому бутті,
Знову ламати свій
філігранно збудований світ.

* * *

Минає не час, а минаємо, все ж таки, ми:
У забитих вагонах, порожніх розмовах,
Заклопотані знову безглуздими справами.
Всі розумні у відчайдушних вечірніх промовах,
А зранку знову викопують бездонну прірву,
В котру філігранно складають власні бажання
Так би мовити: "Зараз не час, залишу на потім",
Навіть не помічаючи серця важке зітхання.
Зверху посадять дерево, можливо, це буде липа,
Як і сила-силенна придуманих ними принципів.
Ступінь поваги залежить від марки та логотипа
На твоїх речах, машині: світ остаточно здурів.
З понеділка бачимо тільки відтінки сірого,
Навіть у самому собі з безліччю варіацій –
Перед іншими вдаємо товстошкірого.
Вам не огидно від примітивності цих імітацій?
У кожного другого на обличчі неврастенія,
Безталанно прихована під гримасою успіху.
І начхати, що під нею вже рік тліє шизофренія.
Треба шукати не тільки у купі грошей втіху.
Минає не час, а давно вже минули ми...
У власній брехні заплутались...

МИКОЛА ВАСИЛЬОВИЧ ГОГОЛЬ І ЙОГО РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ В НІМЕЦЬКОМОВНИХ ПРАЦЯХ З ІСТОРІЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вступ

Постать Миколи Васильовича Гоголя (1809–1852) ще прижиттєво трактувалася неоднозначно, і це не через успіх його творів, а внаслідок їх дії, головним чином драми "Ревізор" та роману "Мертві душі". До цього слід додати внутрішній розвиток його творчості, яка у зв'язку з успішною ранньою збіркою оповідань "Вечори на хуторі біля Диканьки", вочевидь, тяжіє до романтизму. З іншого боку, він вважається основоположником раннього російського реалізму, "натуральної школи", попри те, що певні елементи романтизму продовжують жити в його творах і своєрідно поєднуються з "реалістичними" стратегіями. Виходячи з цього, предметом нашого розгляду буде питання про те, яким чином у німецькомовних працях з історії літератури розглядається проблема Гоголя.

Порівняння зображення Гоголя у різних німецькомовних працях з історії літератури буде концентруватися на таких чотирьох моментах:

1) До якої епохи відносять творчість Гоголя: до романтизму, реалізму, до обох чи до жодної з них? Для цього спочатку будемо порівнювати "Зміст" відповідних праць. Після цього проаналізуємо відповідні фрагменти текстів.

2) У чому, на думку авторів, полягає основне значення творчості Гоголя?

3) Чи існує різниця при трактуванні якогось одного конкретного твору? Це перевіряється на прикладі зображення повісті "Шинель" у різних працях.

4) Якою мірою при розгляді творчості Гоголя враховується проблема гоголівського стилю?

2. До питання про періодизацію творчості Гоголя

а) Література Гоголя між романтикою і реалізмом

Лише в одному "Змісті" дев'ятнадцяти проаналізованих праць з історії літератури Гоголь віднесений до реалізму (Полонський, 1902, розділ 11. Гоголь і російський реалізм). Три автори вирішили віднести Гоголя до романтизму – Штендер-Петерсен, 1933 (два розділи, присвячені Гоголю, у "Періоді романтизму"), Чижевський, 1964 (сім фрагментів, присвячених Гоголю, в розділі "Віршована проза романтизму" в книзі "Романтизм") та Лауер, 2000 (Гоголь в розділі "Епоха Пушкіна" (1820–1840)). Дві праці з історії літератури позначають творчість Гоголя у своїх "Змістах" як перехід від романтизму до реалізму – фон Райнгольд, 1886 (Розділ 26. Перехід від романтизму до реалізму: Гоголь. Прогресивний рух 30-х і 40-х років: Чаадаєв, Бєлінський і його ідеалістична критика) та Вегеманс, 1998 (Гоголь у: "Від романтизму до реалізму").

Інші автори уникають відносити Гоголя до періоду романтизму, реалізму чи переходу від романтизму до реалізму. Два автори відносять Гоголя до так званого класичного часу – Лютер, 1924 (Гоголь у розділі "Класичний час") і Браун, 1947 (присвячена Гоголю глава в частині "Великі класики"). Ще три автори позиціонують Гоголя у своїх "Змістах" лише у хронологічних рамках. Це Бродський, 1954, який розглядає Гоголя у розділі "Тридцять та сорокові роки", Летенбауер, 1958, "Література періоду 1800–1850 років", та Дювель, 1965, "Російська література від 1816 до 1842 років". Грасгоф, 1974 і Дювель, Грасгоф, 1986, присвячують Гоголю окрему главу і уникають при цьому будь-якої періодизації. Подібним чином окрему главу відводить Гоголю і Еліасберг, 1925, який взагалі розглядає російську літературу тільки персоналізовано. Решта чотири автори також дотримуються власної класифікації. Брюкнер, 1905, називає один із розділів "Роман і Гоголь", Закулін, 1927, розглядає Гоголя у розділі "Мистецька проза", глава "Дворянська література", яка, в свою чергу, включена в частину "Третій період нової російської літератури". Фон Гюнтер, 1964, аналізує творчість Гоголя в главі "Російська полярність", а Мирський, 1964, називає цілий період "Епоха Гоголя", де і розглядає його творчість.

Єдність серед авторів спостерігається у питанні про те, що своєю творчістю Гоголь заснував "натуральну школу", чи реалізм. Проте вона відсутня у ставленні до самої творчості Гоголя. Тут можна намітити три тенденції.

Зокрема, досить поширеною є думка, що Гоголь спочатку був романтиком, а вже потім став реалістом. Наприклад, фон Райнгольд пише: "У своїх перших новелах ... Гоголь, власне кажучи, ще повністю романтик" [14, с. 611]. І вже з "Петербурзькими оповіданнями" відбувається крок до реалізму, при цьому фон Райнгольд говорить про "фотографічну точність зображення" [14, с. 613]. Брюкнер вбачає подвійну природу вже в українських оповіданнях Гоголя. Це, з одного боку, "романтика, яка сягає фантастики", а з іншого, "реалізм, напрочуд точний і гострий дар спостереження" [3, с. 236]. За

Брюкнером, з часом реалізм у творчості Гоголя все посилювався. І зрештою у "Ревізорі" він остаточно утверджується: "Реалізм, а саме натуральний реалізм, святкує свій найвищий триумф – найточніше спостереження і найгостріша передача побаченого. Романтика у ньому відтепер видають лише окремі нюанси, як, наприклад, у "Ревізорі", схильність до гротеску..." [3, с. 244].

Також і для орієнтованих на марксистську ідеологію авторів (Закулін, 1927, Бродський, 1954, Дювель, 1965, Грасгоф, 1974 і Дювель, Грасгоф, 1986) Гоголь спочатку є романтиком, а вже потім перетворюється на реаліста. Як поворотний момент здебільшого розглядаються "Петербурзькі оповідання".

Інші автори хоча й називають Гоголя засновником реалізму, проте самого Гоголя реалістом не вважають. Для Еліасберга Гоголь такий же реаліст, як і Гомер [6, с. 31]: "Його стиль фантастичний, почасти романтичний, проте ніколи реалістичний" [6, с. 32]. При цьому Еліасберг посилається на відкриття, зроблене російською критикою 1909 року, коли при підготовці до святкування сторіччя від дня народження Гоголя були досліджені всі його твори і при цьому не було знайдено жодного рядка, "який би передавав дійсність просто і природно; все гіпертрофовано чи доведено до гротеску" [Там само]. Сечкар'ов розглядає творчість Гоголя як "захоплюючий синтез всіх напрямків" [16, с. 89]. Він також наполягає на тому, що творчість Гоголя можна зрозуміти лише тоді, коли буде взяте до уваги її релігійне підґрунтя і позначає диявола як головного персонажа творів Гоголя [16, с. 90]. Окрім цього, це "картина непримиренних протиріч. Навіть суперечка між Гоголем-реалістом та Гоголем-романтиком так і не була вирішена. Вочевидь, неможливі поєднання перетворюються у нього на захоплюючу дійсність" [16, с. 92].

На релігійні впливи вказує також Браун, називаючи Гоголя "ідеалістом і шукачем правди" і "можливо, першим із багатьох шукачів бога в російській літературі" [1, с. 111]. В іншому місці Браун характеризує Гоголя як "експресіоністського тенденційного поета" [1, с. 117]. Для Штендера-Петерсена, як і для Сечкар'ова, Гоголь репрезентує "картину дивно контрастуючих, парадоксальних тенденцій" [17, с. 165]. За допомогою вже згаданого двоякого зображення Гоголя ("Романтичний стиль Гоголя" і "Гротескний стиль Гоголя") Штендер-Петерсен намагається розгадати ці тенденції. Для нього романтизм переважає у творчості Гоголя до появи "Петербурзьких оповідань". Гротеск визначає творчість Гоголя у "Ревізорі" і "Мертвих душах". Леттенбауер не може розглядати творчість Гоголя як реалістичну, оскільки той не відображав дійсність, а створив свій власний, гротескний світ [10, с. 120]. А те, що Гоголь був сприйнятий як реаліст, пояснюється зображенням ним "маленьких людей", чого до цього ніхто не робив і на що орієнтувалися реалісти [10, с. 122]. Своєю чергою Вегеманс, який хоча також і вважає Гоголя за ідеал для реалістів, відзначає, що "проте він, крім цього, був ще й фантастом, найфантастичнішим зі всіх російських письменників, і містиком" [19, с. 104]. На противагу цьому Мирський, який теж підкреслює романтичні та фантастичні елементи у Гоголя [12, с. 148], заявляє, що Гоголь для нього перш за все є сатириком [12, с. 143], який досягнув висот завдяки своєму особливому стилю і своїй оригінальності [12, с. 99]. До схожої думки схиляється і Чижевський, який розглядає романтичні мотиви у ранніх творах Гоголя [18, с. 99] і гротеск у пізніх [18, с. 108]. Проте для нього Гоголь головним чином є митцем стилю [18, с. 108–113].

Для деяких авторів, які хоча й позначають Гоголя як основоположника реалістичної літератури, він сам, проте, залишається романтиком. На думку Лютера, Гоголь сильно вплинув на реалістичну літературу, тому що, окрім всього іншого, в "Петербурзьких оповіданнях" вперше прозвучало соціальне співчуття, проте попри все це він сам був скоріше адвокатом, аніж обвинувачем і зовсім не реалістом, а романтиком, можливо, найсправжнішим і найсвоєріднішим романтиком з усіх, які коли-небудь були в Росії" [11, с. 195]. Свою точку зору Лютер обґрунтовує проблематизацією дійсності як основною рисою романтизму. Отож і Гоголь ніколи не надавав реальної картини дійсності, а завжди вдавався до гіпертрофованого перебільшення [11, с. 196]. Однозначно як романтика сприймає Гоголя і фон Гюнтер. "Сміх крізь сльози", який часто приписується Гоголю, є для фон Гюнтера ознакою романтичності, оскільки "саме у сплаві почуттів, у переплетінні відчуттів, в переході мрії у дійсність, видіння у реальність полягає сутність романтизму. "Сміх крізь сльози" можна розглядати як головний приклад романтичних відчуттів" [8, с. 45]. Також і нібито властиве Гоголю співчуття до "принижених та ображених" є для фон Гюнтера романтичним [8, с. 45]. Схожу характеристику Гоголя наводить і Лауер: "Він (Гоголь) довів, що прозовий медіум спроможний не гірше, а можливо, навіть краще, аніж поетична мова вловлювати романтичні мережива слів. Таким чином Гоголь став чистим романтиком російської літератури і її першим великим оповідачем [9, с. 227].

б) До питання про значення творчості Гоголя

Як вважають автори праць з історії літератури, одне з головних значень творчості Гоголя полягає в тому, що він заснував натуральну школу та реалізм (незалежно від того, чи самого Гоголя вони вважають за реаліста чи ні). На це вказують всі автори або в розділах, присвячених Гоголю, чи в розділах, в яких йдеться про натуральну школу та реалізм. Погоджуючись з іншими дослідниками,

Браун обґрунтовує це тим, що Гоголь увів у літературу питання тогочасної російської дійсності і "вказав їй напрямок до постановки світоглядних та етичних проблем" [1, с. 126].

Деякі автори, проте, наполягають на тому, що творчість Гоголя має ще одне важливе, з їхньої точки зору, значення. І тут теж можна виокремити три основні тенденції.

Перша група авторів характеризує творчість Гоголя як невід'ємну складову частину російської літератури взагалі, без якої її подальший розвиток був би неможливий і вплив якої відчувається аж до нинішнього часу. Приміром, Браун пише з цього приводу: "Николай Гоголь поруч із Пушкіним є другим стовпом літературної творчості в Росії, а стосовно безпосереднього впливу навіть основним. Якщо вплив Пушкіна з часом все більше обмежувався розпливчастою сферою загальнопоетичних основ, то вплив Гоголя і сьогодні відчувається безпосередньо. Пушкін створив російську літературу, а Гоголь вивів її на нинішній шлях" [1, с. 100]. Для Сечкарьова Гоголь є письменником, "якому майже всі великі росіяни XIX і XX століть завдячують матеріалом і технікою" [16, с. 89]. Схожу точку зору висловлює і Леттенбауер: "Наскільки величезним було значення Пушкіна для розквіту національної літератури, наскільки сильного впливу на свої основи вона зазнала з його боку в подальшому, та попри все це той вплив, який мав на російську літературу Гоголь навіть у XX ст., є ще більш визначальним, щонайменше більш очевидним, відчутним, вплив, який позначився і на літературній мові" [10, с. 112].

Подібне висловлювання наводить Чижевський у главі про прозаїків романтизму: "Безсумнівно, Микола Васильович Гоголь переважає всіх представлених і тих, що будуть згадані пізніше, прозаїків своїм талантом, але до цього ще й впливом на російську літературу, який відчувається і сьогодні... [18, с. 98]. На думку фон Гюнтера, "Гоголь як найбільший художник людини створив російську прозу, відлуння якої чути і сьогодні. Без Гоголя не було б і таких великих російських письменників, як Достоевський, Мельников, Лесков і Салтиков, а також і прозаїків-символістів Ремізова, Андрія Белого і Замятіна" [8, с. 48].

У різних працях з історії літератури висловлюється також точка зору стосовно значення Гоголя для специфіки жанру. Як про це можна судити вже із "Змісту", Брюкнер підкреслює надзвичайне значення Гоголя для розвитку російського роману. Гоголь зробив для роману те, що свого часу Пушкін для поезії, коли вони "в пошуках мови і змісту зійшли з ходуль". Обидва продемонстрували, "які скарги можна віднайти в простому навколишньому житті, серед селян, на безкрайніх просторах" [3, с. 250]. Також і першою російською комедією після сатири Грибоєдова був твір Гоголя [3, с. 229]. Також і Дювель вже на початку розділу наголошує на значенні Гоголя для становлення чи подальшого розвитку літературних жанрів: "Своїми циклами народних і сатиричних оповідань він створив шедеври російської новелістики, які надихнули Тургенева і Достоевського, Салтикова-Щедріна, Чехова та інших. Своєю найбільшою прозовою поемою, "Мертвими душами", він заклав фундамент російського епічного роману, найвизначнішими представниками якого стали Л. Толстой і Шолохов, і який зайняв своє власне місце у світовій літературі. Своєю драматичною творчістю Гоголь визначною мірою сприяв розвитку російського реалістичного театру. Він підхопив традицію соціально-критичної комедії, засновниками якої були Фонвізін і Грибоєдов, і довів її до мистецького завершення. Своєю чергою він вказав нові шляхи російській комедії характерів, якими далі пішли О. Островський, Сухово-Кобилін та інші" [4, с. 304].

Мирський називає "Ревізора" найкращою комедією російською мовою і аргументує це неймовірним зображенням характерів, діалогами та видатним розумінням мистецтва [12, с. 151]. Леттенбауер же взагалі вважає "Ревізор" однією із найзначніших комедій світової літератури [10, с. 118]. Жанрове значення "Мертвих душ" Леттенбауер намагається пояснити через посилання на ранні пригодницькі романи XVII і XIX ст. (Нарежний і Булгарін), в традиції яких написаний твір Гоголя. Як і багато інших авторів, він вказує на зв'язок цього твору з "Божественною комедією" Данте [10, с. 119]. Погоджуючись з Леттенбауером, Лауер називає "Ревізор" однією з кращих комедій "загального світового репертуару" [9, с. 235]. Предметом пильного розгляду жанрово-історичні аспекти "Ревізора" і "Мертвих душ" стали також і в праці Штендера-Петерсена [17, с. 174–182].

Окремі автори вважають суттєвими також й інші аспекти у творчості Гоголя. Для Еліасберга велика російська література, яка стала відомою також за межами Росії, починається лише з Гоголя: "Він є батьком частини російської літератури, відомої також неросіянам, а саме російської прози" [6, с. 27]. Лютер вважає Гоголя за одного із найгеніальніших карикатуристів світової літератури [11, с. 196]. Значення творчості Гоголя для Мирського полягає перш за все у його оригінальності: "Він представляє один із найнеймовірніших, найбільш приголомшливих і оригінальних світів, які коли-небудь були створені митцем слова. Якби як єдина міра оцінки виступала творча сила, то Гоголь мав би вважатися найбільшим російським письменником. У цьому плані він не поступається ні Шекспіру, ні Рабле" [12, с. 146].

Мирський, як і Лютер, вважає Гоголя за видатного літературного карикатуриста, про що можна судити з такої цитати: "Він зображує своїх персонажів як карикатурист – виступаючі риси перебільшу-

ються і редукуються до основних геометричних форм. При цьому карикатури сповнені неймовірної сили переконання і життєвої точності, здебільшого він досягає цього за допомогою флери абсолютно неочікуваної реалістичності, тож здається, що вона перевершує навіть видимий світ" [12, с. 147]. На противагу йому Браун вказує на інший аспект: "Гоголь є першим російським і одним із перших у світовій літературі поетів, хто відкрив живий зв'язок між людиною і речами, які її оточують, і хто з неймовірною впевненістю проголошує, що домашнє начиння, одяг і т. п. можуть бути складовою частиною людської особистості" [1, с. 114]. Окрім усього іншого, саме цей аспект був причиною розповсюдження його впливу і на наступні генерації літераторів: "Без цього відкриття новітня російська поезія вже немислима" [Там само]. Згідно з Брауном, Гоголь був також першим російським поетом, хто поставив на службу цій непрямій характеристиці, за допомогою банальних, на перший погляд дрібниць, зображення погоди і пейзажу" [1, с. 114]. Бродський, як і Леттенбауер, підкреслює значення творчості Гоголя для розвитку тогочасної літературної мови [2, с. 82]. Окрім цього, він пов'язує з творчістю Гоголя також імена Леніна і Сталіна [2, с. 84], як це робиться і в інших соціалістично орієнтованих працях з історії літератури. Загалом у всіх цих працях домінує тенденція робити акцент на соціально-політичному значенні Гоголя. Наприклад, Грасгоф пише: "Гоголь нещадно розкривав класові протиріччя феодально-абсолютистського устрою. Висміявши паразитичний спосіб життя пануючих класів, він продемонстрував історичний анахронізм царської Росії" [7, с. 137].

в) До питання інтерпретації "Шинелі"

Після аналізу розгляду цього твору в працях з історії літератури, можна виділити чотири різні підходи до його інтерпретації.

З усіх проаналізованих праць лише в "Історії літератури" Полонського відсутня згадка про "Шинель". Фон Райнгольд згадує повість лише мимохідь, розглядаючи її винятково у взаємозв'язку з "Петербурзькими оповіданнями" і характеризуючи як твір, у якому є багато фантастичного і водночас реального. В ній можна відчутти злиденність існування, відсутність ідеалів і деградацію людської природи [14, с. 613]. У присвяченому Гоголю розділові у праці Закуліна "Шинель" експліцитно не згадується, проте посилання на неї можна знайти у двох інших місцях, де йдеться про взаємозв'язок Гоголя з Пушкіним та Достоевським [15, с. 136, 154].

Інші ідеологічно детерміновані "Історії літератури" (Дювель, Бродський, Грасгоф) детально аналізують оповідання і дають йому соціально-критичну оцінку. Зокрема, Грасгоф пише: "Шинель" по праву вважається програмовим твором класичного російського гуманізму... Історія вкраденої шинелі у Гоголя перетворюється на захоплену історію вкраденого людського життя в царському суспільстві. Доля бідлашного чиновника Акакія Акакійовича Башмачкіна, цієї німої жертви нелюдського суспільства, стає суворим звинуваченням проти аристократично-бюрократичної системи. Соціальний гуманізм новели має активний характер" [7, с. 147].

До соціально-критичної оцінки тяжіє також і Лютер: "Але він (Гоголь) розглядає ці сміхотворні створіння не як продукт їхнього оточення, а як його жертви. До соціальної сатири додається соціальне співчуття і допомагає нам розпізнати у цих зневажених істот людське, живу душу, страждати разом з ними і полюбити їх" [11, с. 201].

Інші автори розглядають "Шинель" під зовсім іншим кутом зору. Сечкар'ов підкреслює: "Знамените оповідання Гоголя "Шинель"... повинне продемонструвати лише те, як диявол не гребує скористатися звичайнісіньким предметом, щоб заволодіти своїми жертвами. Люди чіпляються за позірне, отож вони втрачають бога у собі" [16, с. 91]. Штендер-Петерсен хоча й згадує певну "гуманістичну мету" "Шинелі", звертаючи увагу на те, "що навіть маленькі канцеляристи мають право на гідне людини існування" [17, с. 173], проте вважає, що у неї є ще одна інша мета, "а саме та, щоб донести до зневажених маленьких істот перемогу над брутальною дійсністю, щоб вони продовжували своє існування по той бік земного життя в ім'я ідеалу, чи в створеному ними самими світі, чи як інструмент вищої справедливості у фантомному світі" [Там само]. Також і Вегеманс вказує на соціальні мотиви у "Шинелі". Але за ними можна розпізнати "своєрідну силу нелогічних сил" [19, с. 101]. Для Чижевського "Шинель" значуща перш за все своїми стилістичними мотивами.

Решта авторів здебільшого обмежується простою вказівкою на вплив "Шинелі" і не роблять якихось власних інтерпретацій. Зокрема, фон Гюнтер пише: "Шинель" є паростком, із якого проросла велична споруда російської епіки" [8, с. 48]. Мирський висловлює таку думку: "Саме неприховане співчуття до бідних і непоказних героїв справило на тогочасного читача таке приголомшливе враження. "Шинель" запустила цілу серію філантропічних оповідань про маленького чиновника, вершиною яких стала повість Достоевського "Бідні люди" [12, с. 51]. Браун зауважує, що "Шинель" буквально розбурхала російську літературу: "Власне кажучи, все в ній було новим і збурливим – техніка оповіді, психологічне опрацювання,

окремі людські типи і перш за все тема... Тут уперше у світлі прожектора поезії з'являється зовсім маленька людина, "одна із принижених і зневажених", кажучи словами Достоєвського. Не можна з певністю сказати, чи Гоголь дійсно мав намір стати на прох за гуманність та соціальну справедливість; можливо, що ця нотка з'явилася сама по собі в ході розвитку подій його трагікомічного гротеску. Проте літературна спільнота у будь-якому разі зрозуміла його новелу саме у цьому сенсі, і таким чином "Шинель" дійсно стала відправною точкою всієї соціально-гуманістичної літератури в Росії ..." [1, с. 104].

г) До трактування стилю Гоголя

Також і при трактуванні стилю Гоголя, знову ж таки, можна виділити чотири різні підходи.

Група авторів, серед яких фон Райнгольд, Полонський, Брюкнер, Лютер, Закулін, Грасгоф та Дювель і Грасгоф, взагалі не торкаються цього питання.

Інші автори (Еліасберг, Сечкарьов, фон Гюнтер, Дювель і Вегеманс) висловлюються про особливості стилю Гоголя дуже загально. Наприклад, Еліасберг характеризує його як "добре прораховану композицію з вишуканої кропіткої роботи, незрівнянних поетичних місць та свідомої простуватості" [6, с. 33]. Схожу характеристику наводить і Сечкарьов: "На противагу класично-точній прозі Пушкіна, яка домагається однієї ясної, єдиної мови, Гоголь свідомо змішує різні мовні стилі і досягає шляхом співіснування слів "високого" і "низького" стилів такого стилістичного ефекту, який у "класичній прозі досягається за допомогою звичних стилістичних засобів риторики" [16, с. 89]. Фон Гюнтер високо оцінює стиль Гоголя, залишаючись при цьому відносно абстрактним: "Стиль Гоголя характеризується (інколи дещо кострубатою) елегантністю і довершеністю...; він зібраний і сяючий, він сповнений блискучого ритму, хвилюючий і жвавий, і при цьому здатний презентувати себе цілком просто" [8, с. 51].

Чотири автори детальніше розглядають стилістичні особливості письменника. Леттенбауер, який у декількох місцях коментує стиль Гоголя, пише стосовно "Мертвих душ": "Захоплююча комічність, в яку здебільшого закладена дія, ґрунтується на різноманітних мистецьких прийомах; так, поруч із гіперболами і алогізмами, сильному ефекту сприяють незначні граматичні зміни та особливості розміщення слів" [10, с. 120]. Як уже видно із самої класифікації Штендера-Петерсена ("Романтичний стиль Гоголя", "Гротескний стиль Гоголя"), він акцентує увагу на стилістичному аналізі творів письменника. Отож при аналізі окремих творів він щоразу повертається до питання про стиль Гоголя. Стосовно повісті "Тарас Бульба", яку він називає новелою, у розділі "Романтичний стиль Гоголя" він пише так: "Вона (новела) розповідалася високим стилем, прикрашеним усіма засобами мистецтва, антитезами і паралелізмами, порівняннями і метафорами, епітетами і образними висловами" [17, с. 168]. Стиль Гоголя у ранніх творах, які Штендер-Петерсен характеризує як "ліричну, екстатичну поезію", приводить його до сугестії, "що істинна романтика тут несподівано стала реальністю", що й обґрунтовує вказана класифікація ("Романтичний стиль Гоголя"). В розділі "Гротескний стиль Гоголя" аналізуються "Ревізор" і "Мертві душі", при цьому під виразом "гротескний" маються на увазі відповідні теми творів і їх реалізація, але не мова, як це мало місце у попередньому розділі. Невдачу Гоголя з другим томом "Мертвих душ" Штендер-Петерсен вбачає у непоєднаності обох стилів, хоча Гоголь, вочевидь, намагався досягти їхньої комбінації [17, с. 184]. В багатьох місцях своїх висловлювань про стиль Гоголя Мирський займає схожу позицію з Леттенбауером та Штендером-Петерсеном і вказує на його надзвичайну особливість [12, с. 147]. Подібну точку зору можна віднайти і в Лауера в його інтерпретації "Шинелі" [9, с. 234].

Три автори в зображенні творчості Гоголя дуже детально розглядають його стиль. На шести із 27 сторінок, присвячених Гоголю, Браун експліцитно висловлюється про стиль письменника, при цьому він цитує деякі досить великі фрагменти. Для Брауна Гоголь є "майстром ускладнених поширених речень" і "майстром, на перший погляд невимушеного, розмовного стилю" [1, с. 119]. Окрім цього, він розрізняє у Гоголя два види стилю – "гумористичний і патетичний", які потім стають предметом його аналізу. Розподіл стилю Гоголя на ці два напрями можна порівняти з класифікацією Штендера-Петерсена. Цей аспект творчості Гоголя детально аналізується і Бродським. При цьому він намагається вичленувати особливості у мові Гоголя і проілюструвати їх прикладами. Як найбільш яскраві ознаки мови письменника Бродський називає "часте вживання гіпербол", "розлогі порівняння", "скрупульозний опис і перелік деталей", "велику кількість синонімів", "періодичне повторення слів чи навіть цілих речень" і "насичення мови нелітературними словами" [2, с. 81]. Третім автором, який також приділяє велику увагу стилю Гоголя, є Чижевський. На присвячених Гоголю 13 сторінках своєї праці він постійно вказує на його стилістичні особливості і, окрім того, присвячує йому ще й експліцитно останні три сторінки. При цьому звертаємо увагу на те, що Чижевський першим вводить у вжиток в "Історії літератури" поняття "сказ" (як, наприклад, при аналізі "Шинелі"), яке він потім і характеризує [18, с. 108]. Інші автори (зокрема, Браун) також вказують на цю техніку оповіді як ознаку особливості стилю Гоголя, проте саме поняття "сказ" вживають лише Чижевський і Лауер [9, с. 234]. Як найулюбленіші мистецькі прийоми письменника Чижевський називає "гіперболу та

оксюморон" [18, с. 111]. Характерною особливістю, на його погляд, є також велика кількість запозичених з української мови слів, "які не зустрічаються ані в російській, ані в жодній іншій мові" [18, с. 164] і які Чижевський розлого ілюструє.

3. Висновки.

Після ознайомлення із зображенням Гоголя та його творчості у 19-ти "Історіях літератури" складається доволі різноманітна картина. Уже лише після порівняння "Змістів" цих праць між ними виявляється разюча різниця. Три автори відносять творчість Гоголя до романтизму, два – до періоду переходу від романтизму до реалізму, а один – до реалізму. Решта 13 авторів схильні дотримуватись іншої, не пов'язаної з певною епохою, класифікації.

Також при відповіді на питання, чи сам Гоголь повинен вважатися романтиком і реалістом, чи реалістом, існують різні точки зору. На противагу думці одних істориків літератури, що Гоголь спочатку був романтиком, а потім став реалістом, інші дослідники вважають, що хоча творчість Гоголя і була сприйнята його сучасниками як реалістична, проте вона насправді переслідувала іншу мету. Окрім того, низка авторів розглядає Гоголя лише як романтика, хоча він і заснував реалізм.

При відповіді на питання про головне значення творчості Гоголя панує однаковість у тому, що творчість Гоголя знаменувала собою вирішальний крок до реалізму. Проте, окрім цього, для деяких авторів важливими є й інші аспекти. Отож одні з цих авторів підкреслюють значення Гоголя для літератури загалом, а інші наголошують на важливості творів письменника для розвитку окремих жанрів.

При аналізі інтерпретації "Шинелі" було виявлено таке ж розмаїття поглядів. Деякі автори взагалі не згадують чи згадують повість лише мимохідь, або обмежуються тим, що вказують на вплив твору. В більшості марксистсько орієнтованих "Історій літератури" домінує соціально-критичне прочитання "Шинелі". Решта авторів пропонує інші інтерпретації, які мають метафізичне спрямування.

Подібна різноманітність поглядів продовжується і при розгляді стилю письменника. Стилю Гоголя або ж взагалі не приділяється уваги і він розглядається лише абстрактно, або ж, навпаки, дуже ретельно і при цьому дані автори намагаються вичленувати його особливості та наочно проілюструвати їх прикладами.

Одним із результатів даного дослідження є констатація того факту, що творчість Гоголя ставить перед авторами "Історій літератури" значні проблеми, пов'язані з її періодизацією, оцінкою значення текстів, інтерпретацією окремих творів, а також аналізом стилю. Проте констатована різноманітність позицій авторів може бути розтлумачена також і як вказівка на багатоплановість і багатозначність творчості Гоголя.

Література

1. Braun, M. 1947: Russische Dichtung im neunzehnten Jahrhundert. Hannover.
2. Brodski, N. L. (Hg.) 1954: Geschichte der russischen Literatur. Bd. 2: Von den dreißiger bis zu den neunziger Jahren des 19. Jahrhunderts. Berlin.
3. Brückner, A. 1905: Geschichte der russischen Litteratur. Leipzig.
4. Düwel, W. (Hg.) 1965: Geschichte der klassischen russischen Literatur. Berlin u. Weimar.
5. Düwel, W. u. H. Graßhoff (Hgg.) 1986: Geschichte der russischen Literatur von den Anfängen bis 1917. Bd.1: Von den Anfängen bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts. Berlin u. Weimar.
6. Eliasberg, A. 1925: Russische Literaturgeschichte in Einzelportraits. München.
7. Graßhoff, H. u.a. (Hgg.) 1974: Die russische Literatur im Überblick. Leipzig.
8. Guenther, J. v. 1964: Die Literatur Russlands. Stuttgart.
9. Lauer, R. 2000: Geschichte der russischen Literatur. Von 1700 bis zur Gegenwart. München.
10. Lettenbauer, W. 1958: Russische Literaturgeschichte. Wiesbaden.
11. Luther, A. 1924: Geschichte der russischen Literatur. Leipzig.
12. Mirskij, D. 1964: Geschichte der russischen Literatur. München.
13. Polonskij, G. 1902: Geschichte der russischen Literatur. Leipzig.
14. Reinholdt, A. v. 1886: Geschichte der russischen Litteratur von ihren Anfängen bis auf die neueste Zeit. Leipzig.
15. Sakulin, P. N. 1927: Die russische Literatur. Wildpark-Potsdam.
16. Setschkareff, V. 1949: Geschichte der russischen Literatur im Überblick. Bonn.
17. Stender-Petersen, A. 1993: Geschichte der russischen Literatur. München.
18. Tschizewskij, D. 1964: Russische Literaturgeschichte des 19. Jahrhunderts. Bd.1: Romantik. München.
19. Waegemans, E. 1998: Geschichte der russischen Literatur von Peter dem.
20. Großen bis zur Gegenwart (1700-1995). Konstanz. Перекладено за виданням Die Geschichte der russischen Literatur /Institut für Slawistik der FSU Jena, 2008. – S. 88–102.

УКРАЇНСЬКЕ ОКО В ЄВРОПУ

Тимошик М. С. Українська книга і преса в Італії : монографія / М. С. Тимошик. – К. : Наша культура і наука, 2015.

"Кожен із нас емігрантів для України – око в Європу... Треба подбати, щоб ні одне з цих очей не було сліпим чи сплячим. І щоб кожне несло українській нації море вражень з поля його зору. Тоді лише ми зможемо говорити, що Україна дійсно належить до Європи, а не до Азії, коли кількість і вплив європейських ідей, що ми понесемо нашій нації, переможуть ту навалу азіатчини, що насувається зі Сходу".

Отаке переконання Євген Онацький написав на поштовій листівці з Риму 19 липня 1930 року. Воно стало програмним у діяльності цього журналіста, дипломата й науковця. А також багатьох інших його соратників, які сповідували європейські цінності за межами етнічної батьківщини. І тому саме з цієї цитати починає свою монографію "Українська книга і преса в Італії" Микола Тимошик.

"Задум написати історію українського друкованого слова в Італії виник після виходу в світ мого підручника з грифом Міносвіти "Історія видавничої справи" – першого в Україні, базованого не на застарілих ідеологічних концепціях і догмах, а на новому, переважно архівному матеріалі, здебільшого невідомого читачеві. До цього підручника вперше ввійшли матеріали з історії друкарства української діаспори, зокрема Франції, Німеччини, Канади", – вказує автор. На його думку, українська книга і преса на теренах Італії залишається не пізнаною, не вивченою і досі не виокремленою галузкою різнобарвного материка української діаспори. Таким чином, актуальність і новизна цієї праці обумовлена відсутністю в науковому обігу різноманітного фактологічного матеріалу про умови та результативність побутування українського друкованого слова в Італії, про високий житейський, громадянський та професійний чин сотень українських авторів, редакторів, коректорів, видавців і друкарів, які стверджували в різний час непростою працею українську ідентичність у цій частині Європи.

Шість розділів книжки в хронологічній послідовності висвітлюють поступ головних українських видавничих осередків цієї країни від початку XIX століття до наших днів. Їх зацікавлено прочитають не лише фахівці: видавці, редактори, журналісти, поліграфісти, культурологи, дослідники історії книги й преси, а й читачі, яких захопить сюжетний розвиток подій. Микола Тимошик зумів передати на сторінках своє професійне і людське зачарування тими постатями, які, незважаючи на несприятливі обставини, стверджували Україну в Європі через правдиве слово. Журналіст і науковець із трепетом в руках уважно перечитував давні рукописні і друковані українські видання, і це патріотичне хвилювання вражає в його власних текстах.

У науковій літературі досі не встановлено дату і місце започаткування на теренах Італії українського рукописного чи друкованого книготворення. Але побачене і перечитане дозволяє професорові Тимошику припустити, що сліди перших спроб створення й тиражування українських текстів з метою поширення їх серед українців усього світу варто шукати у стінах Української папської колегії Св. Йосафата в Римі. Заснована 1567 року, ця інституція називалася тоді Грецько-Руською (тобто грецько-українською) колегією Св. Анастаса. Після Брестської унії 1596 року рішенням папи Климента VIII щороку для проходження філософсько-теологічних студій встановлювалося все більше стипендій для вихідців із Київської митрополії. Хоча тут здобували освіту передусім кандидати до високого духовного сану Української греко-католицької церкви, в цьому навчальному закладі культивувався дух науки, просвіти, патріотизму, ніколи не переривався зв'язок із кращими представниками української інтелектуальної еліти. Протягом 1908–1910 років на запрошення ректорату тут виступали перед студентами учені М. Грушевський, В. Щербаківський, С. Томашівський, Й. Малиновський, редактори М. Березовський, П. Павловський.

Програмною метою періодичного рукописного журналу "Записки питомців Руської Колегії в Римі", заснованого науковим гуртком студентів 1904 року, було поміщувати все, що "не противиться ні св. вірі, ні розумові..." Наявні три числа часопису вибудовані навколо двох головних домінант: рідна церква й рідна Україна.

15 серпня 1909 року побачив світ "Український зільник" – газета "Наукового гуртка українських студентів богослов'я у Римі", яка задекларувала себе як наукова, літературна, політична та хронікальна. На жаль, і цей видавничий проект, як і попередній, не отримав розвою. Але він став поштовхом для наукової і творчої роботи студентів. У бібліотеці-архіві колегії зберігаються рукописні статті, які за рівнем

наукової і мовної підготовки заслуговують на сьогоднішню публікацію. Їх готували для періодичних збірників "Записки Читальні", "Записки Богословів", для журналу "Альма-Матер". Проекти цих видань обговорювалися і схвалювалися в 10–20-х роках, але здійснити їх не вдавалося через відсутність друкарського обладнання. Друкарня тут запрацювала 1937 року, і в ній видавали різноманітну продукцію – від журналів для оцінок студентів до книжкового "Молитовника семінариста". Були й складніші для поліграфічного виконання друки – нотні тексти Служби Божої в записі Олександра Кошиця, "Напівник церковний" із нотами, який уклав Олександр Остгайм-Дзерович.

В архіві колегії зберігається також найбільша гордість друкарні періоду початку Другої світової війни – 11 чисел бюлетня "Вісті з Риму", випущених від березня до червня 1940 року. Це реферативний виклад на десяти сторінках спрямованих на Україну радіопередач Ватиканського радіо. Наклад "Вістей з Риму" напередодні окупації Італії німецькою армією 1940 року складав від 100 до 200 примірників.

У серпні 1953 року був реалізований задум студентського журналу "Альма-Матер" – до 50-річчя набуття колегією статусу самостійної української. Три числа щорічно виходили напередодні Різдва, Великодня і літніх вакацій. Простежується регульоване співвідношення аналітичних публікацій богословсько-літургійного та історичного характеру. Зустрічаються поетичні та прозові проби пера вихованців та випускників, цікаві сторінки літопису історії колегії.

1 червня 1919 року неподалік від центру італійської столиці за адресою: вулиця Торіно, 163 офіційно почало діяти Українське пресове бюро. Його створила Дипломатична місія УНР в Італії для широкого інформування керівників країн Антанти щодо ситуації в Україні та домагання від цих країн визнання Української Народної Республіки як суверенної незалежної держави. За штатним розписом колектив налічував сім осіб – трьох українських журналістів і чотирьох італійців. На початку жовтня керівник місії Дмитро Антонович запросив до співпраці доброго знавця італійської мови двадцятип'ятирічного випускника історико-філологічного факультету Київського університету Св. Володимира Євгена Онацького. Цій видатній постаті Микола Тимошик присвятив цілий розділ "Журналістська і видавнича діяльність Євгена Онацького: італійський період". Римські чверть століття позначилися в його житті різноманітними публікаціями в італійських та українських періодичних виданнях. Тільки за перші дев'ять місяців Українське пресове бюро в Римі випустило 56 чисел "Бюлетеня". Фактичний матеріал брали з газет, що виходили в Україні та Європі, де хоча б щось згадувалося про українські справи і ставало приводом для коментування. Акцент робили на двох темах: обґрунтування об'єктивності постанови Української держави та полеміка з російськими виданнями, які таку об'єктивність заперечували.

Одночасно з випусками інформаційного бюлетня з 9 червня засновується часопис "La Voce dell' Ukraina" ("Голос України"). Щотижнево італійською мовою висвітлювалися історія, економіка, політика, література, мистецтво, церква тощо. Автор монографії стверджує, що багато аналітичних публікацій цього часопису не втратили своєї актуальності й досі. Талановиті публіцисти відстоювали честь і гідність народу, який століттями виборював право жити за власними законами у власному домі.

З середини 30-х років Євген Онацький починає займатися науковою та викладацькою роботою. За його ініціативою в Італійському східному інституті в Неаполі на слов'янському відділенні відкривається перша в Італії кафедра української мови та літератури. Як її співробітник Онацький створює навчальний посібник для студентів "Теоретико-практична граматики української мови", який виходить у світ коштом інституту. Всього ж Євген Онацький написав і видав у різних еміграційних українських видавництвах Європи й Америки 22 книги українською та 11 – італійською мовами. Микола Тимошик спонукає молоду генерацію дослідників зібрати, видати, осмислити й спопуляризувати численні публікації цього журналіста, редактора, видавця, дипломата, автора 16-томної "Української малої енциклопедії", досі мало відомого в Україні. І подає приклад об'єктивного аналізу його творчості, а саме: визначення місця цієї особистості в становленні якісної діаспорної журналістики; вироблення критеріїв її популярності, об'єктивності, актуальності для української громади, що не мала власної держави; виведення малотиражної преси українців із вузьких рамок хронічного партійництва на ті стандарти, яких віддавна дотримувалася журналістика у вільному світі.

Вивчення здійснених та нереалізованих видавничих проектів Євгена Онацького (книги про Рим, про національну гідність і малоросійський комплекс українців, про ОУН та її провідників) дає колосальну поживу видавцям-початківцям для професійного творення власної видавничої програми, осмислення національного та європейського контексту українського книговидавничого процесу. Таке резюме зробив Микола Тимошик як доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри видавничої справи та мережевих видань Інституту журналістики та міжнародних відносин Київського національного університету культури та мистецтв.

З-поміж численних видавничих осередків на чужині, про які досі ні в публіцистиці, ні в науковій літературі нічого не написано, – жовківський гурток друкарів у монастирі Гроттаферрата – містечку, що за 18 кілометрів на північний захід від Рима. Тут протягом 30-х років минулого століття діяв невеликий осередок молодих друкарів із знаменитою на весь світ Жовківською друкарні. Із прямою спиною слухав і записував професор Тимошик 27 липня 2012 року розповіді одного з них – 90-річного отця Партенія (Павлика). Ці спогади як правдивий документ, а також опрацьовані книжкові та архівні колекції в Італії та США доводять, що в Гроттаферратській друкарні виходили книги українською мовою. Серед них – "Грамматика церковнослов'янської мови в українській редакції" та "Малий церковнослов'янсько-українсько-англійський словник". Тут видруковано і книгу Євгена Онацького "Студії історії й української культури", в якій уміщено графічні малюнки із серії "Українське козацтво" та мапа України.

"Ми всі працювали, щоб корисно вирішити свою долю, й її ми вирішили так, що збереглися як здорова одиниця, сьогодні їдемо в край культури, де не сміємо й засоромити себе... Я сподіваюся, що коли ми тут, у таборі, в таких невідрадних обставинах добилися поважних обсягів, то на новим місці зможемо ще більше досягнути. Ми й досягнемо це, що повернемося переможно в нашу Україну і цим довершимо наш вояцький шлях!" Це з виступу майора Яськевича – коменданта табору українських полонених "Ріміні" на прощальному мітингу з нагоди його ліквідації 27 квітня 1947 року.

Основна частина табору розмістилася на території колишнього летовища "Мірамаре" за три кілометри від Ріміні. 10500 чоловік донедавна належали до одного військового формування – Української дивізії "Галичина", пізніше – Першої дивізії Української Національної армії. В очікуванні подальшої долі, за два роки перебування в таборі українські полонені британської зони заснували та видавали різним поліграфічним способом, різними накладами і різною періодичністю 15 видань. А ще десятки назв книжок, календарів, марок у кількох серіях, привітальних художніх карт-листівок, бланків грамот та різноманітних канцтоварів. Протягом двох років у таборі діяло два видавництва: "Життя в Таборі" та "Батьківщина". Незважаючи на брак якісного паперу та наявні примітивні поліграфічні потужності, учасники редакційно-видавничого руху в таборі "Ріміні" прагнули творити високопрофесійні й високопатріотичні тексти. Українські полонені вояки удосконалювали тут професійну майстерність як поети, письменники, малярі, графіки. Опинившись на волі, вони поповнили освітні, наукові й культурницькі сили української еміграції в різних країнах розселення. Чи не є це для нас сьогодні прикладом правдивого патріотизму?

У висновках до четвертого розділу про видавничу діяльність Українського католицького університету в Римі Микола Тимошик називає його європейським центром українського наукового книговидання. У статуті УКУ ім. Св. Климента видавничу діяльність визначалася серед пріоритетних напрямків діяльності "нового огнища української науки". Розроблена від початку на перспективу видавничу програма передбачала підготовку до друку різних видів видань за такими тематичними напрямками: документи і матеріали з української історії в контексті загальносвітової (серія "Монументи Української історії"); багатотомне зібрання творів Й. Сліпого (серія "Opera omnia"); літературні та історичні пам'ятки України; навчальна і наукова література з різних ділянок українознавства; досліді світової культури: україномовні переклади вагомих творів зарубіжних авторів; богословська література; словники. За більш ніж півстолітній час існування видавництво УКУ виклало на полиці інтелектуальної світової думки сотні томів українознавчих праць (монографій, посібників, підручників, словників), які відповідають міжнародним стандартам, що виробила світова видавничу спільнота для такого типу видань. А саме: фактична нерозробленість попередниками теми, актуальність якої не зменшується з плином часу; широке залучення авторитетних зарубіжних джерел, а також архівів української діаспори, доступний для широкого кола читачів виклад тексту.

У жодній книгозбірні діаспори немає повної підшивки "Вістей з Риму". І цим пояснюється відсутність даних про це видання в національному інформаційному просторі. Професор Тимошик виявив 426 чисел випусків у книгозбірнях Рима та американського Стемфорда і зробив перший системний аналіз за трьома основними типологічними ознаками: організаційно-технічним, структурним та тематичним. Він виділив три періоди випуску "Вістей з Риму":

- а) перший – від січня до серпня 1940 року;
- б) другий (після 23-річної перерви) – від вересня 1963 до листопада 1979 року;
- в) третій (після більш ніж трирічної перерви) – від липня 1983 до березня 1990 років.

Така періодизація обумовлена зміною засновників, корекцією редакційної політики та художньо-технічним оформленням.

48 сторінок ретельного аналітичного тексту переконують нас у правдивості висновків автора про те, що "Вісті з Риму" в усі три періоди існування не були обмежені в тематичному діапазоні подачі інформації. Незважаючи на неофіційний статус центрального друкованого органу Української католи-

цької церкви, різножанрові публікації висвітлювали діяльність Української католицької церкви та її інституцій; української еміграції в захисті її ідентичності; ситуацію в Україні та пропагували національну книгу і пресу.

Як журналіст і наставник журналістів Тимошик не міг обминути актуальну й сьогодні редакційну статтю від 15 лютого 1973 року "Журналістика, преса і ми", написану після зустрічі папи Римського Пія Х із християнськими журналістами. "В журналіста має бути любов до правди, працюйте дослідження подій і фактів, пряломініність, людяність і здібність до діалогу. Коли цих прикмет люди пера не мають, вони підуть на службу темним силам, які роз'їдають організм суспільства, а то будуть подібні до сліпців, що хочуть вести сліпців".

Автор монографії сприйняв цю статтю як конкретну настанову, освячену церквою, для працівників пера. Українським патріотичним поглядом він побачив і відкрив нам те, що приховували від нього в часи навчання на факультеті журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка. "Українська книга і преса в Італії", щойно видана у науково-видавничому центрі "Наша культура і наука" за сприяння Владики Василя Лостена із США, європейськими враженнями і використаним потужним архівним матеріалом, як інтелектуальний щит, захищає нас від навали азіатчини, що насувається сьогодні зі Сходу.

Людмила Ромащенко

КОБЗАРЕВИМИ СТЕЖКАМИ САНКТ-ПЕТЕРБУРГА

Лебединська Тетяна. Шевченківський Петербург : кишеньковий путівник / Тетяна Лебединська. – К. : Видавничий дім "Стилос", 2015. – 176.

2014 рік, оголошений Указом Глави держави Роком Тараса Шевченка, щедрий на ювілейні заходи: конференції в Україні і за кордоном, нові видання його творів, презентація досліджень творчості поета. Ювілейну естафету перейняв і 2015 рік. 12 березня в Київському національному університеті імені Т. Г. Шевченка відбулася презентація книги "Taras Ševčenko: dalle carceri zariste al Pantheon ucraino" ("Тарас Шевченко: від царських тюрем до українського Пантеону"), укладеної професором-славістом Міланського університету Джованною Броджі і письменницею-культурологом Оксаною Пахльовською. У книзі представлені італійською мовою вірші Тараса Шевченка, котрий поставлений в один ряд із найвидатнішими слов'янськими поетами доби романтизму – Олександром Пушкіним й Адамом Міцкевичем.

А незадовго перед тим у київському видавництві побачило світ рідкісне в жанровому розумінні видання – кишеньковий путівник "Шевченківський Петербург" Тетяни Миколаївни Лебединської. Донька відомого українського поета Миколи Шпака, який загинув у фашистській катівні в роки Великої Вітчизняної війни, залюблена в українську і російську культури, Тетяна Миколаївна багато зробила для того, аби відкрити і зберегти пам'ятні місця "українського Санкт-Петербурга" – міста-музею, куди приїздили з власної, а то й чужої волі наші відомі співвітчизники. Вона – організатор щорічних міжнародних семінарів "Український Петербург" (м. Санкт-Петербург), що збирають науковців із різних країн світу, аби обговорити животрепетні питання кроскультурних взаємин. У цьому семінарі неодноразово брали участь представники владних структур і викладацького корпусу з Ніжина, а деякі форуми відбувалися на базі Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

За невтомну сподвижницьку працю Лебединська удостоєна високих нагород: лауреат премії Міжнародного культурно-наукового фонду Тараса Шевченка "В своїй хаті своя правда, і сила, і воля" (2011), нагороджена орденом княгині Ольги III ступеня (2007), медаллю Малої академії наук України "За особистий внесок у розвиток освіти, науки й культури" і ювілейною медаллю "До 200-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка" (2014).

Відомо: щоб зрозуміти творчість письменника, треба відвідати місце його народження. Проте не тільки. Слід побувати там, де він жив, де формувався як митець, пройтися його стежками, надихнутися його духом. І саме цьому сприятиме кишеньковий путівник Т. Лебединської. Адже Петербург, де Тарас Григорович прожив 17 років, став для нього містом становлення як поета і (особливо!) художника. Тут він отримав освіту, зблизився з багатьма відомими культурними діячами того часу. Як відомо, із цього міста повезли поета на заслання, сюди ж він повернувся потому, провів останні роки життя й помер у кімнаті

при Академії мистецтв, і поховали його тут, на Смоленському цвинтарі. "Під небом Північної Пальміри, – читаємо в передмові, – Т. Г. Шевченко писав вірші, отримав довгоочікувану свободу, пережив багато радощів і труднощів".

Північну Пальміру можна називати й українською, і не тільки тому що на будівництві її і Ладозького каналу відзначилися українські козаки на чолі з Полуботком, багато з них, на жаль, загинули від хвороб. Ім'я й доля Полуботка були відомі Шевченкові, котрий у листі до Я. Г. Кухаренка ділився про свій намір написати портрет кошового писаря А. Головатого: "... я думаю його (Головатого. – Л. Р.) нарисувати, що він стоїть сумний коло зімнього дворца позаду Неви, а за Невою крепость, де конавъ Павло Полуботокъ".

У Петербурзі сходила зоря багатьох українських достойників. Постаті представників проповідницької літератури Феофана Прокоповича і Стефана Яворського виведені в романі Ю. Мушкетика "Гетьманський скарб". Микола Іванович Хмельницький, автор історичної п'єси "Зиновий Богданович Хмельницький, или Присоединение Малороссии", нащадок славного українського гетьмана (праправнук), відомий свого часу драматург, помітно вплинув на розвиток російської драми 20–30-х років XIX століття (ним захоплювалися сучасники, у тім числі О. Грибоєдов і О. Пушкін, а "несамовитий Віссаріон" Белінський ставив його за приклад письменникам-сучасникам за бездоганне володіння словом). Канцлер Російської імперії Олександр Безбородько і його брат Ілля – засновники Ніжинської гімназії вищих наук, у якій навчався Микола Гоголь. Тепер – це університет, у якому свого часу навчався колишній ректор Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького (тоді педінституту), Герой Радянського Союзу Олександр Васильович Тканко. Князь Олексій Розумовський перебував у морганатичному шлюбі з царицею Єлизаветою. А його брат Кирило став останнім українським гетьманом.

Про стосунки Миколи Гоголя і його сучасника, письменника, вихідця із русинів Підкарпатської Русі Нестора Кукольника йдеться в романі "Жовтий цвіт кульбаби" Ю. Мушкетика. На юридичному факультеті Петербурзького університету навчався автор слів Гімну України Павло Чубинський, що брав участь у діяльності петербурзької української громади, був автором журналу "Основа", де познайомився з Тарасом Шевченком, Миколою Костомаровим. До речі, й нині тут діє українська національно-культурна автономія на чолі з президентом Василем Тегзою (теж наш земляк із Хуста на Закарпатті).

Петербуржці шанобливо бережуть пам'ять про великого сина українського народу. Перший пам'ятник Т. Г. Шевченкові в місті на Неві було збудовано ще 1918 року (на жаль, не зберігся). У кімнаті при Академії мистецтв, у якій жив і помер поет, відкрито меморіальний музей, встановлені пам'ятні дошки на будинку № 8 на Загородному проспекті та на будинку № 8 5-ої лінії Васильєвського острова. Іменем поета названо одну з площ, вулицю і школу, на Смоленському цвинтарі, місці першого поховання Шевченка, 1989 року встановлено меморіальний камінь, а 2000 року відкрито пам'ятник роботи канадського скульптора Лео Мола (Леоніда Молодожанина). Усі ці місця відвідали й ми під час минулорічного Міжнародного наукового семінару "Тарас Шевченко і його петербурзьке оточення".

Загалом у Петербурзі понад сто відомих пам'ятних місць, пов'язаних з ім'ям Т. Г. Шевченка, й усі вони відображені в путівнику (вказано також, у яких творах згадує про них сам автор). Фотографії будинків, де він бував, світлини чи живописні портрети власників цих помешкань – його друзів і знайомих, відомих культурних діячів, фотографії пам'ятників і пам'ятних знаків, присвячених українському генію, названих його іменем вулиць і площ. Примітно, що в путівнику подано не лише сьогочасні види відповідних місць й указано, як до них дістатися, а й гравюри, які передають атмосферу Шевченкової доби. Путівник оприявнює внесок Тараса Григоровича в культурну спадщину міста на Неві, отого "вікна в Європу", прорубаного за велінням Петра I, загалом внесок митця у світову спадщину Її Величності Культури, одним із центрів якої до цього часу залишається Санкт-Петербург. Тарас Шевченко разом з іншими учнями В. Ширяєва розписував нові приміщення Театрального училища, виконував розпис кімнати, зали та інших приміщень будинку Сенату й Синоду на Сенатській площі, працював над художнім оформленням Александринського театру, виконував усю роботу для орнаментів і арабесок, які прикрашали плафони Великого театру (про це йдеться в повісті "Художник").

Вельми цікаво, що в путівнику подані маловідомі факти з біографії поета, які представляють його в нетрадиційному освітленні. Ось, наприклад, перші фотографії Шевченка, зроблені у фотоательє А. Ден'єра. Поряд із відомим образом (у смушевій шапці й довгому кожусі) – світлина, на якій Шевченко в елегантному світлому костюмі, вишуканий, інтелігентний, справжній денді, як того вимагало мистецько-культурне оточення. Або, приміром, фото кондитерської Вольфа і Беранже (виявляється, поет бував і в такому закладі!), пов'язаної з іменами багатьох українських, російських і польських діячів (О. Пушкіна, І. Тургенєва, Ф. Достоєвського, С. Гулака-Артемівського, О. Афанасьєва-Чужбинського).

Путівник включає відомості не лише по Санкт-Петербургу, а й по його передмістях, які Тарас Григорович також відвідував: Парголово, Павловськ, Гатчина – місце написання вірша "Тяжко-важко в світі жити", Петергоф, де неодноразово бував поет разом із Брюлловим, Царське Село (з відомим ліцеєм, у якому навчався О. Пушкін), згадуване в листах до Якова Кухаренка, знаменита Пулковська обсерваторія, збудована за проектом брата Карла Брюллова, архітектора Олександра Брюллова.

Відповідно до вимог жанру – бути доступним для якнайбільшої кількості користувачів – інформація в путівнику подана трьома мовами: українською, російською, англійською. Книжечка має зручний для такого типу видань розмір, гарно оформлена, на високоякісному папері.

Помітно збагачують видання і фрагменти картин серії "Шевченківський Петербург" художника з українським корінням (народився у Старокостянтинові на Хмельниччині) Василя Івановича Братанюка. Він – талановитий художник, відомий у культурних колах, його полотна представлені в музеях, на виставках, приватних колекціях багатьох країн світу, тож його 4 картини, що відображають різні етапи життя поета, – вагомий внесок у живописну Шевченкіану. Фото сучасного Санкт-Петербурга майстерно зробив П. М. Тарасенко, теж виходець з України – з Борзни на Чернігівщині.

Проте, знаючи історію публікації путівника, не можу не згадати про окремі редакторські втручання (очевидно, з ідеологічно-цензурних міркувань). Приміром, у записі про відкриття пам'ятника Т. Г. Шевченку йдеться про присутність на цій події лише Президента України Л. Д. Кучми, а тодішнього Президента Росії не згадано, що є порушенням дипломатичного етикету. До речі, канадський скульптор Лео Мол створив пам'ятник за власні кошти, а відповідні українські інституції сперечалися з російськими, за чий рахунок має бути встановлений постамент під пам'ятник... Або запис, що "Т. Г. Шевченко був присутній на вінчанні К. П. Брюллова", тоді як український поет на весіллі Великого Карла був боярином, заховавши у глибині свого серця ніжні почуття до нареченої свого друга і вчителя. Чи в записі "Олександр Бланк, батько Марії Олександрівни Ульянової, лікував Т. Г. Шевченка в 1837 р. у лікарні Марії Магдалини" (с.49) пропущено "дід Леніна". Але ж це лише констатація історичного факту без будь-якого ідеологічного забарвлення. Проте подібні цензурні втручання не дивина, адже, за даними щорічної доповіді World Press freedom-2014 міжнародної організації "Репортери без кордонів", Україна посідає 127-е місце в рейтингу свободи слова.

У своїй шевченкознавчій діяльності Тетяна Миколаївна Лебединська мені нагадує відомого шевченкознавця, невтомного популяризатора творчості Великого Кобзаря за межами України Петра Жура, вихідця із Черкащини (с. Гарбузин Корсунь-Шевченківського району), котрий упродовж життя проводив масштабну дослідницьку роботу, опрацьовував неопубліковані матеріали петербурзьких архівів, детально обстежував усі Шевченківські місця в Петербурзі (та й за його межами).

Путівник, безперечно, стане в пригоді науковцям, учителям, студентам, школярам і звичайним туристам, які прагнуть помандрувати Кобзаревими стежками, відкриваючи для себе багатющий культурний світ. Тож дослідниця завершила, нарешті, архіважливу справу, котра зайняла в неї кілька років життя. І тим цінніше, що здійснила видання значною мірою за власний рахунок (частину забезпечили спонсори), очевидно, добре засвоївши настанову відомого мецената, нашого земляка Євгена Чикаленка: любити Україну слід не лише до глибини своєї душі, а й до глибини своєї кишені...

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

1. **Ворчак Ярослава Іванівна**, учениця 11 класу Прилуцької ЗОШ I–III ст. № 9.
2. **Гаврилук Надія Іванівна**, кандидат філологічних наук, науковий співробітник відділу теорії літератури Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.
3. **Демченко Наталія Михайлівна**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.
4. **Дорошенко Каріна Сергіївна**, аспірантка кафедри теорії літератури, компаративістики і літературної творчості Інституту філології Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка.
5. **Драчук Любов Іванівна**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри російської і зарубіжної літератури та історії культури Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.
6. **Качуровський Ігор Васильович**, (1918–2013), доктор філософії, професор Українського Вільного Університету (Мюнхен, Німеччина).
7. **Клунко Роксолана Юріївна**, аспірантка кафедри педагогіки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.
8. **Костенко Наталія Василівна**, доктор філологічних наук, професор Інституту філології Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка.
9. **Лапай Марина Леонідівна**, студентка 3 курсу філологічного факультету Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.
10. **Лукач Світлана Панасівна**, кандидат філологічних наук, доцент Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.
11. **Моціяка Петро Петрович**, кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.
12. **Онищенко Надія Петрівна**, член Національної спілки журналістів України.
13. **Парубець Ганна Сергіївна**, провідний фахівець музейного комплексу Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.
14. **Пасік Надія Михайлівна**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.
15. **Ролік Анатолій Васильович**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької мови Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.
16. **Ромащенко Людмила Іванівна**, доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури та компаративістики Інституту української філології і соціальних комунікацій Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького.
17. **Скиба Тетяна Володимирівна**, кандидат філологічних наук.
18. **Фінке Маркус**, німецький літературознавець, Єнський університет.
19. **Черненко Вікторія Олександрівна**, учениця 11-А класу Ніжинської гімназії № 3.
20. **Шевченко Світлана Петрівна**, асистент кафедри української мови Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.
21. **Шульга Наталія Анатоліївна**, студентка 4 курсу філологічного факультету Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Для нотаток

Науково-популярний часопис
для вчителів України та діаспори
"Наш український дім"
№ 1, 2015 рік

Періодичність – 2 рази на рік.

Матеріали для друку можна надсилати за адресою:

Центр гуманітарної співпраці з українською діаспорою
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя
вул. Крапив'янського, 2, кімн. 210
м. Ніжин, Чернігівська обл.
16600, Україна
e-mail: ukr_diaspora@ukr.net
Тел. 7-19-59

Підписано до друку
Гарнітура Computer Modern.
Замовлення №

Формат 60x84/8
Ум. друк. арк. 10,92

Папір офсетний
Тираж 50 прим.
